

YKSINHUOLTAJAÄIDIN TYÖNTEKIJÄKANSALAISUUS

Elisa Visti
Maisterintutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta: Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiede- kunta	Laitos: Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos
Tekijä: Elisa Visti	
Työn nimi: Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus	
Oppiaine: Yhteiskuntapolitiikka	Työn tyyppi: Maisterintutkielma
Aika: Syksy 2023	Sivumäärä: 57+liitteet
Ohjaaja: Nathan Lillie, Hanna-Mari Ikonen	
<p>Tiivistelmä:</p> <p>Tämä tutkielma käsittelee yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuskysymyksiä ovat, 1) millaista on alakouluikäisen lapsen yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus ja 2) mitkä yhteiskuntamme rakenteelliset tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta sekä miten kyseisten tekijöiden vaikutus näkyy työntekijäkansalaisuuden tavoittelussa. Yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta taustoitetaan työelämän prekarisaation kautta, johon liittyy olennaisesti työssäkävien köyhyys. Työelämän murroksen keskiössä yksinhuoltajaäiti pohtii työntekijäkansalaisuuden ja ihanneäitiyden yhdistämisen mahdollisuutta.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu Engin F. Isinin, Ruth Listerin ja Gerard Delantyn kansalaisuusteorioista, jotka korostavat kansalaisuuden tekoja, kontekstisidonnaista ja sukupuolittunutta kansalaisuutta sekä kansalaisuuden kulttuurista oppimisprosessia. Kansalaisuusteorioiden avulla pyritään laajentamaan ymmärrystä yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuudesta.</p> <p>Tutkielma nojautuu laadulliseen lähestymistapaan ja tietoteorian toimii kriittinen realismi. Tutkimusaineisto muodostuu kahdeksasta Keski-Pohjanmaan alueella suoritetusta teemahaastattelusta. Haastattelutavat ovat työssäkäyviä yksinhuoltajaäitejä, joilla on vähintään yksi kotona asuva alakouluikäinen lapsi. Aineistoa analysoidaan temaattisen analyysin avulla. Haastatteluaineistosta muodostuu temaattisen analyysin avulla kuusi teemaa, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiin.</p> <p>Tutkimustulosten mukaan työnteolla on iso merkitys yksinhuoltajille työelämän prekarisaation ja yksinhuoltajuuden haasteista huolimatta. Henkilökohtaisen turvaverkon merkitys alakouluikäisen yksinhuoltajaäidin työssäkäynnin turvaajana korostuu. Hyvinvointivaltio ei ole onnistunut takaamaan yhdenvertaisia toimintamahdollisuuksia yksinhuoltajaäideille heidän pyrkimyksissään kohti työntekijäkansalaisuutta. Yksinhuoltajaäidit joutuvat tahtomattaan kohtaamaan tilanteita, joissa työ alistuu hoivalle.</p>	
Asiasanat: prekaari työ, äitiys, yksinhuoltajuus, kansalaisuus, työntekijäkansalaisuus	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Taulukot

TAULUKKO 1 Teemahaastattelujen avulla kerätyn aineiston koodaus ja temaattisen analyysin perusteella muodostuneet teemat.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	AIHEPIIRIN AIEMPI TUTKIMUS JA KÄSITTEET	5
	2.1 Työelämän prekarisaatio	6
	2.2 Työssäkäyvä yksinhuoltajaäiti	7
	2.3 Työntekijäkansalaisuus	9
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	11
	3.1 Kansalaisuuden historiaa	11
	3.2 Engin F. Isinin kansalaisuus	13
	3.3 Ruth Listerin idea kansalaisuudesta	14
	3.4 Gerard Delantyn kulttuurinen kansalaisuus oppimisprosessina	16
	3.5 Isinin, Listerin ja Delantyn kansalaisuuskäsitysten suhde yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuuteen	17
4	TUTUKIELMAN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	19
5	MENETELMÄT JA AINEISTO	20
	5.1 Metodologinen lähestymistapa	20
	5.1.1 Kriittinen realismi tietoteorian	21
	5.1.2 Kriittisen realismin suhde tutkielmaani	22
	5.2 Aineiston keruu ja kuvaus	23
	5.3 Temaattinen analyysi	25
	5.3.1 Temaattisen analysoinnin eri vaiheet	26
	5.4 Eettiset ratkaisut	28
6	ANALYYSIN TULOKSET	30
	6.1 Millaista on yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus?	31
	6.1.1 Elämäntilanne	32
	6.1.2 Työn merkitys	34
	6.1.3 Työntekijäkansalaisuuden yhdistäminen äitikansalaisuuteen	37
	6.1.4 Oppiva ja kehittyvä työntekijäkansalainen	39
	6.2 Mitkä yhteiskuntamme rakenteelliset tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta ja miten kyseisten tekijöiden vaikutus näkyy työntekijäkansalaisuuden tavoittelussa?	40
	6.2.1 Vaikeampi ja ahtaampi kansalaisuus?	41
	6.2.2 Mihin sijoittuu työnantaja?	44
	6.2.3 Onko hyväksyttyä jatkaa näin?	45

7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	47
7.1	Keskeiset johtopäätökset.....	47
7.2	Pohdintaa	51

LÄHTEET

LIITTEET

1 JOHDANTO

Yksinhuoltajuus yhteiskunnassamme on yhä arkipäiväisempi ja yleisempi ilmiö. Eniten yksinhuoltajuus koskettaa naisia: Maamme kaikista perheistä noin 20 prosenttia on äiti ja lapsia-perheitä, kun taas isä ja lapsia-perheitä on vajaa neljä prosenttia (Tilastokeskus, 2020). Tässä tutkielmassa keskitytään työssäkäyvien äitien yksinhuoltajuuteen, koska äidit ovat selkeästi useammin yksinhuoltajia kuin isät. Termi yksinhuoltaja on nykypäivänä hieman ongelmallinen, koska sen ymmärretään helposti tarkoittavan sitä, että lapsella ei ole lainkaan toista huoltajaa. Yksinhuoltajuuden määritelmää voidaankin lähestyä sekä juridisesti että asumisjärjestelyjen kautta. Tilastokeskuksen tilastoissa yksinhuoltajuus määrittyy asumisjärjestelyjen mukaan. Virallisen määritelmän mukaisesti yksinhuoltaja on se huoltaja, joka asuu yhden aikuisen taloudessa vähintään yhden alle 18-vuotiaan lapsen kanssa. Yksinhuoltajalla voi olla juridinen yhteishuoltajuus, mutta jos lapsi tai lapset asuvat suurimman osan arjestaan äidin luona, määritellään hänet yksinhuoltajaäidiksi. (Tilastokeskus, 2019.) Useimmilla yksinhuoltajan kanssa asuvilla lapsilla on myös toinen huoltaja, mutta toisen huoltajan osallistuminen elatukseen ja huoltoon vaihtelee varsin runsaasti. Suurin osa lapsensa kanssa yksin asuvista vanhemmista vastaa käytännössä yksin perheen arjesta, työn ja perhevelvollisuuksien yhteensovittamisesta sekä toimeentulosta (Forsen, Haataja & Hakovirta, 2009, 11–12). Tässä tutkimuksessa osalla yksinhuoltajaäideistä oli juridinen yhteishuoltajuus ja osa oli lastensa ainoita huoltajia.

Koska vastuu perheen toimeentulosta lankeaa usein yksinhuoltajien harteille, niin heillä on tarve ja yleensä myös halu päästä osalliseksi työelämästä, siis työntekijäkansalaisiksi. Perinteisesti työllä on ollut suuri merkitys suomalaisille ja tutkimusten mukaan työnteko merkitsee suomalaisille ennen kaikkea ansiotuloa, mutta myös yhteiskunnallista velvollisuutta sekä itsensä kehittämistä ja yhteisöllisyyttä (EVA, 2019, 1). Yksinhuoltajaäidit joutuvat arjessaan vastaamaan monenlaisiin haasteisiin niin kasvattajina kuin taloudellisen vastuun kantajina. Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaiseksi muodostuu yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuus ja mitkä yhteiskuntamme rakenteelliset tekijät vaikuttavat alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuteen. Onko työntekijäkansalaisuus yksinhuoltajaäitien ensisijainen tavoite vai onko se taloudellinen välttämättömyys?

Kyseessä on tilanne, jossa yksinhuoltajaäidit joutuvat kenties perustelevaan ympäröivälle yhteiskunnalle, miksi työntekijäkansalaisuus ei ole heidän ensisijainen tavoitteensa. Kyseessä voi olla arvovalinta. Toisaalta voi olla myös niin, että yksinhuoltajaäidit kokevat työntekijäkansalaisuuden tavoittelemisen haastavaksi ja yhteiskunnan ja sosiaalipolitiikan tuen riittämättömäksi pyrkiessään työntekijäkansalaisuuteen. Yksinhuoltajaäideillä ei todennäköisesti ole samanlaisia mahdollisuuksia kuin kahden vanhemman perheen äideillä valita tekemäänsä työtä pelkästään omista ammatillisista kiinnostuksen kohteistaan käsin. Voi olla, että he eivät pysty ottamaan vastaan vuorotyötä tai työtä, joka sisältää matkustamista. Vääjäämättä yksinhuoltajuus rakentaa omalta osaltaan yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta. Näin tekevät myös ympäröivän yhteiskuntamme rakenteet, kuten sosiaaliturva-, terveydenhuolto-, koulutus- ja hallintojärjestelmä. Yhteiskuntamme rakenteineen määrittäyty edelleen hyvinvointivaltioksi ja hyvinvointivaltion merkittävin tehtävä on eriarvoisuuden vähentäminen vahvistamalla tasa-arvoistavaa ja yhtäläiseen kohteluun perustuvaa sosiaalista kansalaisuutta suhteessa eriarvoistaviin voimiin ja rakenteisiin (Saari, 2019, 9-10). Kysymys kuuluukin, onko yksinhuoltajaäideillä aktiivisina toimijoina mahdollisuus rakentaa itselleen sopivaa työntekijäkansalaisuutta tässä tilanteessa, mahdollistavatko vai rajoittavatko edellä mainitut yhteiskuntamme rakenteet työntekijäkansalaisuutta?

Tässä tutkielmassa tarkastelen työssäkäyvien alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta kolmen nykyaikamme kansalaisuusteoreetikon ajattelun kautta: Engin F. Isinin kansalaisuuden tekojen kautta, Ruth Listerin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden sisältävän kansalaisuuden kautta sekä Gerard Delantyn kulttuurisen kansalaisuuden oppimisprosessin kautta. Nämä kolme valitsemani kansalaisuusteoreetikkoa lähestyvät ja määrittävät kansalaisuutta vahvasti arjen kokemusten ja eletyn elämän kautta sekä painottavat henkilökohtaista valinnan mahdollisuutta ja kansalaisuuden kontekstisidonnaisuutta. Heidän hahmottelemansa kansalaisuusteoriat sopivat hyvin tutkimuskysymyksiini, joiden avulla pyrin saamaan selville millaista on työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus arjen kokemusten valossa sekä miten eletyn elämän konteksti vaikuttaa työntekijäkansalaisuuteen. Isinille kansalaisuuden teot (*acts of citizenship*) ovat kollektiivisia tai henkilökohtaisia tekoja, joita ohjaavat henkilökohtaiset motiivit ja halu toimia tietyllä tavalla. Kansalaisuuden tekojen teoretisointi edellyttää arkipäiväisten kansalaisuuden tekojen tutkimista ja eletyn kansalaisuuden tutkimista. (Isin & Nielsen, 2008, 2, 10.) Listerin mukaan kansalaisuus muotoutuu jokaiselle yksilölle omanlaisekseen sosiaalisessa, poliittisessa ja kulttuurisessa kontekstissa ja liittyy vahvasti tilaan ja aikaan (Lister, 2003, 3). Delantyn esittämänä kansalaisuus määrittäyty oppimisen kautta, oppimisprosessi mahdollistaa kansalaisuuden

määrittämisen jokapäiväisten elämänkokemusten kautta (Delanty, 2003, 602). Delantyn kansalaisuusteorian kautta voin selvittää, miten kulttuurinen oppimisprosessi vaikuttaa yksinhuoltajaäitien käsitykseen heidän työntekijäkansalaisuudestaan. Yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta voidaan tarkastella edellä mainittujen kansalaisuuden teorioiden kautta, kun kyseessä on nimenomaan aiheen lähestyminen toisaalta kokemuksellisuuden ja toisaalta kontekstin kautta. Aihe on yhteiskunnallisesti tärkeä, koska se koskettaa määrällisesti isoa joukkoa perheitä, joilla on lähtökohtaisesti kapeampi toimintamahdollisuuksien valikko käytettävissä. On myös tärkeä lisätä ymmärrystä yksinhuoltajaäitien työssäkäynnin yhdistämisestä perhe-elämään yhteiskuntapolittisen päätöksen teon taustaksi. Tämä on myös aihe, jota ei ole ainakaan kotimaisten tutkijoiden toimesta liiemmästi tutkittu. On perusteltua siis pohtia, millaiseksi työntekijäkansalaisuus rakentuu eletyn elämän henkilökohtaisten tekojen ja valintojen kautta ja miten eletyn elämän tila ja aika vaikuttavat työntekijäkansalaisuuden muotoutumiseen. Näihin kysymyksiin pyrin löytämään vastauksen kysymällä työssäkäviltä yksinhuoltajaäideiltä heidän arkipäiväisestä elämästään; työelämään osallistumisesta ja työssäkäynnin yhdistämisestä äitiyteen. Lisäksi tarkastelen sitä, miten työelämän murros yhteiskuntamme rakenteiden lisäksi vaikuttaa työssäkävien alakouluikäisten yksinhuoltajaäitien kokemukseen työntekijäkansalaisuudesta.

Tutkielmani edustaa empiiristä kvalitatiivista tutkimusta. Tietoteoriana tutkielmassani on kriittinen realismi. Kriittisen realismin perusajatuksen mukaan vastuu ei ole pelkästään yksilöllä, vaan huomioon tulee ottaa myös sosiaalisten rakenteiden vaikutus yksilön elämään (mm. Bhaskar, Danermark & Price, 2018, 33). Tutkielmani aineisto koostuu kahdeksasta työssäkävyn yksinhuoltajaäidin teemahaastattelusta ja haastattelut on suoritettu keväällä 2023 Keski-Pohjanmaan alueella. Jokaisella haastattelemallani äidillä on vähintään yksi alakouluikäinen lapsi, jonka kanssa he asuvat ilman toista huoltajaa. Keräämäni tutkimusaineiston analysoin Virginia Braunin ja Victoria Clarcken (2012) kuvaaman temaattisen analyysin avulla. Temaattisesen analyysin avulla aineistoa voidaan kuvata, järjestellä ja ryhmitellä. Kerätystä aineistosta on mahdollista löytää kollektiivisia jaettuja merkityksiä ja kokemuksia. (mm. Braun & Clarke, 2012, 57-58.)

Tutkielmani etenee seuraavasti. Luvussa kaksi esittelen aihepiirin aiempaa kansainvälistä ja kotimaista tutkimusta. Lisäksi kuvaan tutkielmaani liittyvää nykyaikaista työelämän prekarisaatiota ja sen seurauksia sekä yksinhuoltajaäitien työelämään osallistumista. Toisen luvun lopussa määrittelen alustavasti työntekijäkansalaisuutta. Kolmannessa luvussa esittelen tutkielmani teoreettisen viitekehyksen, joka muodostuu yhdistämällä soveltaen kolmen eri aikalaisteoreetikon kansalaisuuskäsitteet. Tämän lisäksi kuvaan tiiviisti kansalaisuuskäsitteen muotoutumista ja kehittymistä aina Antiikin Kreikasta nykypäivään saakka. Neljäs

luku koostuu tutkimuskysymyksistä. Samassa luvussa tuon esille tutkimuskysymyksen kannalta olennaisten termien eli yksinhuoltajuuden ja työssäkäynnin viralliset määritelmät. Viides luku sisältää tutkielmani metodologisen lähestymistavan, aineiston kuvailun ja keruutavan sekä aineiston analyysimenetelmän. Tämän lisäksi viidennessä luvussa pohdin tutkielmaani liittyviä eettisiä ratkaisuja. Kuudes luku koostuu aineiston analyysistä sekä tutkimustuloksista. Kuudes luku on jaettu kahteen päälukuun tutkimuskysymysten mukaisesti. Seitsemäs eli viimeinen luku on varattu johtopäätöksille ja pohdinnalle sekä konkreettisille muutosehdotuksille koskien työelämä - ja perhepolitiikkaa.

2 AIHEPIIRIN AIEMPI TUTKIMUS JA KÄSITTEET

Tutkimukseni keskiössä ovat työntekijäkansalaisuus, yksinhuoltajuus ja työssäkäynti. Työntekijäkansalaisuus liittyy monitahoiseen ja monin eri tavoin määriteltyyn kansalaisuus-käsitteeseen (mm. Lister, 2007, Delanty, 2010, Isin & Turner, 2007). Kansalaisuutta, kuten myös työntekijäkansalaisuutta voidaan pitää jatkuvasti kehittyvänä prosessina, jossa uudelleen määritellään yksilöiden välisiä suhteita, hierarkioita ja rooleja suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan (esim. Chang & Lillie, 2015, 2). Kansalaisuuden käsitteen muodostumista ja nykyaikaista kansalaisuutta määrittelen tarkemmin luvussa kolme.

Työntekijäkansalaisuuden muodostumista on tutkittu koulutuspoliittisista lähtökohdista käsin (mm. Brunila, Hakala, Lahelma & Teittinen, 2013), mutta myös työntekijäkansalaisuuden muodostumista suhteessa yhteiskuntamme rakenteisiin ja vallitseviin arvoihin (esim. Ekholm & Teittinen, 2014; Tokola, Rättilä, Honkatukia, Mu-been & Mustalahti, 2020). Yksinhuoltajuutta ja yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiä on tutkittu viime vuosina usean eri ulkomaalaisen ja kotimaisen tutkijan toimesta (mm. Barnes, 2008; Isola, Roivainen & Hiilamo, 2020; Moilanen, 2020). Aihetta on lähestytty niin kokemuksellisuuden ja toimijuuden tutkimisen kautta kuin yhteiskunnan rakenteisiin peilaten. Yksinhuoltajaäitien työssäkäynti liittyy tutkimuksissa (mm. McIntyre, Officer & Robinson, 2003; Rokkonen, 2020) läheisesti myös nykypäivän työelämän muutoksiin ja uudehkoon, paljon puhututtaneeseen ilmiöön työssäkäyvien köyhyydestä. Seuraavissa alaluvuissa kuvaan tarkemmin työelämän murrokseen liittyvää työssäkäyvien köyhyyttä ja työssäkäyviin yksinhuoltajaäiteihin liittyvää viimeaikaista tutkimusta. Luvun lopuksi määrittelen myös työntekijäkansalaisuutta alustavasti.

2.1 Työelämän prekarisaatio

Tällä vuosituhannella on käyty runsasta yhteiskunnallista keskustelua työelämän epävarmuudesta, erilaisesta pätkä- ja silpputyöstä sekä töissä olevista köyhistä. Tätä ilmiötä kutsutaan työelämän prekarisaatioksi. Prekarisaatiosta on johdettu uusi työssäkävyn köyhälistön luokka eli prekariaatti köyhälistön luokka, johon kuuluu perinteisen työväenluokan edustajien lisäksi yhä useampia korkeasti koulutettuja työntekijöitä. Prekaareja työsuhteita kuvaa tilapäistyö, osa-aikatyö, kotoa käsin tehtävä työ sekä yksinyrittäjäyys. (Pyöriä & Ojala, 2012, 171.) Prekaariin luokkaan kuuluvat työntekijät käyvät töissä, mutta vaikka he saavatkin tekemästään työstä palkkatuloja, niin silti he elävät köyhyysrajan läheisyydessä. Prekaari työntekijäluokka kokee palkkatyöyhteiskunnan puitteissa jatkuvaa epävarmuutta oikeuksistaan, toimeentulostaan ja tulevaisuudestaan (Jakonen, 2019, 101). Yksinkertaisimmillaan työssäkävällä köyhällä tarkoitetaan kotitalouksia, joissa käytettävissä olevat palkkatulot jäävät työssäkäynnistä huolimatta suhteellisen köyhyysrajan alapuolelle. Työssä käyvien köyhyyttä määriteltäessä huomioon tulisi ottaa kuitenkin myös köyhyysrajan tuntumassa elävät työllistyneet, ei pelkästään köyhyysrajan alapuolelle jäävät työllistyneet sekä tilanteet, joissa sosiaaliturvalla joudutaan paikkaamaan riittämätöntä palkkatuloa. (emt., 100–101.) Työssäkävillä köyhillä on todennäköisesti paremmat toimintamahdollisuudet kuin kokonaan työn ulkopuolella olevilla. Työssäkävien köyhien arki voi kuitenkin olla hyvin kuormittavaa sekä heikon tulotason että usein vaihtuvien työsuhteiden ja työvuorojen vuoksi, jotka ovat haasteellisia sovittaa perheellisen arkeen etenkin yhden huoltajan taloudessa. (Jakonen, Säilävaara & Ikonen, 2023, 8.) Prekarissa työmarkkina-asemassa olevien työntekijöiden on haasteellista ennustaa nykyisten työsuhteiden kestoa ja tulevien työsuhteiden laatua, epävarmuus on jatkuvasti läsnä. Prekariaattiin kuuluvan työntekijän täytyy olla valmis vastaanottamaan lyhyt ja epävarmakin työ, koska niiden kautta voi päästä kiinni pysyvämpään työsuhteeseen. (emt., 17.) Prekarissa työssä voi kuitenkin olla sekä häviäjiä, että voittajia. Yksilön kannalta prekaarit työsuhteet mielletään hankaliksi ja epäedullisiksi. Voi myös kuitenkin olla niin, että jossakin elämänvaiheessa prekaari työ voi olla subjektiivisesti kyseiseen tilanteeseen toimiva ratkaisu. Jos asiaa ajatellaan työmarkkinoiden kannalta, niin prekaareille työsuhteille on selkeä tarve. (Cambell & Price, 2016, 315–332.)

Työnteon ja työssäkäynnin asema suomalaisessa yhteiskunnassa on pitkään ollut merkittävä ja näyttäisi olevan edelleenkin, vaikka työelämä onkin murroksessa. Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) vuonna 2019 tekemän tutkimuskyselyn mukaan työnteko merkitsee suomalaisille ennen kaikkea ansiotuloa, mutta myös yhteiskunnallista velvollisuutta sekä itsensä kehittämistä ja yhteisöllisyyttä (EVA, 2019, 1). Työstä saadulla ansiotulolla on siis iso merkitys työntekijän identiteetille. Miten käy heidän, jotka ovat työssäkäynnistä huolimatta köyhiä? Prekaari työvoima joutuu

usein tahtomattaan tukeutumaan erilaisiin sosiaalietuuksiin kompensoidakseen prekaarin työn aiheuttamaa alhaista ja epäsäännöllistä tulotasoa. Onko työntekijäkansalaisuuden tavoittelu mielekäästä, jos työstä saadulla palkalla joutuu elämään köyhyysrajan tuntumassa tai jopa sen alapuolella ja sietämään monenlaista epävarmuutta? Tuoreen kotimaisen tutkimuksen mukaan (Jakonen, Säilävaara & Ikonen, 2023, 19, 23) suomalaisille työssäkäyville köyhille työelämässä kiinnipysyminen näyttäytyy kuitenkin erittäin tärkeänä ja itseisarvoisena asiana niukasta ansiotasosta ja ajoittain varsin kuluttavasta ja epävarmuutta elämään aiheuttavasta työmarkkinapositiona huolimatta.

2.2 Työssäkäyvä yksinhuoltajaäiti

Suomessa osa-aikatyö on merkittävin prekaarin työn muoto. Tilastokeskuksen mukaan osa-aikatyö ja määräaikainen työ kohdistuu miehiä useammin naisiin. Lisäksi yksinhuoltajaperheistä suurin osa on äiti ja lapsia-perheitä. Tilastokeskuksen Perheetilaston (2020) mukaan Suomen kaikista perheistä 24 prosenttia on yksinhuoltajaperheitä ja näistä yli 20 prosenttia on äiti ja lapsia-perheitä. Määrällisesti tämä tarkoittaa 152 417 äiti ja lapsia-perhettä, kun taas yksinhuoltajaisien perheitä on alle neljä prosenttia Suomen kaikista perheistä. Näiden tilastojen valossa prekarisoitunut työelämä vaikuttaa moneen työssäkävään yksinhuoltajaäitiin. Nykyaikainen uusliberalistinen ajattelutapa korostaa yksilön vastuuta, vapautta ja omia ansioita; työn ja yksityiselämän välisen tasapainon katsotaan olevan äitien omalla vastuulla. Yleisesti ajatellaan, että nykyaikana on naisten yksilöllisistä haluista ja kyvyistä kiinni, millaisia valintoja he tekevät. (Ikonen, 2021, 219.) Äitiyteen kohdistuu myös muita yhteiskuntamme asettamia odotuksia. Nykypäivän ihanneäidillä on menestyksekkäs ura työelämässä, hän on onnistunut äitinä ja kaiken lisäksi on muutenkin onnellinen (Rokkonen, 2020, 14). Tutkimusten valossa näyttää siltä, että kohdatessaan epäoikeudenmukaisuutta työelämässä äidit harvoin taistelevat oikeuksistaan. Useimmiten he pitävät tilannetta enemmän yksilön kuin rakenteiden vikana. Yleensä yksinhuoltajaäidit kokevat työllä olevan muutakin kuin taloudellista merkitystä, he pyrkivät toimimaan työmarkkinoilla omien arvojensa mukaisesti. Yksilöllisen osaamisen kehittämisen nähdään olevan jopa tärkeämpi turva työmarkkinoilla kuin vakituinen työsuhde. Turvallisia ja pitkäkestoisia töitä pidetään arvokkaina kuitenkin edelleen ja etenkin pikkulapsivaiheessa jatkuvuutta kaivataan usein enemmän kuin haasteita. Mureneva hyvinvointivaltio ja prekarisoitunut työelämä altistavat äidit tilanteelle, jossa he joutuvat pohtimaan työssäkäynnin mielekkyyttä ja kotiin jäämistä intensiivistä äitiyttä toteuttaen. (emt., 14–15.) Tilanne voi näyttäytyä yksinhuoltajaäideille varsin ristiriitaisena. Yh-

täältä yhteiskunta odottaa yksinhuoltajaäitien elättävän itsensä ja lapsensa palkkatyöllä ja toisaalta taas ihanteena pidetään intensiivistä äitiyttä, joka korostaa äidin korvaamatonta roolia lapsen hoivaajana. Intensiivisen äitiyden ideologiassa äitiys on hyvin läsnä olevaa ja lapsikeskeistä. (Hays 1996, Ikosen 2021, 220 mukaan.) Yksinhuoltajaäideillä ei välttämättä ole realistista mahdollisuutta suorittaa todellista valintaa työssäkäynnin ja intensiivisen äitiyden välillä. Intensiivisen äitiyden toteuttaminen jäämällä kotiin merkitsee yksinhuoltajaäidille elämistä lähinnä sosiaalietuuksien varassa. Näin ollen moni on pakotettu valitsemaan työssäkäynnin, vaikka palkkatyö voi hyvinkin olla prekaaria luonteeltaan ja tulot saattavat muodostua palkkatulon ja sosiaalietuuksien yhdistelmästä. Yksinhuoltajaäitien taloudellinen tilanne voi näyttäytyä epäreiluna ja se voi vaihdella nopeasti ja suhteellisen pienilläkin tulojen muutoksilla voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia arkeen. Työelämään pyrkivät yksinhuoltajaäidit voivat joutua tekemään varsin tunnepitoisia valintoja esimerkiksi työssäkäynnin, päivähoiton ja lasten kotona hoidon välillä. (emt., 15.) Ikosen (2021, 220) mukaan kyse on ennen kaikkea äitien omassa mielessä käytävästä affektiivisesta kamppailusta, eikä todellisesta jättäytymisestä pois työmarkkinoilta pitkäksi aikaa, koska suomalaisen intensiivisen äitiyden ilmenemismuodossa sen ei katsota oleva ihanteellista lapselle.

Yhteiskuntamme suhtautumisella yksinhuoltajaäitien haasteisiin on suuri merkitys pärjäämiselle. Yhteiskunta määrittää yksilön kyvykkyyden sosiaalisen turvallisuuden ja sen institutionalisoitujen käytänteiden kautta sekä sukupuolittuneen kansalaisuuden kautta (Roivainen, Isola & Hiilamo, 2020, 3). Isolan ym. (2020, 3, 8, 12) mukaan yksinhuoltajaäitien tavoitteena on kasvattaa lapsistaan kunnan kansalaisia ja estää ylisukupolvistunut köyhyys ja tähän he tarvitsevat hyvinvointivaltion apua toimintamahdollisuuksien mahdollistajana. Yksilön oma usko hyvinvointivaltion, markkinatalouden muutosten sekä yhteisöjen ja sosiaalisten verkostojen kykyyn auttaa yksinhuoltajaäitejä riippuu kunkin yksilön omasta ajatusmallista ja tilanteen subjektiivisesta tulkinnasta. Myös Sandra L. Barnes (2008, 176–177) käsittelee artikkelissaan sitä, kuinka yhteiskunnalliset rakenteelliset voimat, kuten työmarkkinoiden dynamiikka ja tarjolla oleva lasten päivähoito saattavat rajoittaa niitä työmahdollisuuksia, joita yksinhuoltajaäidit voivat ottaa vastaan. Makrotason rakenteelliset voimat siis rajoittavat yksilön valinnan mahdollisuutta eli rajoittavat toimijuutta (Barnes, 2008, 177). Puhuttaessa palkkatyököyhistä yksinhuoltajaäideistä vaikuttaa siltä, että yhteiskunnalliset rakenteet määräävät suurelta osin heidän toimintaansa tai oikeammin asettavat rajoituksia, vaikka ihanteena olisikin, että yksilö itse toimijuudellaan voisi suurelta osin määrittää omaa elämänlaatuaan. Ehkä asian ei kuitenkaan tarvitse olla joko tai. Barnes (2008, 17) ottaa esille neuvottelun mahdollisuuden. Neuvottelulla pyritään siihen, että yhteiskunnan makrorakenteet, esimerkiksi sosiaaliturva ja työmarkkinapolitiikka, voisivat mahdollistaa työssäkäyville yksinhuoltajaäideille parempaa taloudellista liikkumavaraa. Näin ollen keskustelua ei enää käytäisi rakenteet versus toimija-akselilla,

vaan keskiössä olisi yksilöllinen toimijuuden tukeminen rakenteiden avulla. McIntyre, Officer & Robinsson (2003) ovat tutkineet köyhien yksinhuoltajaäitien kokemuksia. Köyhyyden kokemus kuvautuu varsin kompleksiseksi ja monitahoiseksi yksinhuoltajaäitien tarinoissa, jotka sisältävät sekä uhrautumista että selviytymistä. Heidän tutkimuksensa mukaan yksinhuoltajaäideille on tärkeää, että heillä säilyy kontrolli omasta elämästä ja että ympäröivä yhteiskunta tunnistaa heidän ponnistelunsa kohden hyvää kansalaisuutta. (emt., 328.) Näin ollen myös työntekijäkansalaisuus kehittyisi positiiviseksi ja yhteiskunnan odotuksia vastaavaksi kansalaisuudeksi, jota yksinhuoltajaäidit tavoittelevat. Säilävaara, Ikonen & Jakonen (ilmestyy) ovat tutkineet nykypäivän suomalaisten pienituloisten yksinhuoltajaäitien tunnekokemuksia. Tutkimustulosten mukaan tunteiden narraatioissa on nähtävissä yhteneväisyyksiä McIntyren ym. (2003) 20 vuotta sitten Kanadassa keräämän tutkimusaineiston kanssa. Näyttää siis siltä, että vaikka aikakausi ja konteksti vaihtuu, niin tietyt sosiaaliset ongelmat pysyvät sinnikkäästi samanlaisina. (Säilävaara, Ikonen & Jakonen, ilmestyy.)

2.3 Työntekijäkansalaisuus

Yksilöiden työssäkäyntiin vaikuttavat useat eri tekijät. Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät, kuten työmarkkinoiden rakenne ja toiminta, sosiaalipoliittiset järjestelmät ja kulttuurinen konteksti vaikuttavat työssäkäyntiin. Myös yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet kuten koulutus, ikä, perheen elämänvaihe ja oma työorientaatio vaikuttavat yksilöiden mahdollisuuksiin sijoittua työelämään. (Hakovirta, 2006, 63.)

Työssäkäyvät yksilöt voidaan määritellä työntekijäkansalaisiksi kansalaisuuskeskustelun kontekstissa. Jos työllä on modernissa yhteiskunnassa niin merkittävä asema, että se määrittää ihmisoikeuksia ja siten kansalaisuutta tai ainakin kansalaisuuden ihannetta, on perusteltua puhua työntekijäkansalaisuudesta. Työntekijäkansalaisuus tarkoittaa toisaalta riippumattomuutta yhteiskunnan palvelujärjestelmästä ja toisaalta oikeutta käyttää työnteon kautta ansaittuja palveluita. Yksinkertaisimmillaan työntekijäkansalaisuus määritellään taloudelliseksi ja sosiaalisesti siteeksi, jonka työ muodostaa yksilön ja yhteiskunnan välille. (Ekholm & Teittinen, 2014, 3, 9.) Työntekijäkansalaisuus voidaan määritellä kansalaisuudeksi, joka on sidottu palkkatyöhön. Työntekijäkansalainen saa tekemästään työstä palkkaa, josta hän maksaa tuloveroa sekä sosiaaliturvamaksuja. Työntekijäkansalaisilla on palkkatyön suoma oikeus työterveyshuoltoon, oikeus palkalliseen lomaan ja oikeus liittyä ammattiliittoon. Palkkatyö oikeuttaa työntekijäkansalaisen myös työuran jälkeiseen työeläkkeeseen. Näiden lisäksi monet muutkin sosiaalietuudet määrittyvät ansiosidonnaisesti, esimerkiksi työttömyysturva ja sairauspäiväraha. Perinteistä työntekijäkansalaista pidetään

ahkerana, päämäärätietoisena, järjestelmällisenä sekä neuvokkaana. Työntekijäkansalaisuus voi ilmentää yhteiskunnallisia eroja työelämän sosiaalisten erojen kautta. Yksilöiden paikkaa sosiaalisessa luokituksessa voivat määrittää ammattihierarkiat, työpaikkojen asemat sekä palkka. (Brunila, Hakala, Lahelma & Teittinen, 2013, 10.) Työntekijäkansalaisuus näyttäytyy tavoittelemisen arvoisena kansalaisuutena ja siihen liittyy taloudellisia oikeuksia. Voitaneen myös sanoa, että työntekijäkansalaisuus on yhteiskunnallisesti varsin arvostettua ja sen ajatellaan olevan yleisesti jokaisen yksilön tavoitteena.

Lappalainen, Isopahkala-Bouret & Lahelma (2010, 205) puhuvat uudesta työmarkkinakansalaisuudesta, jossa työntekijä on valmis ylittämään kansallisvaltion rajoja työmarkkinoiden tarpeita seuraten ja on valmis myös lyhyisiin työsuhteisiin. Työmarkkinakansalaisen kuuluisi toteuttaa myös elinikäistä oppijuutta ja yrittelijäisyyttä. Taloudellisena toimijana työmarkkinakansalaisen kuuluisi olla kuitenkin lojaali kansallisvaltiolle. (Lappalainen ym., 2010, 205.) Nykyaikaisella työmarkkinakansalaisella on mielestäni yhtymäkohtia myös EU-kansalaisuuteen lähinnä alueellisen liikkuvuuden näkökulmasta, joskin ristiriitaisuutta aiheuttaa varmasti taloudellinen lojaaliusvaatimus kansallisvaltiolle. Työmarkkinakansalaisuuden määritelmä painottuu mielestäni enemmän velvollisuuksiin, kun taas työntekijäkansalaisuutta määritellään pikemminkin oikeuksien kautta. Yleisesti ottaen kansalaisuuden käsitteeseen liittyy kuitenkin sekä oikeudet että velvollisuudet, joten nähdäkseni työntekijäkansalaisuus ja työmarkkinakansalaisuus kuvaavat samaa ilmiötä eri lähtökohdista eli yksilön oikeuksista ja yhteiskunnan rakenteista käsin.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielmani teoreettisen viitekehysten muodostaa nykyaikainen kansalaisuustutkimus. Kansalaisuutta on tutkittu monen eri tieteenalaa edustavan tutkijan toimesta ja näin ollen määritelykin eri tavoin suhteessa kunkin tutkijan omiin tieteellisiin intresseihin. Valitsin tutkielmani ensisijaiseksi käsitteelliseksi viitekehyykseksi Ruth Listerin ja Engin F. Isinin kansalaisuuskäsitteet. Tulkitseen yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta myös Gerard Delantyn (2003) kansalaisuuskäsitteen kautta. Kansalaisuus käsitteenä omaa varsin pitkän historian ja aluksi käynkin tiiviisti läpi kansalaisuuskäsitteen kehittymistä antiikin Kreikasta nykypäivään saakka. Toisessa, kolmannessa ja neljännessä alaluvussa avaan Isinin, Listerin ja Delantyn ajatuksia kansalaisuudesta ja kuvaan kyseisten kansalaisuusteorioiden yhteyttä omaan tutkimusaiheeseeni.

3.1 Kansalaisuuden historiaa

Historiasta nykypäivään kansalaisuutta on määritelty yksilön ja yhteisön välisen suhteen kautta. Yleisesti kansalaisuuden alkujuurina pidetään antiikin Kreikan kaupunkivaltion, Ateenan, muodostamaa yhteisöä, jossa välitön demokratia oli hallitusmuotona. Kaikilla kansalaisilla oli oikeus osallistua päätöksentekoon yhteisiä asioita koskien. Kuuluminen ja osallistuminen paikalliseen poliittiseen yhteisöön oli kaupunkivaltion kansalaisen keskeinen arvo ja periaate, jonka varaan antiikin Kreikan ja Rooman imperiumin alun aikaiset yhteiskunnat rakentuivat. Kaupunkivaltion kansalaisuus oli merkittävin paikallisen kollektiivisuuden identiteetin kehittymisessä. Tähän historialliseen kansalaisten yhteisöön eivät kuitenkaan kuuluneet kaikki kaupunkivaltion asukkaat; naisilla, lapsilla, orjilla ja muukalaisilla ei ollut oikeutta kansalaisuuteen. (mm. Brelaz & Rose, 2021, 15–16; Kurki & Nivala, 2006, 15–16.) Näin ollen jo kansalaisuuskäsitteen synnyin hetkistä lähtien kansalaisuudessa on ollut kyse johonkin kuulumisesta ja toisaalta taas kuulumisen epäämisestä yksilöllisen ominaisuuden

perusteella taikka sen perusteella, mikä yksilön asema suhteessa muihin on yhteiskunnassa. Antiikin Kreikalle ja Ateenan kaupunkivaltiolle tyypillinen yhteisöllinen kansalaisuus muuttui mahdottomaksi yhteisön koon kasvaessa ja tultaessa antiikin Rooman aikaan kansalaisuus alkoikin muotoutua elitistiseksi sosiaaliseen asemaan sitoutuksi kansalaisuudeksi. Kansalaisuuteen kuulunut konkreettinen vuorovaikutus muuttui abstraktiksi juridiseksi ideaksi kansalaisuudesta. (Kurki & Nivala, 2006, 17.)

1900-luvulla puhuttiin modernista kansalaisesta, joka tarkoitti suureen ja abstraktiin yhteisöön kuuluvien kansalaisten asemaa. Kansalaisuus takasi juridiset, poliittiset ja vähitellen myös sosiaaliset oikeudet sekä vastapainona myös samat velvollisuudet. Vaikka kansalaiset eivät voineet olla konkreettisesti vuorovaikutuksessa yhteisön suuren koon takia, heitä yhdisti kuitenkin tunnetason kansallinen yhteenkuuluvuus ja jaettu identiteetti. Kansalaisuus määriteltiin kuitenkin yksilön ja valtion väliseksi suhteeksi, josta puuttui yhteisöllinen luonne. Yhteisiin asioihin vaikuttaminen perustui edustukselliseen demokratiaan, jolloin vain tietyt kansalaiset aktiivisesti vaikuttivat yhteisten asioiden hoitamiseen ja suurin osa oli passiivisia kansalaisia. (Kurki & Nivala, 2006, 19.)

Kansalaisuuden käsitteen historiasta puhuttaessa mainitsematta ei voi jättää T.H. Marshallin (1893–1981) sosiaalisen kansalaisuuden käsitettä. Marshall sisällytti liberaaliin kansalaisuuskäsitteeseen sosiaaliset oikeudet (Kokkonen, 2016, 13). Marshall käytti esimerkkinä Englantia, kun hän määritteli kansalaisuuden kehittymisen kolme vaihetta. Ensimmäinen vaihe koski kansalaisoikeuksia. Perustuslaillinen monarkia tarjosi kansalaisilleen lakiin perustuvaa turvallisuutta myös heidän yksityiselämäänsä liittyvissä asioissa. Demokratian kehittyessä poliittiset oikeudet, kuten äänioikeus ja kokoontumisoikeus ja oikeus järjestäytyä poliittisesti lisättiin kansalaisoikeuksiin. Kolmannessa vaiheessa avoimiin, kaikille mahdollisiin kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin lisättiin sosiaaliset oikeudet. (Evers & Guillemard, 2012, 5.) Marshallin kansalaisuuskäsitteeseen kuuluvat sosiaaliset oikeudet muodostuivat toimeentuloturvasta, sosiaali- ja terveyspalveluista sekä koulutus- ja asuntopolitiikasta. Marshall näki sosiaaliset oikeudet toki kansalaisoikeuksina, mutta myös oikeuksina, jotka ottivat kantaa yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Hänen sosiaaliset oikeutensa olivat kansalaisuuden piirteitä, joiden tavoitteena oli tehdä ero ihmisarvon ja yksilön markkina-arvon välille. (Kokkonen, 2016, 14.) Marshallin ajatukset sosiaalisista oikeuksista olivat ensiaskeleita kohti nykypäivän määritelmää kansalaisuudesta, joskin Marshallin sosiaaliset oikeudet olivat kuitenkin tämän hetken yhteiskuntaan peilaavissa liian rajoittuneita ja ulossulkevia.

3.2 Engin F. Isinin kansalaisuus

Engin F. Isin (s.1959) on yksi kriittisen kansalaisuustutkimuksen aikalaisteoreetikoista. Isinin kansalaisuus on yhdistelmä lakiin perustuvaa instituutiota ja elettyä kansalaisuutta (*lived citizenship*), jossa identiteetti liittyy tiiviisti kansalaisuuteen (Isin & Turner, 2007, 8–16). Isinin kansalaisuus muodostuu kolmesta ulottuvuudesta: asemasta, käytännöistä ja teoista. Kansalaisuuden asemalla Isin tarkoittaa institutionaalisesti määritellyn poliittisen yhteisön jäsenyyttä. Kansalaisuuden käytännöillä hän tarkoittaa vakiintuneita ja yleisesti käytössä olevia poliittisen toimijuuden muotoja, jotka ovat yleensä lakisääteisiä, julkisen hallinnon asettamia tai institutionalisoituja. (Isin & Nielsen, 2008, 2; Kallio, 2018, 167.) Merkittävin ja kiinnostavin kansalaisuuden ulottuvuus on Isinin mukaan kansalaisuuden teot (*acts of citizenship*), joita hän kuvaa kollektiiviseksi tai henkilökohtaisiksi teoiksi, jotka rikkovat sosiaalishistoriallisia kaavoja. Teot eivät ole passiivisesti annettuja vaan niitä ohjaavat henkilökohtaiset motiivit ja halu toimia tietyllä tavalla. Kansalaisuuden tekojen tutkiminen ja teoretisointi edellyttää joko arkipäiväisten, arkipäiväisten kansalaisuuden tekojen eli arkipäivän politiikan tutkimista ja eletyn kansalaisuuden tutkimista. Isin erottaa toisistaan poliittisena subjektina aktiivisen kansalaisen ja aktivistikansalaisen, nämä kaksi kansalaista pyrkivät osallistumaan eri tavoin. Aktiivinen kansalainen pyrkii toimimaan annettujen mallien mukaan, kun taas aktivistikansalainen taistelee epäoikeuksia vastaan. (Rytioja & Kallio, 2018, 11.) Aktivistikansalaisen kansalaisuuden teot voivat olla eettisiä, kulttuuriin liittyviä, seksuaalisuuteen liittyviä ja sosiaalisia ja täten ilmentää arkipäivän poliittisuutta. Kansalaisuuden teot voivat sekoittaa nykyistä kansalaisuutta ja luoda uusia mahdollisuuksia, vaatia tunnepitoisesti latautuneita oletuksia ja asettaa velvollisuuksia. (Isin & Nielsen, 2008, 2, 10.) Aina kansalaisuuden teot eivät ole legitimoituja eivätkä perustu lakiin tai velvollisuuteen. Kansalaisuuden teot pikemminkin kyseenalaistavat ja joskus jopa rikkovat lakia. Kansalaisuuden teot johtavat joskus vastuullisuuden kyseenalaistamiseen ja jopa vastuuttomuuteen. Tärkeää on siis ymmärtää, että kansalaisuuden tekojen ja toimien ei aina tarvitse perustua lakiin. Kansallisen valtion kansalainen ei ole ainoa, joka voi toteuttaa kansalaisuuden tekoja. Isinin mukaan myös muukalaiset, ulkopuoliset ja ulkomaalaiset voivat osallistua vuorovaikutukseen kansalaisuuden tekojen kautta. (emt. 39.) Kansalaisuuden tekojen merkitys on erityinen kaikissa ulkopuolisuuden tilanteissa ja olosuhteissa, joissa kansalaisasema ja kansalaisuuden käytännöt eivät pysty tarjoamaan tyydyttäviä mahdollisuuksia demokraattiselle toimijuudelle (Rytioja & Kallio, 2018, 11).

Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus on tietynlaista ja tietyllä tavalla elettyä kansalaisuutta, jossa sekä äitiys että työelämään osallistuminen muovaavat kuitenkin yksilön identiteettiä. Eletty kansalaisuus voi muodostua joko valintojen tai tekojen

kautta tai toisaalta se voi olla pakotettuakin. Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuuden olemassa olevat käytännöt eivät välttämättä tarjoa tyydyttäviä mahdollisuuksia demokraattiselle toimijuudelle. Tutkielmassani pyrin ymmärtämään ja kuvailemaan yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta kansalaisuuden tekojen kautta. Pohdin, voivatko yksinhuoltajaäidit toteuttaa työntekijäkansalaisuuttaan vapaavalintaisesti, vai rajoittavatko poliittiset instituutiot ja yhteiskuntamme rakenteet elettyä kansalaisuutta. Minkälaisia ovat työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kansalaisuuksien teot? Mielenkiintoista on, ovatko työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kansalaisuuden teot rakenteita kyseenalaistavia tai jopa radikaaleja, laeista piittaamattomia kansalaisuuden tekoja (vrt. Isin & Nielsen, 2008, 39). Voitaneen myös kysyä, miten merkityksellisenä ja tärkeänä työntekijäkansalaisuuden tavoittelu arkipäivän tekojen kautta näyttäytyy suhteessa äitikansalaisuuteen.

3.3 Ruth Listerin idea kansalaisuudesta

Ruth Lister (s.1949), englantilainen sosiaalipolitiikan professori ja tunnustettu kansalaisuustutkija, määrittelee kolme tämän hetken keskeistä ja runsaasti kansalaisuuskeskustelua eteenpäin vievää kansalaisvaltion liittyvää aihealuetta. Ensimmäinen on kansallisvaltioiden autonomia globalisoituvassa maailmassa. Toinen on kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet tilanteessa, kun kansallisvaltioiden rajat menettävät merkitystään ja yhteiskunnat muuttuvat monietnisiiksi. Kolmantena on paine vahvemman eurooppalaisen identiteetin kasvattamiseen Euroopan Unionin alueella. Myös aktiivisen poliittisen kansalaisuuden jääminen kehittyvän teknologian ja byrokratisoitumisen jalkoihin etenkin nuorten kansalaisten kohdalla on herättänyt kansalaisuuskeskustelua. (Lister, 2003, 2.) Kysymys sosiaalisesta kansalaisuudesta nousee yhä tärkeämmäksi, kun hyvinvointivaltio murenee rahoitusvaikeuksien ja poliittisten takaiskujen vuoksi. Listerin mukaan tuore kansalaisuuskeskustelu tarjoaa sovinnon keinoja traditionaalisen kollektivismiin avulla, voimme määritellä kansalaisuuden henkilökohtaisten oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. (emt., 2-3.) Sovinnon mahdollisuudesta huolimatta Lister pitää kansalaisuuden käsitettä varsin kiistanalaisena ja kontekstista riippuvana käsitteenä. Kansalaisuus määrittyy omanlaisekseen sosiaalisessa, kulttuurisessa ja poliittisessä kontekstissa. Kansalaisuus liittyy myös tilaan ja aikaan; millainen merkitys kansalaisuudella on kullekin yksilölle ja miten yksilön kulttuurinen tausta ja materiaaliset olosuhteet vaikuttavat heidän elettyyn elämäänsä kansalaisina (*lived citizenship*). (emt., 3.) Myös työntekijäkansalaisuutta ja sen muodostumista voidaan mielestäni lähestyä Listerin kuvaaman kansalaisuuden muotoutumisen kautta. Voimme pyrkiä ottamaan selville, millaisia henkilökohtaisia oikeuksia ja velvollisuuksia yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden muodostumiseen liittyy.

On tärkeää tehdä näkyväksi ne sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset tekijät, jotka vaikuttavat yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden rakentumiseen.

Ruth Listerille kansalaisuus on voimakas ja jatkuvassa muutoksessa oleva käsite. Kansalaisuuden käsitettä täytyy jatkuvasti määrittää uudelleen ja huomioida käsitteen tasa-arvoinen ja antihierarkkinen potentiaali. Tämän potentiaalın vuoksi kansalaisuuskäsite mahdollistaa marginaalisten ryhmien sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelun. (Lister, 2007, 49–61.) Myös yksinhuoltajaäiti työntekijäkansalaisena pyrkii hyödyntämään tasa-arvon mahdollisuuden. Voidaan ajatella, että yksinhuoltajaäiti on marginaalissa ja todennäköisesti juuri yhteiskunnan rakenteet pakottavat yksinhuoltajaäidin marginaaliin. Työntekijäkansalaisuus on keino pyrkiä pois marginaalista kohti sosiaalista oikeudenmukaisuutta, jonka yksinhuoltajaäiti pyrkii saavuttamaan työtä tekemällä. Kamppailu sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta näyttäytyy kansalaisuuden sisällyttävän (*inclusion*) ja poissulkevan (*exclusion*) määritelmän välillä, eli määritelläänkö kansalaisuus yhteisöön kuulumisen kautta vai yhteisöön kuulumattomuuden kautta (Lister, 2007, 49–61). Sisällyttävän kansalaisuuden tunnuspiirteitä ovat tulla kohdeksi oikeudenmukaisesti, tulla huomioiduksi yhtäläisten mutta myös toisistaan eroavien piirteiden ansiosta, itsemääräämisoikeus eli yksilön kyky kontrolloida omaa elämäänsä ja solidaarisuus kapasiteettina identifioitua muihin yhteisten päämäärien saavuttamisen vuoksi. (emt. 49–61.) Lister kuvailee sosiologiselta näkökannalta kansalaisuuden määrittävän normien, käytäntöjen, merkitysten ja erilaisten identiteettien kautta. Listerille kansalaisuus ei ole pelkästään valtion ja yksilön välinen suhde vaan kokonaisvaltaisempi käsite, johon liittyy yksilön identiteetti, sosiaalinen asema, kulttuuriset oletukset, institutionaaliset käytänteet sekä tunne kuulumisesta yhteisöön. (emt, 49–61.)

Kansalaisuutta elettyinä kokemuksena ei siis voi erottaa kontekstistaan, ei nykyisyyden kontekstista eikä kansallisesta, historian muovaamasta kontekstista. Kansalaisuutta voidaan Listerin (2012, 372) mukaan feminiinisestä näkökulmasta lähestyä kolmella eri tavalla. Kansalaisuus voidaan nähdä sukupuolineutraalina kansalaisuutena, jossa miehet ja naiset ovat tasa-arvoisia. Kansalaisuus voi myös korostaa sukupuolien välisiä eroavaisuuksia. Kolmantena on sukupuolten moniarvoisuus, jossa sekä miehet että naiset nähdään useiden eri ryhmien jäseninä ja kansalaisuus jäsentyy näiden ryhmien eikä sukupuolen kautta. (emt., 372.) Listerin mukaan sukupuolen kautta määriteltä kansalaisuus tulisi muodostua näiden kaikkien kolmen edellä mainitun määritelmän yhdistelmästä (emt., 372). Kansalaisuus on kuitenkin edellä mainitusta pyrkimyksestä huolimatta vahvasti sukupuolittunutta. Kansalaisuuden sukupuolittuneisuuden vaikuttaa jokaisen kansallisvaltion oma historia ja se, miten ylipäätään kansalaisuus suhteessa valtioon on kehittynyt. Näin ollen kansalaisuus näyttäytyy erilaisena eri valtioissa. Kansalaisuus ei elettyinä kokemuksena ole kuitenkaan kaikille kansalaisille samanlainen edes saman valtion sisäpuolella. Kunkin yksilön kokemukseen

kansalaisuudesta vaikuttavat seuraavat tekijät, ikä, luokka-asema, etnisyys, uskonto, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen sekä kyvykkyys. (Lister ym., 2007, 1-2.) Nämä edellä kuvatut tekijät vaikuttavat kunkin yksilön elettyyn kansalaisuuteen. Kun yksilöt nähdään aktiivisina toimijoina niin he, esimerkiksi työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit, uskoakseni pyrkivät vaikuttamaan omaan elettyyn kansalaisuuteen kansalaisuuden teoilla. Yhteiskuntamme rakenteet voivat mielestäni joko mahdollistaa tai poissulkea kansalaisuuden tekoja. Luvussa 3.2 kuvasin aktiivisen ja aktivistkansalaisen kansalaisuuden tekojen eroja. Aktiivinen kansalainen on kuuliainen suhteessa yhteiskunnan asettamiin rakenteisiin ja sääntöihin, kun taas aktivistkansalainen pyrkii murtamaan teoillaan vallitsevia itselleen epäsoivia rakenteita. Pyrin määrittelemään luvussa kuusi, minkälaista on työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin kansalaisuus, onko havaittavissa aktiivista toimijuutta ja aktivistkansalaisuuden tekoja.

3.4 Gerard Delantyn kulttuurinen kansalaisuus oppimisprosessina

Gerard Delanty (s.1960) on englantilainen sosiologi, joka on määritellyt kulttuurista kansalaisuutta oppimisprosessina. Delantyn (2003, 597) mukaan kulttuurinen kansalaisuus voidaan nähdä oppimisprosessina. Vastakohtana kulttuuriselle kansalaisuudelle on rajoittunut, niin kutsuttu sääntelyyn perustuva kansalaisuus, jossa oppimisprosessin mahdollisuutta määrittää luokka-asema ja muodollinen kansallisvaltion jäsenyys (vrt. Isinin aktiivinen kansalainen ja aktivistkansalainen). Nykypäivän kansalaisuudella on merkittävä vaikutus yhteiskuntamme kulttuurisiin prosesseihin. Kulttuurinen kansalaisuus keskittyy kansalaisten velvollisuuksiin suhteessa kansallisvaltioon ja siihen, kuinka sitoutuneita kansalaiset ovat eikä niinkään siihen, millaisia oikeuksia kansalaisilla on suhteessa valtioon. Tätä käännettä kansalaisuusajattelussa Delanty pitää vastareaktionä uusliberalistiselle ajattelutavalle, jossa yksilöt nähdään kuluttajina ja vanhemmalle liberalistiselle ajattelutavalle, jossa kansalaisuus ilmenee muodollisena statuksena. Uuden kulttuurisen kansalaisuuden muodostumisen taustalla on oppimisprosessi; kansalaisuuteen opitaan ja kansalaisuus perustuu sekä oikeuksiin että vastaavasti velvollisuuksiin. (emt., 598.)

Sen sijaan että keskittyisimme kansalaisuuteen kansallisvaltion jäsenenä, käsitys kulttuurisesta kansalaisuudesta oppimisprosessina mahdollistaa kansalaisuuden määrittämisen jokapäiväisten elämäkokemusten, kognitiivisten prosessien ja arkielämän kulttuuristen lähtökohtien kautta (Delanty, 2003, 602). Kansalaisuus ei siis ole pysyvä tila vaan arkielämän oppimisprosessi, jossa uudet kokemukset muovaavat kansalaisuutta. Vaikka kansalainen oppii prosessissa kyvyn toimia ja olla vastuussa, niin ennen kaikkea hän oppii määrittelemään itsensä yksilönä ja myös suhteessa mui-

hin kansalaisiin. Suhde muihin yhteiskunnan jäseniin muovaa kulttuurisen kansalaisen oppimista aktiiviseksi toimijaksi. (emt., 602.) Delanty näkee kulttuurisessa kansalaisuudessa mahdollisuuden kuvastaa erilaisia persoonallisia ja henkilökohtaisia identiteettejä, ei niinkään yhteisöjen kulttuurista luonnetta. Kansalaisia ei pitäisi myöskään nähdä pelkästään valtion palveluiden vastaanottajina. Kulttuurinen kansalaisuus oppimisprosessina tarkoittaa myös uusien merkitysten löytämistä työlle, sosiaalisille suhteille ja materiaaliselle ympäristöllemme. Näin ollen kulttuurinen kansalainen oppii tuntemaan itsensä, tietää mihin hän kuuluu ja tiedostaa oman identiteettinsä; kansalaisuuteen opitaan jokapäiväisen elämän näyttämöillä. (emt., 204.)

Delantylle kulttuurinen kansalaisuus ja siihen oppiminen edustaa nykyaikaista kansalaisuutta. Kansalaisuus näyttäytyy hyvin henkilökohtaisena asiana ja jokaisella voi olla omanlainen jokapäiväisen elämän näyttämö. Työssäkäyvällä yksinhuoltajaäidillä jokapäiväisen elämän näyttämöllä voi olla myös monenlaista draamaa, asioita, joihin hän ei voi itse vaikuttaa. Mielenkiintoista on, pystyykö työssäkäyvä yksinhuoltajaäiti toteuttamaan työntekijäkansalaisuutta ja oppimaan tasavertaiseksi kansalaiseksi vai jääkö työntekijäkansalaisuuden tavoittelu äitikansalaisuuden jalkoihin. Tämä toki voi olla myös yksilön oma valinta, mutta voi myös olla niin, että yhteiskuntamme rakenteet eivät mahdollista yksinhuoltajaäidille tätä oppimisprosessia kohti nykyaikaista kulttuurista kansalaisuutta.

3.5 Isinin, Listerin ja Delantyn kansalaisuuskäsitysten suhde yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuuteen

Nykyaikaisten kansalaisuusteorioiden avulla pyrin laajentamaan ymmärrystä tutkielmani empiirisestä ilmiöstä, yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuudesta. Ilmiön laajempi ymmärtäminen vaatii avukseen teoreettisen viitekehyksen, jotta ymmärrämme, mitä empiiriset havainnot kertovat yhteiskunnastamme ja sen rakenteista.

Isin korostaa arkipäivän kansalaisuuden tekojen tutkimista, ja hänelle kansalaisuuden teot ovat kollektiivisia tai henkilökohtaisia sosiaalishistoriaa rikkovia tekoja. Kansalaisen statuksen saavuttaakseen marginaalissa olevat yksilöt voivat joutua toteuttamaan jopa aktivistikansalaisuuden tekoja. (vrt. luku 3.2.) Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit pyrkivät arkielämän eli eletyn elämän tekojen avulla kohti työntekijäkansalaisuutta eli kohti sellaista kansalaisuutta, minkä eteen he joutuvat ponnistelemaan eikä se lankea heille itsestään selvyytensä. Isinin kansalaisuusteoriaa soveltaen voidaan tulkita työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kansalaisuuden tekojen luonnetta ja laatua sekä sitä, millaista on heidän arkensa epämuodollinen toimijuus.

Listerin kansalaisuuden teoriaa on kuvattu luvussa 3.3. Tiivistetysti voidaan sanoa, että Listerin kansalaisuus koostuu henkilökohtaisista oikeuksista ja velvollisuuksista ja kansalaisuus on vahvasti kontekstisidonnaista sekä luonteeltaan joko sisällyttävää tai ulossulkevaa. Oletettavasti yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden luonne on vahvasti kontekstisidonnaista. Uskoakseni myös yksinhuoltajaäideillä on oikeus työntekijäkansalaisuuteen, mutta yhteiskuntamme rakenteiden taholta voi tapahtua ulossulkua. Listerin kansalaisuusteorian avulla empiriasta voidaan nähdä ne sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset tekijät, jotka vaikuttavat yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden rakentumiseen.

Delantyn teoria kansalaisuuden muodostumisesta keskittyy arkielämän oppimisprosessiin, jossa uudet kokemukset muovaavat kansalaisuutta (vrt. luku 3.4). Delantyn teoria antaa mahdollisuuden tarkastella yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta yksilöllisenä ja henkilökohtaisena projektina, johon liittyy erilaiset persoonalliset ja henkilökohtaiset identiteetit.

Näiden kolmen kansalaisuusteorian käyttö edellä kuvaamallani tavalla on tarpeen, jotta pystyisimme ymmärtämään yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta. Kun asiaa tarkastellaan arkipäivän kansalaisuuden tekojen, kontekstin, vastuiden ja velvollisuuksien sekä kokemusten kautta, meillä on mahdollisuus tehdä näkyväksi se ristiriitainen tilanne, johon yksinhuoltajaäidit ovat joutuneet pyrkiessään kohti työntekijäkansalaisuutta. Teorioiden yhdessä ehdottaman perusteella näyttäisi siltä, että työntekijäkansalaisuus edellyttää jotain sellaista, johon ei pysty silloin, jos elämää ehdollistaa yksinhuoltajuus. Palaan tähän ajatukseen työni johtopäätökset-luvussa.

4 TUTUKIELMAN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Pyrin tutkielmassa selvittämään ja analysoimaan työssäkävien alakouluikäisten yksinhuoltajaäitien yksilöllisiä kokemuksia työntekijäkansalaisuudesta. Tarkoitukseni on myös löytää niitä yhteiskunnan rakenteellisia tekijöitä, jotka muovaavat yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Millaista on alakouluikäisen lapsen yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus?
2. Mitkä yhteiskunnan rakenteelliset tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta? Miten kyseisten tekijöiden vaikutus näkyy työntekijäkansalaisuuden tavoittelussa?

Yksinhuoltajuutta ja työssäkäyntiä määrittelen Tilastokeskuksen määritelmiin perustuen. Työssäkävyn määritelmänä pidän työllisyysasteen mukaista määritelmää työssäkävystä henkilöstä. Tilastokeskuksen mukaan työllisenä pidetään henkilöä, joka on viikon aikana tehnyt työtä vähintään yhden tunnin palkkaa tai yrittäjätuloa saadakseen (Tilastokeskus, 2022). Kyseinen määritelmä työllistyneelle on mielestäni varsin laeva ja keräämässäni aineistossa yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki tekivät töitä sataprosenttisella työajalla. Yksinhuoltajuuden määritelmä onkin hieman monimutkaisempi lähinnä sen juridisen luonteen takia. Myös tässä turvauduin Tilastokeskuksen määritelmään; yksinhuoltaja on se huoltaja, joka asuu yhden aikuisen taloudessa vähintään yhden alle 18-vuotiaan lapsen kanssa. Yksinhuoltajalla voi olla juridinen yhteishuoltajuus, mutta jos lapsi tai lapset asuvat suurimman osan arjestaan äidin luona, määritellään hänet yksinhuoltajaäidiksi. (Tilastokeskus, 2019.) Vaikka määritelmässä puhutaan alle 18-vuotiaasta lapsesta niin omassa tutkielmassani tutkin alakouluikäisten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta.

5 MENETELMÄT JA AINEISTO

5.1 Metodologinen lähestymistapa

Empiirinen eli kokemusperäinen tutkimus jaotellaan perinteisesti kvalitatiiviseen eli laadulliseen tutkimukseen ja kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen. Empiirinen tutkimus voi perustua laadulliseen tilastolliseen tai kokeelliseen aineistoon. (Kuusela & Niiranen, 2006, 222.) Itse lähestyn tutkimusaiheeni laadullisten tutkimusmenetelmien avulla. Tuomen ja Sarajärven (2002, 21) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on kyse empiirisen analyysin tavasta tarkastella aineistoa ja argumentoida aineistoon perustuen. Laadullinen tutkimusote tuntuu järkevältä, koska kyseessä on kokemuksellisuuden tutkiminen olemassa olevien rakenteiden valossa. Laadullisten tutkimusmenetelmien avulla pyritään kuvaamaan, ymmärtämään ja tulkitsemaan sosiaalisen todellisuuden ilmiöitä. Laadullisen tutkimuksen tunnusmerkkeinä voidaan pitää aineiston laadullis-induktiivista analyysiä, hypoteesittomuutta ja tutkijan asemaa. (Eskola & Suoranta, 1998, 13–15.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tavoitteena voidaan pitää odottamattomien seikkojen paljastamista. Tämän vuoksi hypoteesin asettaminen ja sen testaaminen ei ole tutkimuksen lähtökohtana. Tutkijan ei tarvitse eikä hänen kannatakaan ennalta määritellä, mikä on tärkeää, vaan aineistolla on mahdollisuus kuljettaa tutkijaa uuteen, ennakoimattomaan suuntaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2008, 160.)

5.1.1 Kriittinen realismi tietoteoriana

Metodologiselta lähestymistavalta tutkielmani edustaa kriittistä realismia. Kriittinen realismi korostaa kerrosmaisena ontologian eli opin siitä mistä maailma koostuu, merkitystä selittäessään ihmisten, sosiaalisten organisaatioiden tai meitä ympäröivän yhteiskunnan toimintaa. (Kuusela & Niiranen, 2006, 222.) Kriittisen realismin ydinajatuksen mukaan tieteellinen tutkimus ei ensisijaisesti kohdistu havaittaviin säännönmukaisuuksiin vaan niiden taustalla vaikuttaviin kausaalisiin eli muuttujien välisiin syy-seuraus-suhteisiin, voimiin ja pyrkimyksiin (Kuorikoski & Ylikoski, 2006, 1–2). Empiirisesti havaittavat säännönmukaisuudet ovat mahdollisia vain keinotekoisissa suljetuissa ympäristöissä. Kausaaliset prosessit ovat kyllä käynnissä suljettujen ympäristöjen ulkopuolellakin, mutta niiden vaikutusta emme pysty havaitsemaan säännönmukaisuuksina. Meitä ympäröivässä yhteiskunnassa on aina meneillään useita erilaisia ja eri suuntiin vaikuttavia kausaalisia prosesseja, jotka havaitsemme tapahtumina. Nämä tapahtumat eivät kuitenkaan näyttäyty meille säännönmukaisuuksina. (Kuorikoski & Ylikoski, 2006, 1–2.)

Kriittisen realismin mukaan maailma koostuu kolmesta eri alasta: reaalisesta, aktuaalisesta ja empiirisestä. Reaalialalla tarkoitetaan kaikkia olemassa olevia rakenteita ja voimia, joita joko voimme tai emme voi havaita. Aktuaalinen ala koostuu tapahtumista, jotka reaaliseen alaan kuuluvat mekanismit laukaisevat. Myös nämä tapahtumat voimme havaita tai ne voivat jäädä havaitsemattakin. Eli meidän on mahdollista havaita sekä reaalisen että aktuaalisen alan rakenteet, voimat ja tapahtumat. Empiirisen alan muodostavat sekä havainnot että yksilöiden kokemukset ja empiirisellä alalla on mahdollista tehdä havaintoja, kerätä tutkimusaineistoa ja todentaa teorioitamme. (Pekkarinen & Tapola-Haapala, 2009, 187–188.) Tässä lienee perusta sille, että kriittinen realismi sopii hyvin yhteen empiirisen tutkimusotteen kanssa. Empiiriset havainnot eivät yleensä vastaa täysin reaalista todellisuutta. Tämä on ymmärrettävää, koska empiirisellä alalla kerätty tutkimusaineisto koostuu yksilöiden kokemuksista, jolloin jokainen yksilö tuo jo lähtökohtaisesti oman tulkinnan reaalisesta alasta empiiriselle alalle, jossa aineiston keruu tapahtuu. Empiirisellä alalla tehtävät tulkinnot todellisuudesta ovat keskenään erilaisia ja ne voivat olla virheellisiä. Tätä kutsutaan epistemologiseksi relativismiksi eli tietoon ja totuuteen liittyvissä kysymyksenasetteluissa todetaan, että objektiivista tietoa ei ole olemassa vaan tieto on aina suhteellista. Epistemologinen relativismi onkin keskeinen kriittistä relativismia määrittävä piirre. (emt, 188; Kuusela & Niiranen, 2006, 222.)

Tiivistetysti voidaan sanoa, että empiirisesti havaittavien ilmiöiden lisäksi myös havaintojemme ulkopuolelle jäävää maailmaa voidaan tutkia ja tehdä se näin ollen näkyväksi. Kriittiseen realismiin nojaava ajattelutapa ei pidä pelkästään yksilöä vastuussa, vaan huomioi myös sosiaalisten rakenteiden vaikutukset yksilön elämään. Rakenteet eivät kuitenkaan rajoita yksilöiden elämää deterministisessä mielessä vaan

yksilö nähdään toimijana, jolla on mahdollisuus murtaa, rakentaa ja uudistaa sosiaalisia rakenteita. (Bhaskar, Danermark & Price, 2018, 33; Pekkarinen ja Tapola-Haapala, 2009, 184.) Meidän ei tarvitse ajatella siten, että kaikilla tapahtumilla olisi jokin meistä riippumaton syynsä ja että kaikki mikä tapahtuu, tapahtuu välttämättä. Yksilöt eivät ole pelkästään yhteiskuntamme rakenteiden ”uhreja” vaan aktiivisia toimijoita, jotka voivat vaikuttaa ja muovata ympärillämme olevaa yhteiskuntaa. Kriittisen realismin merkittävä kehittäjä Roy Bhaskar kuitenkin muistuttaa (Pekkarisen & Tapola-Haapalan mukaan, 2009, 189), että sosiaaliset rakenteet edeltävät aina yksilöä. Yksilön tehtäväksi tai mahdollisuudeksi jää sosiaalisten rakenteiden purkaminen ja muuttaminen. Bhaskarin ym. (2008, 33) mukaan on tärkeä erottaa rakenteen ja toimijuuden tasot toisistaan. Aktiiviset toimijat hyödyntävät sosiaalisia rakenteita pyrkiessään tavoitteisiinsa ja tällöin sosiaaliset rakenteet muuttuvat ja uudelleenrakentuvat. Myös ajalla on tärkeä merkitys toimijan ja sosiaalisten rakenteiden välisessä prosessissa. Tietyt rakenteet ovat siis olemassa toimijuutta edeltävästi ensimmäisellä aikaperiodilla. Toisella aikaperiodilla toimijan rooli korostuu ja hän toimii. Kolmannella aikaperiodilla lopputulemana on sosiaalisten rakenteiden muutos. Bhaskar myös korostaa historian tiedostamisen ja ymmärtämisen merkitystä yhteiskunnan rakenteiden muodostumisessa ja rakenteiden vaikutuksessa yksittäisen ihmisen kohtaloon. (Bhaskar, Danermark & Price, 2018, 34.)

5.1.2 Kriittisen realismin suhde tutkielmaani

Kriittisessä realismissa tunnustetaan sosiaalisen ympäristömme olemassa olevat rakenteet, havaitsimmepa ne tai emme eli objektiivinen todellisuus on merkityksellinen eli todellisuutta voidaan pitää kiistattomana. Kriittisen realismin ajatuskulkua mukaillen tutkijan tulee pystyä luonnehtimaan tutkimansa ilmiön keskeinen luonne, sekä ottamaan selvää, miten ilmiö on saanut alkunsa, mitkä tekijät ylläpitävät ilmiötä ja miten siihen pyritään vaikuttamaan. (Pekkarinen & Tapola-Haapala, 2009, 194.) Omaan tutkielmaani sovellan tätä ajatuskulkua seuraavasti: Yhteiskuntamme olemassa olevat rakenteet ovat todellisia ja ne ovat merkityksellisiä yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden kehittymisen kannalta. Kyse ei ole pelkästään siitä, että miten työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit mieltävät tai kokevat olemassa olevat rakenteet eli rakenteet eivät muodostu pelkästään heidän kertomuksissaan, kuten konstruktivistinen lähestymistapa olettaisi, vaan ovat olemassa todellisina havaitsimmepa ne tai emme. Vastaus tutkimuskysymykseeni, millaista on yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus, pyrkii kuvailemaan tutkittavan ilmiön luonnetta. Toinen tutkimuskysymykseni, mitkä tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta ja miten kyseisten tekijöiden vaikutus näkyy yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden tavoittelussa, pyrkii selvittämään mitkä tekijät ylläpitävät tutkittavaa ilmiötä. Lo-

puksi pyrin löytämään vastauksen siihen, miten yksinhuoltajaäidit aktiivisina toimijoina voivat itse vaikuttaa omaan työntekijäkansalaisuuteensa. Kriittinen realismi velvoittaa tutkijaa arvioimaan rakenteita ja generatiivisia mekanismeja voimina, jotka saattavat aikaansaada tai estää muutoksia. Lisäksi tutkijan tulee huomioida tutkittavaan ilmiöön liittyvä sosiaalinen konteksti eli rakenteet, toimijat ja mekanismit sekä ilmiön tila- ja aikasidonaisuus. (Pekkarinen & Tapola-Haapala, 2009, 194.)

5.2 Aineiston keruu ja kuvaus

Tutkielmani aineiston keräsin yksilöllisten teemahaastattelujen (liite 1) avulla. Mielestäni teemahaastattelu on sopiva haastattelumuoto etenkin silloin, kun tutkimuksen avulla pyritään ottamaan selvää haastateltavien kokemuksista. Teemahaastattelut antavat haastateltaville enemmän liikkumavaraa ja mahdollistavat laajemman keskustelun aiheesta, jota haastateltavat itse pitävät tärkeänä ja merkityksellisenä. Teemahaastatteluissa käydään kaikkien haastateltavien kanssa läpi samat teemat ja aihealueet, mutta kysymysten muoto ja järjestys voi vaihdella. Teemahaastatteluissa voidaan käyttää myös tarkentavia lisäkysymyksiä. (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, 11–12.) Teemahaastattelu voidaan nähdä Eskolan ja Suorannan (2008, 25) mukaan tutkijan aloitteesta ja tutkijan johdattelemana käytynä keskusteluna, jonka tarkoitus on selvittää, mitä tutkittavilla on mielessään. Teemahaastatteluissa korostuu jo haastatteluvaiheessa tutkittavien tulkinnat kysyttävistä asioista sekä heidän tutkittaville asioille antamat merkitykset (Tuomi & Sarajärvi, 2002, 77). Vaikka teemahaastattelua pidetään varsin vapaamuotoisena ja joskus jopa lähellä avointa keskustelua olevana aineistonkeruumenetelmänä, on kuitenkin hyvä muistaa, että etukäteen valitut teemat perustuvat tutkimuksen viitekehukseen ja jo ennalta ilmiöstä hankittuun tietoon. Teemahaastattelun tavoitteena on löytää merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän mukaisesti. (emt. 77–78.)

Haastateltavat hankin lumipallo-otantaa hyödyntäen. Lumipallo-otannassa tutkija tietää lähtötilanteessa yhden tai useamman avainhenkilön, jonka avulla tutkija löytää seuraavan haastateltavan. Tutkija siirtyy haastateltavasta toiseen sitä mukaa, kun hänet esitellään tai ohjataan seuraavan haastateltavan luo. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, 88.) Minulla oli alussa kolme avainhenkilöä, jotka tunsin entuudestaan etäisesti. He olivat äitejä, joihin olin tutustunut pintapuolisesti aikaisemmassa elämänvaiheessani eikä kukaan heistä kuulunut lähipiiriini. Yhden avainhenkilön kautta en saanut alustavasta sopimisesta huolimatta käytännön järjestelyjä sovituksi, joten hänen kanssaan en edennyt haastatteluun saakka. Aistin tapaamisesta sovittaessa jonkinlaista ha-

luttomuutta lupauksesta huolimatta, joten eettisistä syistä hän karsiutui pois haastateltavista. Palaan omaan tutkijapositioni suhteessa tutkimusaiheeseen ja haastatteluviin työni myöhemmässä vaiheessa.

Suoritin kahdeksan teemahaastattelua joko haastateltavien kotona, kaupungin kirjastolta varatussa erillisessä huoneessa tai haastateltavien työpaikalla. Annoin haastateltaville vapauden valita heille sopivan haastattelupaikan. Kolme haastateltavaa kutsui minut kotiinsa tekemään haastattelua. Oma koti tuntui heidän mielestään luonnolliselta ja todennäköisesti myös turvalliselta ympäristöltä puhua tutkimusaiheesta. Lisäksi oma koti valikoitui haastattelupaikaksi myös käytännön syistä; ajan käytön kannalta oli taloudellista osallistua haastatteluun omasta kodista käsin. Kaksi haastateltavaa kutsui minut työpaikoilleen työpäivän päätteeksi, tämän he kokivat käytännölliseksi ratkaisuksi. Kolme haastateltavaa valitsi haastattelupaikaksi kodin ulkopuolisen, neutraalin tilan. Ehdotin heille haastattelupaikaksi kaupungin kirjastolta etukäteen varattavaa erillistä huonetta ja tämä vaihtoehto sopi heille. Yksi kolmesta haastateltavasta kertoi minulle valinneensa kodin ulkopuolisen haastattelupaikan, koska ei ollut ennättänyt siivota kotona ja näin ollen hän ei halunnut kutsua vierasta ihmistä kotiinsa. Kaksi kolmesta ei esittänyt mitään erityistä syytä neutraalin haastattelupaikan valinnalle. Haastattelut olivat kestoltaan 40–58 minuuttia. Olin etukäteen testannut teemahaastattelurunkoa pilottihaastattelussa, jonka suoritin koulukollegalle työpaikallamme. Näin ollen osasin jo etukäteen hieman arvioida haastattelujen ajallista kestoa.

Koska tutkimusaiheeni on varsin henkilökohtainen ja jopa sensitiivinenkin, koin tärkeäksi pohtia etukäteen haastattelutilannetta vuorovaikutuksen muodostumisen kannalta. Olin jo aikaisemmin haastatteluista sopiessani kertonut tutkimuksen aiheen ja tarkoituksen, joten haastateltavat olivat tietoisia aiheista, joista tulisimme keskustelemaan. Ruusuvuori & Tiittula (2005, 42; 2017, 66–67) kuvaavat tutkijan ja tutkittavan välisen luottamuksen syntymistä tasapainotteluksi niin empatian osoittamisen ja yhteisyyden luomisen kuin haastattelutilanteen roolijakoon ja tehtävään liittyen. Itse koin tärkeäksi luoda haastattelutilanteesta luottamusta herättävän ja ilmapiiristä ymmärtävän, tämän vuoksi päätin kertoa omasta henkilökohtaisesta tilanteestani haastattelun aluksi. Päämääränäni oli osoittaa haastateltaville, että vaikka olinkin haastattelijan ja tutkijan roolissa niin myös minulla itselläni oli henkilökohtaista kokemusta tutkimusaiheeseen liittyen. Toki olisin tutkijana voinut valita myös toisin ja pyrkiä säilyttämään mahdollisimman neutraalin linjan haastatteluissa ja minimoida tai jättää kokonaan mainitsematta aiheen omakohtaisuudesta. (esim. Hirsjärvi & Hurme, 2001, 97; Ruusuvuori & Tiittula, 2017, 68.)

Tutkielmani aineisto muodostui työssäkäyvien alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien teemahaastatteluista. Tutkielmani aihe ja tutkimuskysymykset luonnol-

lisesti määrittivät sen, millaisia haastateltavani olivat. Koska olen kiinnostunut työntekijäkansalaisuudesta työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kokemana, haastateltavien täytyi olla sekä yksinhuoltajia että työssäkäyviä. Yksinhuoltajuudelle ja työssäkäynnille on löydettävissä erilaisia määritelmiä, mutta itse tein tietoisien rajauksen tutkielmani luvussa neljä esittämälläni tavalla. Haastateltavat olivat iältään 35–44-vuotiaita ja heillä jokaisella oli vähintään yksi kotona asuva alakouluikäinen lapsi. Osalla haastateltavista oli enemmän kuin yksi lapsi, mutta ei kuitenkaan kolmea lasta enempää. Jokainen haastateltava nimesi itsensä eronneeksi ja yksi haastateltava oli tällä hetkellä parisuhteessa. Kaikki haastateltavat asuivat yhden aikuisen taloudessa. Jokainen haastateltava oli kouluttautunut peruskoulua pidemmällä ja heillä oli vähintäänkin yksi ammattitutkinto. Kaikilla haastateltavilla oli vähintäänkin keskiasteen tutkinto, osalla myös korkeakoulutus.

Keräsin aineiston nauhoittamalla teemahaastattelut. Haastattelujen yhteiskesto minuutteina oli 380 eli noin kuusi ja puoli tuntia. Litteroin haastatteluaineiston ja litteroidussa muodossa aineiston pituus oli noin 62 sivua.

5.3 Temaattinen analyysi

Analysoin keräämäni aineistoa Virginia Braunin ja Victoria Clarken (2012) kuvaaman temaattisen analyysin avulla. Temaattisen analyysin avulla tutkija voi systemaattisesti tunnistaa, järjestellä ja ryhmitellä sekä kuvata aineistoa. Temaattinen analyysi mahdollistaa tutkijalle kollektiivisten jaettujen merkitysten ja kokemusten löytämisen keräämästä aineistosta. On tärkeää huomioida, että aineistosta voi nousta useita yleisiä ja jaettuja merkityksiä. Temaattinen analyysi keskittyy kuitenkin kaikkien niiden kaavojen ja yhtäläisyyksien tunnistamiseen läpi koko tutkimusaineiston, jotka ovat relevantteja ja merkityksellisiä tutkimuskysymyksen kannalta. Toinen tapa käyttää temaattista analyysiä on keskittyä yhteen aineistosta nousevaan teemaan ja analysoida sitä syvemmin suhteessa tutkimuskysymykseen. Temaattisen analyysin avulla tutkija voi raportoida aineiston ilmeisiä tai semanttisia merkityksiä tai halutessaan keskittyä aineiston piileviin merkityksiin eli oletuksiin ja ajatuksiin, jotka ovat tiedotetun sanoman takana. (Braun & Clarke, 2012, 57–58; 2006, 79.)

Temaattinen analyysi tulisi nähdä lähinnä aineiston analysoinnin menetelmänä, ei niinkään tiettyyn teoriaan sidottuna laadullisena tutkimusmenetelmänä. Temaattisen analyysin voi yhdistää useisiin laadullisiin tutkimusmenetelmiin ja juuri tämän vuoksi temaattinen analyysi on luonteeltaan helposti saavutettava ja joustava. Tutkija voi siis itse tehdä tietoisien valinnan ja yhdistää temaattisen analyysin itselle tarkoituksenmukaiseen tutkimusmetodologiaan. Tämä mahdollistaa tutkijalle vapauden valita, mutta samalla vapaus altistaa analyysimenetelmän myös kritiikille. Tämän

vuoksi on tärkeää, että tutkija perustelee taustalla vaikuttavan metodologisen valintansa ja tekee sen näkyväksi lukijoilleen. Menetelmän suoman vapauden vuoksi tutkijan on myös tärkeää säilyttää johdonmukaisuus koko analysointiprosessin ajan. Tutkijan täytyy kyetä määrittelemään oma tutkijaposition suhteessa valintoihin ja valitun position täytyy kantaa läpi koko tutkimusprosessin. (Braun & Clarke, 2006, 80–82; 2017, 7.)

5.3.1 Temaattisen analysoinnin eri vaiheet

Temaattinen analyysi koostuu kuudesta eri vaiheesta. Vaiheessa yksi tutkija tutustuu keräämäänsä aineistoon esimerkiksi lukemalla litteroitua aineistoa useampaan kertaan läpi. Jo ensimmäisessä vaiheessa tutkijan kannattaa tehdä muistiinpanoja aineistosta, näin ollen aineiston alustava analysointi alkaa jo ensimmäisessä vaiheessa ollen kuitenkin vielä lähinnä pintapuolista ja tunnustelevaa. (Braun & Clarke, 2012, 60–67; 2006, 89.) Itse luin aineiston kaksi kertaa läpi ensimmäisessä vaiheessa. Suoritin haastattelut jo touko-kesäkuussa 2023, mutta haastattelujen litterointi siirtyi syksylle 2023. Analysointiin ryhdyin heti litteroinnin jälkeen, joten aineisto tuntui tutulta jo heti analyysiprosessin alusta lähtien.

Vaiheessa kaksi tutkija pyrkii luomaan alustavia koodeja ja aineiston analysointi muuttuu systemaattisemmaksi. Koodien on tarkoitus muodostaa tukeva alusta ja rakennuspalikat varsinaista analyysia varten. Koodien avulla tutkija löytää aineistosta ne asiat, jotka ovat oleellisia tutkimuskysymyksen kannalta. Koodit voivat tuottaa ytimekkään yhteenvedon tutkimusaineistosta tai ne voivat kuvailla aineistoa. Koodien avulla tutkija voi tehdä myös tulkintaa aineistosta, etsiä latentteja eli piileviä koodeja, jotka ovat semanttisten koodien taustalla. Vaikka koodit voivat olla luonteeltaan jo tulkitseviakin, niin ne eivät kuitenkaan ole vielä loppuun asti hiottuja tulkintoja. Koodit ovat useimmiten luonteeltaan sekä kuvailevia että selittäviä. (Braun & Clarke, 2012, 60–67; 2006, 89.) Kolmatta kertaa aineistoa lukiessani ryhdyin luomaan koodeja aineistosta. En tehnyt mitään alustavaa rajausta koodien määrälle vaan etenin teema kerrallaan ja katsoin, kuinka monta koodia haastattelusta luontevasti muodostuu. Suurin osa koodeista oli luonteeltaan aineistoa kuvailevaa, mutta loppua kohden aloin tehdä jo alustavaa tulkintaa ja muodostaa ilmiötä selittäviä koodeja. Aineistosta muodostui lopulta 20 eri koodia. Jo tässä vaiheessa havaitsin, että osa koodeista oli laajempia ja tutkimuskysymysten kannalta mielenkiintoisempia, mutta en kuitenkaan vielä tässä vaiheessa lähtenyt karsimaan aineistoa kovinkaan runsaasti.

Kolmannessa vaiheessa tutkija siirtyy koodeista teemojen etsimiseen. Teemojen tarkoitus on tuoda tutkimusaineistosta esille jotain tutkimuskysymyksen kannalta merkittävää tietoa, joka toistuu jollain tapaa kaavanomaisesti tai merkityksellisesti koodatussa aineistossa. Teeman ja koodin erottaa niiden suhde tutkimuskysymykseen; teemojen luominen on aktiivinen ja luova prosessi, jossa tutkija pohtii teemojen

suhdetta tutkimuskysymyksiin ja tutkimusaineistosta muodostuviin muihin teemoihin. Hyvä teema on jo yksinään merkittävä ja erottuva, mutta tutkijan täytyy myös huomioida kokonaisuus, teemojen täytyy sopia yhteen ja muodostaa yhdessä kokonaiskuva suhteessa tutkimuskysymykseen. (Braun & Clarke, 2012, 60–67; 2006, 89.) Teemojen etsiminen oli mielenkiintoisin, mutta haastavin analyysin vaihe, koska tässä kyseisessä vaiheessa aineistoa täytyi karsia jo varsin runsaasti ja tehdä selkeitä valintoja. Etsinnässäni päädyin alustavasti viiteen eri teemaan, jotka mielestäni kiteyttivät tutkimusaineiston sisällön tutkimuskysymysten näkökulmasta. Loin analyysiin työkaluksi taulukon viidestä eri teemasta, johon sijoitin kunkin teeman alle tietyt jo aiemmassa vaiheessa määrittämäni koodit. Osa koodeista jäi käyttämättä, koska ne eivät selkeästi liittyneet valikoituneisiin teemoihin. Neljännessä vaiheessa tutkija vielä varmistaa, että teemat ovat todella johdettuja luoduista koodeista ja koko tutkimusaineistosta ja että teemat ovat pystyneet vangitsemaan koko tutkimusaineistosta nousseet oleelliset asiat ja ilmiöt. (Braun & Clarke, 2012, 60–67; 2006, 89.)

Viides vaihe sisältää teemojen kuvailun ja nimeämisen. Tutkijan pitäisi pystyä kuvaamaan hyvän ja merkittävän teeman sisältö muutamalla lauseella. Viidennessä vaiheessa tutkija hioo, kehittää ja analysoi teemoja muodostaen johdonmukaisen kokonaiskuvan aineistosta. Tutkija myös valitsee sopivia lainauksia aineistosta kertoakseen lainauksen avulla mistä ilmiöstä on kyse ja miksi se on oleellinen tutkimuskysymyksen kannalta. Tutkijan täytyy siis tulkita ja analysoida tutkimusaineistoa sekä perustella sen merkitys niin tutkimuskysymyksen kuin teoreettisen viitekehyyksenkin kannalta. Kuudennessa eli viimeisessä vaiheessa tutkija luo lopullisen kirjallisen analyysin ja kytkee analyysin tulokset olemassa olevaan teoreettiseen kirjallisuuteen sekä vastaa tutkimuskysymykseen. (Braun & Clarke, 2012, 60–67; 2006, 89.) Merkittävien teemojen sisällön kuvaaminen muutamalla lauseella selkeytti omaa analyysiä merkittävästi, mutta samalla herätti huolen ja harmistuksen siitä, että jäikö kerättyä aineistoa liian paljon käyttämättä. Samoin jälkiviisaus nosti päätään, mitä merkityksellistä jäi ehkä kysymättä ajatellen muodostuneita viittä teemaa. Tutkielmaa tehdessäni temaattisen analyysin viidennen ja kuudennen vaiheen suorittaminen liittyi jo hyvin vahvasti tulosten esittelyyn kappaleessa kuusi.

Temaattista analyysiä käyttäessään tutkijan on tärkeää suorittaa ja kuvata kaikki analysoinnin eri vaiheet tarkasti, uskottavasti ja johdonmukaisesti. Temaattinen analyysi voi olla luonteeltaan joko kuvailevaa tai käsitteellistä ja tulkitsevaa, jolloin keskitytään piilomerkitysten esilletuomiseen. Näitä molempia lähestymistapoja voi myös yhdistää ja tämän vuoksi temaattinen analyysi onkin varsin joustava luonteeltaan. Tutkijan on kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että temaattisen analyysin on tarkoitus olla enemmän kuin pelkkää koko aineiston kuvailua. Temaattiseen analyysiin pitää sisältyä aina myös johdonmukaista aineiston perusteltua analysointia ja tulkintaa ja tulkintaa pitää pystyä perustelemaan uskottavasti. (Braun & Clarke, 2012, 69.)

5.4 Eettiset ratkaisut

Olen perehtynyt TENK:n eli tutkimuseettisen neuvottelukunnan vuonna 2019 uudistettuihin ja ajanmukaistettuihin ohjeisiin tutkimuksen eettisistä periaatteista. Ohjeistus koskee kaikkea sellaista tieteellistä tutkimusta, joka kohdistuu ihmisiin tai jossa käytetään ihmistieteiden tutkimusmenetelmiä. TENK:n eettiset periaatteet ovat seuraavat tiivistetysti: Tutkija kunnioittaa tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta. Tutkija kunnioittaa aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä. Tutkija toteuttaa tutkimuksensa siten, että tutkimuksesta ei aiheudu tutkittavina oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, 7.) Olen pyytänyt tutkittavilta kirjallisen suostumuksen tieteelliseen tutkimukseen osallistumisesta (liite 2). Lisäksi olen toimittanut tutkittaville tietosuojailmoituksen tutkimuksesta (liite 3). Olen myös tähden­tänyt tutkittavilleni, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja että he voivat keskeyttää tutkimukseen osallistumisen missä tahansa tutkimuksen vaiheessa.

Tutkimusaiheen sensitiivisyyden vuoksi on erittäin tärkeää anonymisoida haastateltavien vastaukset, jottei vastaajia voida tunnistaa valmiista tutkielmasta ja täten varmistaa, ettei tutkimukseen osallistuminen aiheuta heille minkäänlaista haittaa. On siis tärkeä varmistaa, että kerätty haastatteluaineisto käsitellään tietosuojakäytänteiden määräämällä tavalla ja kaikki käyty keskustelu on ehdottoman luottamuksellista. Eskola ja Suoranta (2008, 59) kirjoittavat haastatteluun osallistuvien henkilöiden emotionaalisesti raskaasta tilanteesta. Tiedostin jo etukäteen, että sensitiivinen tutkimusaihe saattaisi nostaa tunteita pintaan haastattelutilanteissa. Olin suunnitellut tarvittaessa käytävän pienen loppukeskustelun haastattelun päätteeksi, joka ei sinällään enää kuulunut teemahaastattelurungon mukaisiin aihealueisiin. Halusin tilanteen niin vaa­tiessa pystyä lopettamaan haastattelut tuomalla positiivisia asioita keskustelun koh­teeksi ja luotaamaan haastateltavien ajatukset tulevaisuuteen. Loppujen lopuksi kävin tämän ennalta suunnittelemani loppukeskustelun kolmen haastateltavani kanssa, koska näissä kolmessa haastattelussa käsiteltiin suhteellisen tuoreita ja tunteita herät­täviä tilanteita ja kokemuksia.

Eettisen pohdinnan kohteeksi nostan vielä tutkimusaineistoni muodostamat haastattelut ja etenkin haastattelemani avainhenkilöt. Tutkimusaineiston keruutavan olen kuvaillut jo aiemmin luvussa 5.2. Avainhenkilöt olivat minulle ennalta etäisesti tuttuja henkilöitä ja toisen heistä kanssa olin ollut enemmänkin tekemisissä aikaisem­missä elämänvaiheissa. Avainhenkilöt eivät kuuluneet enää nykypäivänä lähipiiriini enkä ole pitänyt heihin säännöllisesti yhteyttä. Kuitenkin meillä oli muodostunut menneisyydessä yhteisiä kokemuksia, joten tämän vuoksi pohdin, oliko mahdollisesti

kyseessä sisäpiirihaastattelu. Tuula Juvonen (2017, 398–400) kirjoittaa sisäpiirihaastattelusta ja sen erityispiirteistä. Hänen mukaansa sisäpiiriläisyys syntyy jostain sellaisesta asiasta, joka erottaa haastateltavat laajasta ihmisjoukosta, mutta joka on yhteinen haastateltavalle ja haastattelijalle. Mielestäni nykypäivän puolittutujen haastateltavien ja minun välilläni tutkijana ei syntynyt sisäpiiriläisyyttä, koska emme osallistu mihinkään yhteiseen toimintaan, emmekä kuulu yhteiseen samaan erityisryhmään tai yhteisöön.

6 ANALYYSIN TULOKSET

Tutkimusaineistoni muodostui kahdeksasta työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin teema-haastattelusta. Kaikki haastatteleman äidit asuivat Keski-Pohjanmaan alueella. Olin määritellyt yksinhuoltajuuden siten, että jokaisella haastateltavalla täytyi olla vähintään yksi alakouluikäinen lapsi. Tämän rajauksen päädyin tekemään kahdesta eri syystä: Alle kouluikäisille lapsille on yhteiskuntamme tarjottava lain velvoittamana päivähoidtoa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Lapsen siirryttyä alakouluun yhteiskunnallamme ja palvelurakenteellamme ei ole lain määräämää velvoitetta järjestää hoitoa koulupäivän jälkeen. Yläkouluikäisten ja sitä vanhempien lasten yksinhuoltajat karsiutuivat pois sen vuoksi, että yli 12-vuotiaat lapset ovat lähtökohtaisesti jo omatoimisia ja pärjääviä. Teemahaastattelurunko oli rakennettu siten, että siinä käsiteltävien teemojen avulla saataisiin mahdollisimman kattava kuvaus yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuudesta ja sitä muovaavista yhteiskuntamme rakenteista. Tutkimuksen tuloksia kuvaavia lainauksia on pyritty poimimaan kattavasti kaikista haastatteluista, jotta yksittäiset haastattelut eivät korostuisi tuloksissa liiaksi. Lisäksi lainauksia on käytetty runsaasti, jotta myös lukijalla on mahdollisuus havainnoida aineoston tyyliä ja moninaisuutta. Haastateltavia ei ole kuitenkaan numeroitu eikä haastattelusitaatteja ole yhdistetty tiettyyn haastateltavaan. Tällä menettelyllä pyritään säilyttämään haastateltavien anonyymisyys. Seuraavissa alaluvuissa esitellään tutkimuksen keskeisimmät tulokset. Alaluvut jakautuvat luvussa neljä asetettujen tutkimuskysymysten mukaisesti.

Ennen varsinaisten tulosten esittelyä alla on nähtävissä taulukkomuodossa aineistosta temaattisen analyysin avulla löydettyt koodit ja alateemat, joiden pohjalta varsinaiset teemat ovat rakentuneet.

TAULUKKO 1 Teemahaastattelujen avulla kerätyn aineiston koodaus ja temaattisen analyysin perusteella muodostuneet teemat.

Teemat	Alateemat/koodit	Koodien lukumäärä
1. Elämäntilanne: Taustat ja ulkoiset raamit, mistä tulen, missä ja miten olen nyt.	-ikä, ammatti ja työn luonne -lasten lukumäärä ja ikä -toisen huoltajan osuus -lapsuuden perhe ja turvaverkko	4 kpl
2. Työn merkitys	-työssä vai kotona -taloudellinen aspekti -työn tekemisen merkitys -työyhteisön rooli -työnantajan rooli	5 kpl
3. Työntekijäkansalaisuuden yhdistäminen äitikansalaisuuteen-konkreettiset teot	-työn ja äitiyden yhteensovittaminen -arjen sankari -yhteiskunnan tarjoama apu -pyrkimys yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	5 kpl
4. Oppiva ja kehittyvä työntekijäkansalainen-mahdollisuus	-opiskelu, uralla eteneminen -ammatin ja työpaikan valinta -tasavertaiseksi kansalaiseksi oppiminen -itsevaltaantunut	4 kpl
5. Rakenteiden tukema vai rakenteiden uhri- haastava kansalaisuus	-yksinhuoltajaäidin asema yhteiskunnassa -toiveet yhteiskunnalta -yhteiskunnan toimintarakenteet -täysivaltainen työntekijäkansalainen	4 kpl

6.1 Millaista on yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus?

Tässä luvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni eli siihen, millaisena yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus näyttäytyy teemahaastattelujen perusteella. Olen jakanut kyseisen luvun aineistosta muodostuneiden teemojen mukaisesti alalukuihin, joissa kuvailen monipuolisesti yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta kokemuksellisuuden valossa.

6.1.1 Elämäntilanne

Ensimmäisen aineistosta nousseen teeman tarkoitus on kuvata tutkittavien tämänhetkistä elämäntilannetta sen moninaisuudessaan. Vaikka haastateltavia yhdisti työssäkäynti ja alakouluikäisen lapsen yksinhuoltajuus niin silti heidän henkilökohtaiset elämäntilanteensa olivat hyvin erilaisia. Sitaateista käy ilmi elämäntilanteiden eroavaisuus. Osa äideistä on ollut yksinhuoltajia jo useiden vuosien ajan, osa jopa koko lapsen elämän ajan. Osalle yksinhuoltajuus on suhteellisen uusi elämäntilanne, johon totuttautuminen on vielä kesken. Seuraavissa kahdeksassa lainauksessa on tarkoitus esitellä haastatteluaineiston muodostavien äitien elämäntilanteen moninaisuus sekä perheen että työn tekemisen kannalta.

No siis tota...asun kolmen lapsen kanssa, pari teiniä ja yks ala-asteikäinen. Tää ala-asteikäinen poika on mun yksinhuoltajuudessa ja teineille mulla on yhteishuoltajuus heidän isänsä kanssa. Ja töissä käyn, ihan päivätöissä. *(asiakaspalvelutyö, joustava työaika, osittainen etätöimahdollisuus)*

No, mulla on 10-vuotias tyttö ja sitten oon minä meidän perheessä. Oon kyllä parisuhteessa, mutta ei me asuta yhdessä. Ihan säännöllisessä päivätyössä oon, et viikonloput on aina vapaat. Mulla on nyt vähän aikasempaa pidempi määräaikaan työsopimus. Eli nyt on seuraavat puoltoista vuotta varmaa, mut kyllä mä koko ajan kattelen, et pitäs sada semmonen pitempiäaikaan. *(asiantuntijatyö, liukuva työaika)*

Mulla on kaks poikaa, et toinen menee eskariin ja toinen on tokaluokkalainen. Tosiaan oon nyt vajaan vuoden tässä vuoroviikkoa miehen kans tässä vuorotellaan lapsia. Ja sit muutama kuukausi sitte aloitin työkokeilun ja sitte kesän alussa aloitan työsuhteessa tässä työpaikassa. Eli siinä se elämä menee aika lailla. *(toimistotyö, osittain joustava työaika)*

Mulla on täysikänen lapsi, jonka totaaliyhsinhuoltaja oon ollut aina. Sit mulla on 8-vuotias poika, joka ramppaa kahen asunnon väliä viikko viikko-systeemillä. Nyt oon ihan päivätöissä, et puoleks vuodeks on määräaikaan soppari. *(asiantuntijatyö, liukuva työaika, osittainen etätöimahdollisuus)*

Oon lasten kans pääsääntöisesti yksin, et todella harvoin ovat isällään. Toinen lapsista on nyt tokalla ja toinen ekalla. Just eilen lopetin työt. Se oli määräaikainen työsopimus ja loppui nytten. Nyt on helpottunut olo ku työt loppu. *(asiakaspalvelutyö, liukuva työaika)*

Käyn töissä ja olen kahden lapsen yksinhuoltaja. Toinen menee kolmannelle luokalle ja toinen on vasta 3-vuotias. Teen tällä hetkellä lyhennettyä työviikkoa, 32 tuntia viikossa. Oon ollut aina lasten kans yksin. *(fyysinen työ, kiinteä työaika)*

Asun yksin tytön kans, se on 8-vuotias. Kahdestaan asutaan, et tyttö on pääsääntöisesti aina mulla. Mä teen vuorotyötä, et se on kaksivuorotyötä, ei onneks öitä. *(hoitotyö, vuorotyö, kiinteä työaika)*

Mä teen sataprosenttista työaika ja olen kahden lapsen äiti. Mun lapset on 12- ja 10-vuotiaita. Mä asun yksin lasten kanssa, ne on aina mun kans. *(hoitotyö, päivätyö, kiinteä työaika)*

Lasten isän osallistumisella oli merkitystä yksinhuoltajaäitien arkeen. Osalle äideistä isän osallistuminen mahdollisti asioita niin arkeen kuin työntekoon liittyen. Yhdelle haastateltavista vuorotyön tekeminen ei olisi ollut mahdollista ilman isän osallistumista.

Lapsi on sitte isällä, ku mulla on iltavuoro. Että jos lapsen isä ei ois ollu mukana, niin en ois yksinkertaisesti pystynyt tekemään vuorotyötä millään lailla. Et mun työkaveri on kans yksinhuoltaja ja heille kun tuli ero niin hän joutui vaihtamaan työtä. Hän ei saanut millään lailla järjestettyä, koska ei ollut minkäänlaista tukiverkkoa täällä.

Ne äidit, jotka olivat olleet jo pitkään yksin vastuussa lapsistaan eivät enää osanneet edes kaivata toisen vanhemman osallistumista arkeen. Tärkeämpänä he pitivät omaa olemassa olevaa tukiverkkoa, johon lapsen tai lasten isän ei laskettu kuuluvan. Toimiva turvaverkko tuki yksinhuoltajaäitien toimintamahdollisuuksia. Isola, Roivainen & Hiilamo (2020, 3) ovat todenneet, että yksinhuoltajaäidit tarvitsevat ennen kaikkea hyvinvointivaltiolta tukea toimintamahdollisuuksien mahdollistamiseen, mutta ainakin alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien kohdalla vaikuttaa siltä, että oman lähipiirin apu korostuu enemmän kuin hyvinvointivaltion tuki. Viisi haastateltavista oli kotoisin Keski-Pohjanmaan alueelta ja jäänet tai palanneet kotiseudulle asumaan ja kasvattamaan lapsia. Heillä kaikilla oli tukiverkossaan omia vanhempia tai sisarusia, joiden apuun he turvautuivatkin usein. Heidän, jotka olivat muualta Suomea kotoisin, tukiverkko muodostui ystävistä tai tukiverkkoa ei juurikaan ollut muodostunut. Hyvinvointivaltiomme ei pystynyt kompensoimaan vahvan tukiverkon puutetta työssäkäyvien alakouluikäisten yksinhuoltajaäitien kohdalla, ja tämä kavensi merkittävästi yksinhuoltajaäitien toimintamahdollisuuksia heidän tavoitellessaan työntekijäkansalaisuutta. Kuten Lister (2003, 3) toteaa, kansalaisuus määrittyy omanlaisekseen sosiaalisessa, kulttuurisessa ja poliittisessa kontekstissa. Yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuteen vaikuttaa heidän eletyn kansalaisuutensa sosiaalinen konteksti eli esimerkiksi heidän turvaverkkonsa, perheen tapa pitää huolta ja tukea toisiaan. Laajemmassa mittakaavassa työntekijäkansalaisuuden muotoutumiseen vaikuttaa yhteiskunnassamme vallitseva poliittinen ilmapiiri eli se, minkälaisen roolin hyvinvointivaltio ottaa (esimerkiksi työvoimapolitiittiset toimenpiteet) suhteessa työssäkäyviin yksinhuoltajaäiteihin.

No mulla asuu äiti tuossa ihan lähellä. Mä menin lupautuu nyt kesän ajaks töihin ni ei mulla ole mitään lomaa. Mun äiti on päiväsaikaan kotona, että lapsi voi mennä välillä sinne mummulle kun mummu on parin sadan metrin päässä ja on luvannut auttaa. Että jos mun äiti ei ois tässä lähellä, niin ois tosi hankalaa.

Mulla on hyvä tukiverkko, mun vanhemmat auttaa ja sit pikkuveli. Et mun äiti on tullu monesti tänne tosi aikaisin aamulla, kun olen itse joutunu lähtee töihin. Lapset jäi nukkuamaan ja mun äiti tuli tänne. Äiti vei lapset kouluun ja eskariin, että siinä mielessä se onnistui kun äiti tuli auttamaan.

Silloin aikasemmin niin ei mulla ollut oikeestaan mitään tukiverkkoa, että se oli aika hurjaa aikaa siinä kohti. Mutta kyllä sitä sitten siinä niinku tutustu. On niin paljon omasta asenteesta kiinni, että on kyllä tutustunut paljon ihmisiin täällä.

No mun lapsuuden perhe on ollu tosi rikkonainen. Ystävät muodostaa mun tukiverkon. Mut ei mulla ikinä ole ollut kokonaista viikonloppua omaa aikaa, semmosta lapsivapaata. Mut se on tavallista elämää, ei siinä mitään erityistä ole.

Haastateltavien vastauksissa korostui oman äidin rooli arjen apuna ja tukijana. Konkreettista apua saatiin lähinnä omalta äidiltä, haastateltavien oli helppo turvautua äitien apuun. Useampi haastateltava kyllä mainitsi myös ystävät ja lapsen kummit osaksi tukiverkkoa, mutta heiltä kysyttiin apua äärimmäisen harvoin, lähinnä vain äkillisessä, pakottavassa tilanteessa. Jo lähtökohtaisesti työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit toimivat työelämässä varsin erilaisista lähtökohdista käsin. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että oma, henkilökohtainen tukiverkko vaikuttaa merkittävästi siihen, minkälaisia valintoja he voivat tehdä työelämässä.

6.1.2 Työn merkitys

Työn merkitys muodostui varsin laajaksi ja merkitykselliseksi teemaksi haastattelujen perusteella. Työn merkitykseen liittyi vahvasti taloudellinen aspekti, mutta myös pohdintaa työn ja perheen välisestä suhteesta. Työn tekemistä pidettiin myös velvollisuutena ja keinona olla osa yhteiskuntaamme.

Työ merkitsee mulle yhteiskunnassa kiinni pysymistä. Semmosta...miten sen nyt sanois...itsekunnioitusta. Ja että on siinä kunnossa, että pystyy tekemään töitä. Töitä on tehtävä ja rahaa on tultava, että elanto on saatava.

No mulle on tärkeätä tehdä töitä, et mut on kasvatettu semmoseen, et pitää olla ahkera. Mun vanhemmat on aina tehny paljon töitä ja työntekoa on aina pidetty arvossaan ja et se vähän jopa määrittelee ihmistä et mitä tekee työkseen. Se on mulle semmonen tärkeä asia. Ja pääasia, et käy töissä. Mä en niinku viihtyis kotona kokonaan, se ei oo mua varten. Mä teen töitä ja hankin mun perheelle, vaikka oisinkin sitten yksin.

Työ antaa semmosta merkityksellisyyttä, että olet osa jotakin. Että olen ehkä hyödyksi jollekin jossakin. Ja nyt se jotenkin korostuu kun on yksin. Että minäkin haluan kuulua ja olla. Tulee semmonen, että kyllähän minä pärjään ja kyllähän minä teen tämän. Mutta ei se helppoa ole. Tuntuu, että on niin monta niitä rooleja välillä. Täytyy revetä niin moneen juttuun ja kaikki vaatimukset on niin isoja nykyään. Työpaikoilla vaaditaan niin älyttömän paljon. Ja vanhemmuudelta vaaditaan kamalasti, pitäis olla joku superkasvattaja.

Työssäkävien yksinhuoltajaäitien puheessa korostuu vahvasti työn merkitys keinona pysyä kiinni yhteiskunnassa ja olla osa jotain laajempaa kokonaisuutta. Osa haastateltavista tuo myös esille sen, että heidät on ikään kuin kasvatettu tekemään työtä ja ansaitsemaan arvostusta työn tekemisen kautta. Vastaukset ilmentävät hyvin myös yhteiskunnassamme vallitsevia arvoja, työntekijäkansalaisuudella ansaitaan yhteiskuntamme täysivaltainen jäsenyys. Kuten taulukosta 1 käy ilmi, työllä on mo-

ninainen merkitys yksinhuoltajaäideille. Työ nähdään myös eräänlaisena voimavaran ja keinona irrottautua kotiarjesta. Vaikka äitinä oleminen koetaan tärkeäksi, niin lähes kaikki haastateltavat korostavat työn tekemisen tärkeyttä vastapainona äitikan-salaisuudelle. Lisäksi työ merkitsee luonnollisesti toimeentuloa ja elantoa. Työn teke-minen on taloudellinen välttämättömyys yhden vanhemman perheessä. Vastauksista käy ilmi myös tietynlainen ylpeys siitä, että yksinhuoltajaäiti pystyy elättämään yksin perheensä haastavissa tilanteissa-työntekijäkansalaisuus kantaa yli köyhyyden ja hä-peän.

Työ merkitsee mulle rahaa. Sitä, että tulee toimeen ja pystyy elättään perheen. Ehkä myös pakoa arjesta, että välillä pääsee niitä kotiolosuhteita karkuun sinne töihin. Aikuisten ih-misten seurassa voi olla. Ajatukset ehkä muualle. Tärkein on kuitenkin se elanto. En mä vois kuvitella, että oisin ilman töitä. Kotiäitiys ei ole mulle vaihtoehto. Jos ei ois töissä niin helposti hukkaa sen rutiinin elämästä, vaikka se onkin kiireistä lasten kanssa. Kyllä se jos koko ajan oisit lasten kans kotona niin kyllä se on melekosta tekemisen keksimistä.

Haastattelujen perusteella säännöllisellä palkkatyöllä ja työelämään osallistumi-sella näyttäisi olevan merkittävä rooli yksinhuoltajaäitien elämässä. Yli puolella haas-tateltavista työ oli prekaaria luonteeltaan. Heillä oli lyhyitä, määräaikaista työsuhteita, palkkatuetta ja työsuhteita sekä nollatuntisopimuksia. Haastatteluissa ei kuitenkaan noussut esille työssäkäynnin mielekkyyden kyseenalaistaminen, päinvastoin. Rokko-sen (2020, 14–15) mukaan prekarisoitunut työelämä altistaa äidit tilanteelle, jossa he joutuvat pohtimaan työssäkäynnin mielekkyyttä ja kotiin jäämistä intensiivistä äiti-yttä toteuttaen. Yksinhuoltajaäideillä ei todennäköisesti ole todellista mahdollisuutta edes valita kotona olemisen ja työssäkäynnin välillä, koska he ovat perheensä ainoita taloudellisen vastuun kantajia. Tästä huolimatta näyttää siltä, että he eivät edes kaipaa tätä valinnan mahdollisuutta, koska kotiäitiys ei näyttäyty houkuttelevana vaihtoeh-tona. Työntekijäkansalaisuuden (luku 2.3) tavoittelemisen näyttäisi olevan itsestään selvä vaihtoehto haastateltaville ja työntekijäkansalaisuudella he pyrkivät yhteiskun-nan täysivaltaiseksi jäseniksi. Yhteiskunnallisen statuksen lisäksi työn tekeminen osana työyhteisöä koettiin merkitykselliseksi. Työntekijäkansalaisuutta onkin määri-telty myös sosiaalisesti siteeksi, jonka työ muodostaa yksilön ja yhteiskunnan välille (Ekholm & Teittinen, 2014, 3). Voidaan ajatella, että työyhteisön ja työnantajan rooli liittyvät kyseisen sosiaalisen siteen muodostumiseen, ollen ikään kuin sosiaalisen si-teen vahvistaja yksilön ja yhteiskunnan välillä.

Työn merkitykseen liittyy myös vahvasti työstä maksettu palkka. Yhden elättä-jän taloudessa palkan määrällä on luonnollisesti huomattavasti isompi merkitys kuin kahden elättäjän taloudessa. Haastatteluissa nousi vahvasti esille työssäkävien köy-hyys, jossa palkkatulosta huolimatta eletään köyhyysrajan läheisyydessä ja koetaan epävarmuutta oikeuksistaan, toimeentulostaan ja tulevaisuudestaan (vrt. Jakonen, 2019, 101.) Lähes kaikki haastateltavat kokivat taloudellisen tilanteensa erittäin tiu-

kaksi ja palkan riittämättömäksi, mutta suurempaa ”kapinointia” taloudellinen tiukkuus ei aiheuttanut. Yksinhuoltajaäidit olivat opetelleet elämään säästävaisesti ja niukasti ja ikään kuin hyväksyneet tilanteen. Vastuu kannettiin itse, eikä yhteiskunnan rooli korostunut merkittävästi.

Kaikki menee mitä tulee, et ei jää säästöön kyllä yhtään. Mut lähinnä nyt varmaan taloudellinen tilanne johtuu veloista mitä on, mut iteppä ne on tullu hankittua tai siis joutunu ottaan autolainaa. Mut kyllä se talous pyörii jotenkuten.

Palkka ei kyllä aikasemmin riittäny, et piti paikata tuloja ottamalla ylimääräisiä vuoroja. Ennakoida täytyy ja sitä täytyy pohtia, että koska mä oon yksin vastuussa kaikesta, että ei oo toisen kukkaroa siinä apuna. Jos on jotain hankittavana kotiin, niin kyllä siinä sitten miettii, että tarvitseeko tätä oikeasti vai tarvitseeko lapsi vaikkapa uudet kengät. Kyllä sitä laittaa lapsen etusijalle.

Kyllä mä oon mun palkalla pärjänny, en kyllä tiedä et miten, mut pärjätty on. Mihinkään ylimääräiseen ei oo kyllä rahaa. Viime talvena tuli niitä isoja sähkölaskuja, niin silloin ajattelin, etten ikinä selviä tästä. Mutta jotenkin sitä kuitenkin selvittiin. Oon oppinu elämään tosi säästeliäästi.

Vaikka on säännöllinen palkka, niin tosi tiukkaa tekee, kun on omistusasunto ja auto. Mut täällä on pakko olla auto, kun julkiset kulkee niin huonosti. Silloin ku asuin vuokralla niin pärjäsin taloudellisesti paremmin kuin nyt. En ajattele, että muuta voisin vaatia, koska tämä on tietysti taas valintakysymys, että on omistusasunto. Et ei hoitoalalla pääse rikastumaan muutenkaan. Aattelen niin, että jos ei ole tyytyväinen niin sitten pitää tehdä joitakin ratkaisuja, että sitten pitää tehdä jotain, että saa paremmat tulot.

Yllä olevista sitaateista käy hyvin ilmi työssäkävien yksinhuoltajaäitien ajatus siitä, että vastuu on kannettava henkilökohtaisesti ja vallitsevaan tilanteeseen on sopeuduttava. Vallitseva tilanne nähdään omien valintojen jatkumona, eikä yhteiskunnan roolia nosteta esiin, saati kyseenalaisteta. Vain kaksi haastateltavista kritisoi palkan ja sosiaalietuuksilla elämisen välistä suhteellisen pientä eroa.

Kyllä se tiukkaa tekee kun on yksinhuoltaja, et säästää ei pysty. Et ei sen heiton tarvi olla kovinkaan iso, niin sitten ollaankin jo pulassa. Mä oon kyllä tottunu olemaan tarkka, kun aina oon tottunu pienillä tuloilla olemaan. Mä kyllä toivosin, et palkka ois oikeesti isompi, et oikeesti kannattais käydä töissä. Mua vähän häiritsee, kun ne etuudet on melkeen samat, et onko se enää kannattavaa käydä töissä. Mut kyllä mä silti haluan käydä töissä.

Ei se palkka riitä. Mä ihan liikutun, kun näistä asioista puhutaan. Siis ihan itkettää, kun ei ne rahat vaan riitä. Huolta on koko ajan rahasta, koitan kuitenkin olla miettimättä sitä liikaa. Toivon silleen, että tässä maassa maksettais ihmisille sellainen palkka työn tekemisestä, että sillä tulis toimeen. Ihan sama, mitä se työ sitten on, mutta mun mielestä ihmisen pitäis saada semmonen palkka tekemästään työstä, että sillä selviää. Minun mielestä se on ihan kohtuullinen vaatimus. Kyllä se tuntuu aika kohtuuttomalta, että vaikka kuinka käyt ja teet töitä niin sillä palkalla ei vaan elä.

Kaiken kaikkiaan haastattelujen perusteella työnteon ja työssäkäynnin asema työelämän prekarisaatiosta huolimatta on varsin merkittävä myös yksinhuoltajaäideille. Tulos on saman suuntainen, kuten Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA, 2019, 1) tekemä tutkimus työn merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuten jo luvussa 2.1 totesin, työnteko merkitsee suomalaisille ennen kaikkea ansiotuloa, mutta

myös yhteiskunnallista velvollisuutta ja yhteisöllisyyttä (EVA, 2019, 1). Tämän lisäksi työ merkitsee yksinhuoltajaäideille sosiaalisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä mahdollisuutta omaan aikaan.

6.1.3 Työntekijäkansalaisuuden yhdistäminen äitikansalaisuuteen

Työntekijäkansalaisuuden ja äitikansalaisuuden yhdistäminen näyttäytyy haastatteluaineiston perusteella eräänlaisena arjen selviämistarinana. On pakko selvittää, koska muuta vaihtoehtoa ei ole. On tärkeää pohtia ja koittaa ottaa selville, sijoittuuko yksinhuoltajaäiti äitikansalaisena marginaaliin ja onko palkkatyön tekeminen keino tavoitella sosiaalista oikeudenmukaisuutta (vrt. Lister, 2007, 2). Työtä tekemällä haastavista arjen olosuhteista huolimatta yksinhuoltajaäideillä on mahdollisuus tulla määrätellyksi sekä heidän itsensä määrittelemänä että yhteiskuntamme taholta kenties täysivaltaiseksi työntekijäkansalaiseksi ja täten lunastaa paikkansa yhteisöön kuuluvana kansalaisena (em., 2).

No onhan se vaikeaa, että kun ei meillä niin kuin ykkösluokasta eteenpäin tueta millään lailla, jos äiti käy vuorotyössä. Että ei meillä ole mitään muuta vaihtoehtoa kuin palkata hoitaja. Tai sit jos on niitä verkostoja. Minä olen kuitenkin ottanut sen asenteen, että minä hoidan kaikki asiat itse. Ja sitten se mitä tulee ulkopuolelta apua, niin se on vaan ekstrapä. Mutta kyllä sitä heikoilla ja herkillä on, että just semmoset pienetkin taloudelliset horjahdukset on haastavia. Tavallaan kun on työssäkäyvä niin jää kaikkien tukien ulkopuolelle. Pitäs olla aika vakaat tulot, eikä mitään horjahduksia sais tulla.

Mä aina mietin, et miten jaksaa työpäivän jälkeen touhuta nuitten poikien kanssa. Että kyllä minä haluaisin jaksaa tehdä ne kaikki asiat äitinä oikein, mutta kun aina mä en vaan jaksa. Kun työ kuormittaa niin paljon. Sen takia ajattelen, että joku lyhyempi työviikko olis parempi mulle. Oon todennut, että tässä elämäntilanteessa kokoaikatyö ei ole niin hyvä vaihtoehto, en vaan jaksa. Toki tunnen siitä huonoa omaatuntoa, koska en jaksa olla superihminen. Mut osa-aikainen työ....oon miettiny, et onko se taloudellisesti mahdollista, ei taida olla.

Hyvinvointiyhteiskunta palvelujärjestelmineen tarjoaa vain pieniä myönnytyksiä työssäkäyville yksinhuoltajaäideille. Myönnytykset, kuten lapsilisän 50 euron yksinhuoltajakorotus ja Kelan maksama minimielätustuki, tarjoutuu kaikille yksinhuoltajaäideille, ei pelkästään työssäkäyville. Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit haluaisivat haastattelujen perusteella valita ja toteuttaa työntekijäkansalaisuutta vapaammin kuin mihin heillä tällä hetkellä on mahdollisuus. Engin F. Isin (Isin & Nielsen, 2008, 2) näkee kansalaisuuden teot kollektiivisina tai henkilökohtaisina tekoina, jotka rikkovat sosiaalishistoriallisia kaavoja. Hänen mukaansa tekoja ohjaavat henkilökohtaiset motiivit ja halu toimia tietyllä tavalla. Myös työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit haluaisivat toteuttaa työntekijäkansalaisuutta vapaammin, enemmän omista henkilökohtaisista intresseistä käsin, mutta heille tämä ei näyttäisi olevan mahdollista tai ainakin valintojen mahdollisuudet ovat rajoittuneita.

Aattelen, että mulla pitää olla päivätyö ja sellanen turvallinen työpaikka. Kun sitä haluaa ja yrittää semmosta normi arkea elää. Ehkä sillon nuorempana oli työn suhteen vähän eri haaveet, nyt toivoo, että työllä pystyy elämään. En mä nyt mitään johtajan paikkoja havigitele. Et en mä pysty esimerkiksi mitään pitkiä työreissuja tekeen.

Mä en pystyis mitään kolmivuorotyötä tekemään tai jos on vaikka tosi paljon viikonlopputyöskentelyä, vaikka olisikin mielenkiintoinen työ, niin en mä siihenkään pystyis. Enkä pystyis semmosiin, missä on säännöllisiä reissuja, koska silloin kun on mun viikot, niin en mä pystyis enkä haluais olla missään menossa. Et sillä lailla joutuu miettimään, et ei voi olla myöskään kovin pitkät työmatkat. Tarkoitan sillä sitä, että jos vaikka jotain tapahtuu, niin mun pitää olla aika nopeesti saavutettavissa.

No mä valitsin tän mun viimesimmän työn sen takia, et siinä oli illat ja viikonloput vapaata. Sopimus oli 0–40 tuntia töitä kuukaudessa eli periaatteessa niinku nollatuntisopimuksella. Otin työpaikan siksi, että pääsin vuorotyöstä pois. Että pitää kyllä olla päivätyö. Tykkäsin kyllä olla siellä edellisessä paikassa, se oli hyvä työnantaja, mut se oli se vuorotyö hankalaa, niin sen takia oli pakko vaihtaa pois. Että kyllähän tässä nykyisessä työsopimuksessa, kun se oli nollatuntisopimus, oli omat riskinsä ja sitten kun se oli vielä määräaikainen. Olihan se aikamoinen riski vakituisesta lähteä tämmöseen yheksän kuukauden mittaiseen nollatuntisopimukseen. Mutta ei mulla ollu vaihtoehtoja. Toinen lapsi koulussa ja toinen eskarissa. Periaatteessa sen nuoremman ois voinu laittaa vuoropäiväkotiin, mutta sitten eskari ois jääny käymättä.

Alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäidit joutuvat tekemään työssä käyntiä koskevissa päätöksissä usein kompromisseja voidakseen hoitaa kunnialla molemmat roolit. He eivät pysty valitsemaan työtä pelkästään omista ammatillisista intresseistä käsin, vaan heidän täytyy huomioida lasten tilanne koulupäivän jälkeen. He eivät voi siirtää vastuuta yhteiskunnalle, koska yhteiskuntamme ei tarjoa työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien alakouluikäisille lapsille minkäänlaisia päivähoitopalveluja. Myös koulujen loma-ajat aiheuttivat stressaavia tilanteita yksinhuoltajaäideille.

Välillä on kyllä ollut hankalaa, kun oon tehny patkätöitä ni ei oo ollu kesälomia. Et ei sitten lapsellakaan oo tavallaan lomaa. On kyl vaatinu järjestelyjä ja vähän semmosta reissaavaa se loma-aika. Nyt oon tosi onnellinen, kun tiän, et ite oon heinäkuun lomalla. Siinä on vaan se kesäkuu yksinoloa ja sit muutama viikko elokuussa. Et se menee paljon paremmin ku viime kesä, silloin mulla ei ollu lomaa. Et pidin kaks viikkoo palkatonta, mut sitte ei juuri ollu rahaa reissata.

Täällä ei oikein ole mitään pienille alakoululaisille päiväsaikaan kesällä. Jotain kerhotoimintaa päivällä, mut sitten ku piti illaks mennä töihin niin ei kerta kaikkiaan mitään. Se oli kyllä vaikeeta, mut siitäkin selvittiin. Mut ilman tukijoukkoja en ois missään nimessä selvinny. Et silleen kesä oli tosi stressaavaa aikaa.

Nyt kun teen tätä sijaisuutta niin mulla ei oo lainkaan kesälomaa. Onneks työnantaja on antanu mulle mahdollisuuden tehdä etätöitä niinä viikkoina, kun lapsi on mulla, että työnantajan myönteisyys on kyllä tosi hyvä.

Yksinhuoltajaäideillä on halu tehdä töitä ja toteuttaa työntekijäkansalaisuutta. He ovat tunnollisia työntekijöitä ja ottavat vastaan myös prekaaria työtä ja jopa päällekkäisiä työsuhteita ansaitakseen elannon itselleen ja lapsilleen. Taustalla saattaa olla myös tulevaisuuteen varautuminen; täytyy olla valmis vastaanottamaan lyhyt ja epävarmakin työ, koska niiden kautta voi päästä kiinni pysyvämpään työsuhteeseen (vrt.

luku 2.1). He pyrkivät olemaan myös hyviä äitikansalaisia. Myös yhteiskuntamme odottaa jokaisen kykenevän työikäisen osallistumaan työelämään ja useassa hallitusohjelmassa panostetaan työllisyysasteen kasvattamiseen. Haastattelujen perusteella työssäkäyvät alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäidit ovat totisesti omaksuneet ja täyttäneet oman osansa Delantyn (2003, 597) kuvaamasta kulttuurisesta kansalaisuuden oppimisprosessista, jossa kansalaisuus perustuu sekä oikeuksiin että velvollisuuksiin. Vaikuttaa siltä, että he ovat täyttäneet velvollisuutensa suhteessa kansalliseen valtioon ja ovat sitoutuneita siihen, mutta vastavuoroisuus ei heijastu heidän arkielämänsä haasteisiin riittävän vahvasti.

6.1.4 Oppiva ja kehittyvä työntekijäkansalainen

Teemahaastatteluissa kävi ilmi, että kaikilla haastateltavilla oli vähintäänkin yksi ammatti, toisilla kaksikin ammattia hankittuna. Tästä huolimatta kaikilla haastateltavilla oli halu kouluttaa itseään pidemmälle, nykyinen työ näyttäytyi välivaiheena urakehitystä ajatellen. Moni haastatteleminen yksinhuoltajaäideistä toi ilmi opiskeluun liittyvät haasteet, jotka koskivat opiskeluiden rahoitusta, ajankäyttöä sekä asioiden priorisointia. Haastatteluissa kävi ilmi, että opiskeluhaaveet oli siirretty myöhempään ajankohtaan, jolloin lapset olisivat vanhempia ja itsenäisempiä.

Haluaisin vielä jossain vaiheessa opiskella jotakin muuta. Tai opiskella jotakin uutta, mutta tässä kohdassa se ei kyllä ole vielä mahdollista. Että ei ole nyt jaksamista, eikä ole ehkä taloudellisestikaan mahdollista.

No kyllä mä tästä vielä varmaan lähden jatko-opiskelemaan, kun hetken otan happea. Mulla jäi sinne aikuiskoulutusrahastoon niitä etuuksia jemmaan, että jos vielä jotain opiskelee. Ensin täytyy kyllä saada vähän pääomaa kerättyä, että jos kasvattaisi tämän viimeisen lapsen sen ikäiseksi, ettei se enää todellakaan tartte mua. Siinä vaiheessa vois opiskella.

Olen kyllä hakenut nyt opiskelemaan, mutta en tullu valituksi. Ehkä tämä yksinhuoltajuus siihen sitoo, että en tiedä olisko mulla edes vara lähtee opiskelemaan jos ei kerta rikasta kumppania ole. Olen nyt käyttänyt kaikki aikuisopiskelusäätiön rahat, mitkä ovat mahdollistaneet minulle sairaanhoitajaopinnot. Mulla ei ole taloudellisesti mahdollisuutta lähteä opiskelemaan mitään muuta alaa. Mulla se alan vaihto ei ole mahdollista, koska olen yksinhuoltaja. Kyllä mä oikeesti ajattelen niin, että aina on mahdollisuus opiskella ja kehittää itseään, mutta koska olen yksinhuoltaja niin en mä kyllä mitään muuta alaa voi lähteä opiskelemaan. Se pitää pystyä yhdistämään se opiskelu tämänhetkiseen työhön ja olla sitä samaa alaa, jotta se taloudellisesti onnistuisi.

Lähes kaikissa haastatteluissa korostui halu opiskella itsensä ja ammattitaidon kehittämisen näkökulmasta. Taustalla voidaan nähdä ajatus siitä, että työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit haluavat kehittää ja monipuolistaa ammattitaitoaan, jotta heidän työntekijäkansalaisuutensa status paranisi. Vain yksi haastateltavista toi suoraan esiin opiskelun keinona tavoitella paremmin palkattua työtä.

No mä en ole oikein ikinä tienny, että mitä mä haluaisin tehdä. Haluaisin kuitenkin mennä opiskelemaan jonkun uuden ammatin. Luultavasti se tulee olemaan tuo prosessipuoli. Ihan sen takia, että tänne on tulossa paljon niitä työpaikkoja ja siellä on paljon parempi palkka.

Työssäkävillä yksinhuoltajaäideillä näyttää siis olevan halua kehittää itseään ja omaa ammattitaitoa, mutta usein se ei ole taloudellisesti eikä jaksamisen kannalta mahdollista. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että yksinhuoltajaäideillä on varsin pragmaattinen lähestymistapa asiaan; jos opiskelu ei ole nyt mahdollista niin todennäköisesti tulevaisuudessa olosuhteiden muuttuessa se muuttuu mahdolliseksi. Haaveista pidetään kiinni, eikä lannistuta. Eletty kansalaisuus, myös työntekijäkansalaisuus, muotoutuu nykyhetkessä tietynlaiseksi eli on vahvasti kontekstista riippuvainen (vrt. kpl 3.3). Yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuus kehittyy myös omalaisekseen henkilökohtaisten valintojen ja motiivien kautta (vrt. kpl 3.2). Tässä kohden yksinhuoltajaäiti valitsee lapsen edun, antaa aikaansa perheelle. Toisaalta kun opiskelua rajoittaa taloudellisen aseman heikkous, voitaneen kysyä, pitäisikö hyvinvointivaltion tukea opiskelua eikä lakkauttaa aikuiskoulutusrahastoa, kuten nyt on päätetty tehdä.

6.2 Mitkä yhteiskuntamme rakenteelliset tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta ja miten kyseisten tekijöiden vaikutus näkyy työntekijäkansalaisuuden tavoittelussa?

Olen määritellyt luvussa viisi, että tutkielmassani on kyse kokemuksellisuuden tutkimisesta olemassa olevien rakenteiden valossa. Tutkielmani metodologinen lähestymistapa tutkimusaiheeseen edustaa kriittistä realismia, jonka mukaan yksilö ei pelkästään itse ole vastuussa, vaan huomioon otetaan myös sosiaalisten rakenteiden vaikutukset yksilön elämään. Rakenteet eivät kuitenkaan rajoita yksilöiden elämää deterministisessä mielessä vaan yksilö nähdään toimijana, jolla on mahdollisuus murtaa, rakentaa ja uudistaa sosiaalisia rakenteita. (Bhaskar, Danermark & Price, 2018, 33; Pekkarinen ja Tapola-Haapala, 2009, 184.) Yksilöt eivät ole pelkästään yhteiskuntamme rakenteiden "uhreja" vaan aktiivisia toimijoita, jotka voivat vaikuttaa ja muovata ympärillämme olevaa yhteiskuntaa. Tutkittaessa rakenteita ja toimijoita on tärkeä erottaa rakenteen ja toimijuuden tasot toisistaan. Aktiiviset toimijat hyödyntävät sosiaalisia rakenteita pyrkiessään tavoitteisiinsa ja tällöin sosiaaliset rakenteet muuttuvat ja uudelleenrakentuvat. (Bhaskar, Danermark & Price, 2018, 34.) Tämän vuoksi olen päättänyt toisessa tutkimuskysymyksessä selvittämään niitä rakenteellisia tekijöitä, jotka

vaikuttavat yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuteen. Tämän lisäksi mielenkiintoista on, onko työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kansalaisuuden teoissa havaittavissa aktiivista toimijuutta, joka hyödyntää olemassa olevia sosiaalisia rakenteita ja pyrkivätkö he tarkoituksellisesti murtamaan yhteiskuntamme olemassa olevia rakenteita.

6.2.1 Vaikeampi ja ahtaampi kansalaisuus?

Teemahaastattelun yksi teemoista oli työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien asema yhteiskunnassa. Haastattelemani työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit pohtivat asiaa monelta eri kantilta, ja käytännön kokemusten kautta kokivat aseman osittain haasteellisenakin, mutta myös tavalliseen arkeen kuuluvana asiana.

No mä koen, että se on aika haasteellista pystyä hoitamaan molemmat roolit, et siks varmaan monet yksinhuoltajat on myös kotona lasten kans. Et se ei oo aina helppoo se yhteensovittaminen. Ja sit työnantajilla on, et mä muistan, ku niitä keikkatöitä teki, et jos vaikka lapsi olikin sairaana ja jouduin oleen pois ni ei sit enää soitettukaan töihin. Vaikka olin jo keikkaillu siellä samassa päiväkodissa. Et kyllä siinä tulee myös se, et miten työnantajan asenteet vaikuttaa.

No en oikein osaa sanoa, että onko esimerkiksi töissä käyvän yksinhuoltajaisän asema jotenkin erilainen. Ylipäätään yksinhuoltajan asema ei mun mielestä ole kovin häppönen kuitenkaan. Tavallaan se on, et jos tulee niitä poissaoloja työstä, kun itse pitää kaikki ne hoitaa yksinhuoltajana niin ei kyllä työnantaja siitä välttämättä oikein tykkää. Liikaa poissaoloja lasten takia eikä sitten ole ketään kenen kanssa vuorotella. Että ei pysty niin paljon joustaa.

Osa haastateltavista koki asemansa työelämässä haasteelliseksi yksinhuoltajuuden asettamien rajoitteiden vuoksi. He eivät pystyneet joustamaan suhteessa työnantajaan, koska yhteiskuntamme palvelurakenne on tässä kohden puutteellinen. Yksinhuoltajaäidin täytyy jäädä aina itse hoitamaan sairasta lasta kotiin, eivätkä he tällöin pysty joustamaan oman arvionsa mukaan riittävästi suhteessa työnantajaan. Kun yksinhuoltajaäidiltä puuttuu mahdollisuus mukautua työnantajan tarpeisiin niin tästä voi aiheutua työmahdollisuuksien menetyksiä tulevaisuudessa. Jos yhteiskuntalammme olisi tähän tarjota kohdennettua apua, niin yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuus olisi tasa-arvoisempaa kahden vanhemman perheen äidin työntekijäkansalaisuuteen verrattuna.

No huomattavasti parempi se nykyään varmasti on verrattuna siihen, mitä se joskus on ollu. Jos vertaa esimerkiksi siihen, mitä se oli silloin kun oli kymmenen vuotta sitten esi-köisen kanssa yksin. Ei silloin ollut mitään perhetoimintaa täällä, et se oli ihan lapsen kengissä. Nykyään en enää oikein ees tunne paljoa ihmisiä, jotka eivät jollain tavalla ole uusia perhe. Mutta sellaisia, jotka ovat ihan totaalaisesti yksin lasten kanssa niin en oikein tiedä. Mutta mun mielestä se vaikuttaa myös tosi paljon, että onko ihan omasta halusta lasten kanssa yksin vai onko se tilanne, mitä ei ole itse valinnut.

Onhan se parempaan suuntaan mennyt. Olihan se ennen semmosta sormella osottamista, et oot yksinhuoltaja ja ei susta oo mihinkään ja näin, mutta nykyään se on niin yleistä. Harvinaisempaa on kohta varmaan, että on molemmat vanhemmat siinä. Ainakin itse arvosta yksinhuoltajaaiteja ja -isiä. Just ku ite tietää, et mitä se on.

No mulla nousee karvat vähän pystyyn. Sitä vähän käytetään hyväksi, sinne voidaan ehkä myös vähän uhriutua. Mä en tiä et miks mulla nousee semmonen... totta kai se on jonkinlainen voitto ja saavutus, että pärjää. Mutta mun mielestä sen lipun alla ei voi ratsastaa. Mulle tulee heti jostain syystä semmonen, että katotaanko, että mä näytän. Siis kyllähän se on rankempaa, koska ei ole ketään toista kenen kanssa jakaa se arki. Mutta ajattelen kuitenkin, että ei voi päästä helpommalla. Nämä on myös valintoja. Nyt kyllä jäin vähän pohtimaan omaa kantaani, että miksi olen niin uhmakas tän asian suhteen. En osaa sanoa, et miks niin ylpeenä kerron tästä. Olen hoitanut ihan vauva-ajasta kaks lasta ihan yksin tähän asti ja lähes koko ajan tehnyt sataprosenttista työaika. Että en tiedä, onko se joku mittari ja että näkyykö se lapsissa joskus. Menikö tämä sitten hyvin vai huonosti? Kuitenkin olen edennyt työssä ja meillä on kotona aika hyvä tilanne kaikista erityishaasteista huolimatta.

Arki kuvautui haasteellisena, mutta silti tavallisena elettyinä elämänä. Haastateltavat tunnustivat hyvin, mitkä konkreettiset tekijät vaikuttivat arjen sujuvuuteen ja mitkä olivat haasteita työelämäkansalaisuuden kannalta. Työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin toimijuutta rajoittaa taloudellisten toimintamahdollisuuksien kapeus sekä alakouluikäisten lasten hoidon puute etenkin lapsen sairastaessa. Perheen käsitteen muutos ja moninaisuuden hyväksymisen kehittyminen on vaikuttanut työssäkävien yksinhuoltajaäitien kokemukseen omasta tilanteestaan. Yhteiskuntamme tunnustaa erilaisia perheitä aiempaa sallivammin ja uusioperheet ja yksinhuoltajuus ovat yleistyneet varmasti myös tilastojen valossa. On hienoa huomata, että työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit eivät pyydä tilannettaan anteeksi vaan haasteista huolimatta tuntevat ylpeyttä suoriutumisestaan vaativissa olosuhteissa. Osa haastateltavista korosti myös sitä, että nykyinen tilanne on oma valinta, eli he eivät koe millään lailla olevansa olosuhteiden uhreja vaan aktiivisia ja itsenäisiä toimijoita, jotka tekevät itse omat valintansa.

Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit osasivat esittää konkreettisia toiveita yhteiskunnallemme. Haastateltavat kaipasivat muutoksia työelämään sekä taloudelliseen tilanteeseen liittyen.

Toivoisin taloudellista tukea lomiin ja harrastustoimintaan. Et en mä pysty esimerkiksi lapsia laskettelemaan viemään, kun se maksaa niin hirveesti, et toivois omillekin lapsille niitä samoja kokemuksia. Ja varmaan suurin osa haluais päivätyötä tehdä. Tiiän tämmösiäkin, et tekee yötyötä. Et tulee aamulla töistä ja lähettää lapsen kouluun, sit nukkuu ite ja kun lapsen laittaa illalla nukkumaan ni lähtee ite töihin. Ja tuo on musta hullua, et ei saa jäädä yli 10-vuotiaan lapsen kanssa kotiin, jos se sairastaa. Ihan ku se lapsi yhdessä yössä tulis itsenäiseksi. Mun mielestä tuommoset pitäis poistaa kokonaan. Koko peruskoulun ajan pitäis olla mahdollista.

Mä toivosin, että ois semmosia matalan kynnyksen palveluita enemmän. Eli jotain semmosta, että vois nopeesti akuuteissa tilanteissa hakea ja saada apua. Tai paikkoja, missä näkee toisia. Matalan kynnyksen harrastuksia, kaikki harrastukset on niin kovin kalliita. Ja ala-asteikäisille toivoisin enemmän kesäkerhotoimintaa. Mullakin on ens kesänä vähän haastava tilanne, kun ei oo lomaa. Sain kyllä kaupungilta kesäkuulle vielä kesäkerhopaikan, mutta heinäkuusta ei ole mitään tietoa. Mulla onneks työnantaja tuli vähän vastaan,

että saan jonkin verran etähommia tehdä. Kaikilla ei ole sitä mahdollisuutta tai jos on iltavuoroja niin miten ne sitten järjestää sen pienen koululaisen hoidon? Tietty riippuu lapsesta, et miten pärjää, mut se on haaste, minkä yhteiskunta antaa. Eli velvoitetaan töihin, mutta ei ole sitten vastetta, että miten yksinhuoltajat alakouluikäisten kanssa pärjää siinä tilanteessa. Onko töihin mahdollista mennä, jos ei ole tukiverkostoa niin kyllä ne loma-ajat on haasteellisia. Just jos olet pätkätöissä, ensimmäinen sopimus loppuu ja toinen on alkamassa niin eihän siinä lomaa kerry.

Lyhyempi työviikko olisi hyvä ihan yleisesti kaikille, ei vain yksinhuoltajille. Ehkä tämä on sellainen asia, mitä minun täytyy pohtia vähän syvällisemmin itseni kanssa. Että miksi mulla on niin kauhea kiukku siitä, että mä en halua leimautua sen takia, että olen yksinhuoltaja. Mutta ehkä nuo harrastusasiat, niihin tukea. Mut en mä sitä tukea kuitenkaan ite hakis, tekisin vaikka enemmän ekstrahommia tai jotain. Mulle olisi niinku tosi vaikea, pelkäisin että mun lapsi leimautuis jotenkin, että sen äiti on yksinhuoltaja. Ehkä siinä on joku sellanen tabu itsellä. Ehkä tämä on sellanen, että mä kyllä pärjään yksinkin ihan varmasti. Enkä tarvitse apua-asette. Ja minähän oon pärjänny kuitenkin.

Haastateltavat toivovat yhteiskunnan tukea siihen, että heidän lapsillaan olisi yhtenevät mahdollisuudet harrastaa samoja asioita kuin kahden vanhemman perheen lapsilla. Työssäkäyville yksinhuoltajaaideille on tärkeää, että tekemällä työtä he pystyisivät tarjoamaan yhtenevät toimintamahdollisuudet jälkikasvulleen. Se, että lapsi jää paitsi jostain äidin yksinhuoltajuuden vuoksi, koettiin epäpareiluna, vaikeana ja tunteita herättävänä asiana. Osa työssäkäyvistä yksinhuoltajaaideista koki sotkeutuneensa ja jääneensä jalkoihin yhteiskunnan byrokratian rattaisiin. Tästä aiheutui taloudellisesti kohtuuttomia tilanteita. Haastateltavat toivoivat, että heidän elämäntilanteitaan voitaisiin tarkastella yksilöllisemmin, ja tällöin myös taloudellisen tuen muodot voisivat olla enemmän tarveharkintaisia.

Silloin kun mun poika oli ensimmäisellä luokalla niin tein sitä 25 tuntista työviikkoa ja samalla sain Kelalta sitä osittaista hoitorahaa. Luulin kyllä, että se ois ollut vähän isompi ja korvais sitä menetettyä palkkaa. Mut ei se todellakaan korvannut, et siitä jäi kokonaista 60 euroa käteen. Ja sitten kun vaihdoin kokoaikaisesta vakituisesta työstä tähän määräaikaiseen nollatuntisopimukseen, niin sain liitolta karenssia. Vaikka perustelin ja kirjoitin kaks kirjettä sinne, että vaihdoin työtä, koska en pysty järjestään lasten hoitoa. Mutta liitto katsoi, että työpaikan vaihto ei perustu lapsiin, vaikka koitin perustella, että nykyinen on päivätyö ja siinä on viikonloput vapaat. Siitä huolimatta liitto katsoi, että se vaihto ei ollut lapsista johtuvaa ja sain kolmen kuukauden karenssin, enkä saanut soviteltua päivärahaa. Vaikka minä kirjoitin sinne pitkät pätkät kaikkea tästä meidän arjesta, että minkä takia tällainen valinta. Mun toisella pojalla on nepsyhaasteita, et ei se osaa tästä yksin kouluun lähteä. Että toivoisin kyllä, että byrokraatit katsois kokonaisuutta, eikä vaan niitä pykälä.

No jos lapsi sairastaa niin se on vähän hankalaa työn kannalta. Mitäs sitten teet, jos lapsi on yli kolme päivää sairaana, että sitten et saa mitään palkkaa sen kolmen ylimenevän päivän ajalta. Ei siinä oikein ole muuta mahdollisuutta kuin olla itse niin sanotusti sairas. Kolme päivää saa olla palkalla pois töistä, jos lapsi sairastaa. Sen jälkeen tulee palkatonta, että kyllä se on vähän liian rajua. Että ei mulla oo vara menettää sitä palkkaa.

Silloin kun olin kotihoidon tuella kotona ni se summa muihin tukiin yhdistettynä ei hirveesti eroo siitä, mitä mulla nyt jää käteen. Et kun menee töihin ni kaikki muut tuet tippuu. Lapsi on niin eri asemassa, et toisten perheet käy ulkomaan reissuilla ja niillä on rahaa reissata ja käydä joka talvi Lapissa, et eihän mun perheellä oo semmosia rahoja, vaikka teenkin sataprosenttista työaika ja ihan kouluttautunutkin oon. Et ei mun lapsi oo ikinä päässy ulkomaille vielä. Et kyllä mä ymmärrän, et kun on vaan yhen ihmisen tulot ni sitä

eroa on, mutta onko sen pakko olla näin valtava? Et voisko siinä olla jotain, et yhteiskunta vois tukea enemmän? Ja kannustaa siihen työssä käymiseen.

Näyttää siltä, että hyvinvointivaltiomme palvelurakenne ei ole pystynyt täysin vastaamaan alakouluikäisten lasten työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien tarpeeseen. Yksinhuoltajaäidit toteuttavat työntekijäkansalaisuutta, mutta kohtaavat yhteiskuntamme rakenteista aiheutuvaa toimintamahdollisuuksien kaventumista. Tässä tilanteessa kansalaisuuden jokapäiväiset teot eivät ole riittäviä, pelkästään kansalaisuuden teoilla ja omilla valinnoilla työssäkäyvään yksinhuoltajaäitiin kohdistuu poissulkua yhteiskuntamme rakenteiden ja palvelujärjestelmän taholta. Luvussa 3.2 kuvasin Isinin kansalaisuuden tekoja, jotka ovat kollektiivisia tai henkilökohtaisia tekoja ja että niitä ohjaavat henkilökohtaiset motiivit ja halu toimia tietyllä tavalla. Vaikka työssäkäyvä yksinhuoltajaäiti onkin varsin itsenäinen ja määrätietoinen toimija niin lainkuullaisina äitikansalaisina he joutuvat ottamaan yhteiskunnan asettamat toimintamahdollisuudet ja niiden rajallisuuden huomioon ja sopeuttamaan oman toimintansa sen mukaisesti. Luvussa 3.3 olen kuvannut Listerin ajatuksia kansalaisuudesta. Hänen mukaansa kansalaisuus on kontekstista riippuva käsite, joka määrittyy omanlaiseseen sosiaalisessa, kulttuurisessa ja poliittisessä kontekstissa. Lister nostaa myös esille yksilön kulttuurisen taustan ja materiaaliset olosuhteet. (Lister, 2003, 2–3.) Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit kyllä tavoittelevat työntekijäkansalaisuutta, mutta heidän täytyy ponnistella valtavasti saavuttaakseen päämääränsä. Yhteiskuntamme, jota edelleen voitaneen pitää myös jonkinasteisena hyvinvointivaltiona, pitäisi mielestäni tunnustaa nämä ponnistelut ja tarjota herkemmin ja kohdistetummin auttavaa kättänsä. Työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien pitäisi päästä toteuttamaan omaa työntekijäkansalaisuutta yhteiskuntamme rakenteiden avulla, ei niistä huolimatta.

6.2.2 Mihin sijoittuu työnantaja?

Työnantajien täytyy toimia yhteiskunnassamme vallitsevan työlaainsäädännön puitteissa ja nykyiset käytänteet sekä lait ja asetukset eivät välttämättä ole työssäkäyville yksinhuoltajaäideille aina ihanteellisia. Tästä huolimatta työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit, ainakin ne, joita itse haastattelin, kokevat olevansa nykyisten työnantajien kanssa samalla puolella. Haastateltavani tuovat useassa kohden esille työnantajan roolin vastaantulijana ja työntekijäkansalaisuuden mahdollistajana.

Kyllä mä haluan tehdä mun työn niinku hyvin ja sillai mä aattelenkin, et on mun velvollisuus työnantajaa kohden tehdä työ hyvin ja tehdä parhaansa. Kyllä mä nyt oon hyödyntäny kaikkia etuja, että työterveyshuoltoa nyt kun pidempi työsopimus. Et esim silloin, ku olin siivoomassa, ni siellä ei saanu käydä työterveydessä, et sinne oli tosi vaikeeta päästä.

Mun mielestä on tosi tärkeetä hoitaa työnsä sekä omien että työnantajan arvojen mukaisesti, että ei slui baile tai mitenkään, siis hoitaa sen työn hyvin. Mulla on ollu tosi mahtava tuki esihenkilöiltä. Mä meinasin, että en lähe tätä kaksvuorotyötä ees kokeilemaan, kun

oon kahestaan tytön kanssa. Silloin mun esihenkilöt tuki niin vahvasti, että lähe kokeilemaan ees puoleksi vuodeksi. Onneks lähin.

Haastattelemanani työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit ovat velvollisuuden- ja vastuuntuntoisia työntekijäkansalaisia. Toki he tiedostavat itselleen kuuluvat työntekijän oikeudet, mutta ennen kaikkea he korostavat työntekijän vastuuta suhteessa työnantajaan. On kunnia-asia hoitaa oma työ hyvin ja ohjeistusten mukaisesti.

Mun edellinen työnantaja oli kyllä todella joustava, et ne koitti laittaa niitä vuoroja silleen, et se ois ollu silleen sopivaa ja helpointa mulle lasten kannalta. Työnantaja sanoi mulle, että ensin on lapset ja koti ja sitten vasta tulee työ, että tämä on kuitenkin vaan työtä. Mä oon kuitenkin aina halunnu hoitaa mun työt mahdollisimman hyvin.

Tämä on ollut sillä lailla niin positiivinen, että en ole ikinä ollut näin hyvien esihenkilöiden ympäröimänä, ettei mulla ole ikinä ennen ollut näin hyviä esihenkilöitä. Esimies sanoi meille, että hei, tää on vain työtä. Semmoista tukea esihenkilöltä, että kyllä se kannattelee. Mä ajattelen, että kun olen tehnyt työsopimuksen, niin minun kuuluu sitä noudattaa. Ja sitten välillä joutuu ehkä joustamaan jossain asioissa. Velvollisuus on tehdä sitä työtä niin hyvin kuin pystyy niillä palikoilla, mitkä on annettu.

On asioita, mihin työnantaja ei pysty vaikuttamaan, mutta kaiken kaikkiaan haastatteluista välittyi kuva, että konkreettisella tasolla työnantajat pyrkivät ymmärtämään työssäkäyviä yksinhuoltajaäitejä ja heillä on aito pyrkimys kohti hyvää. Työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien puheen perusteella työnantaja joustaa, mutta yhteiskuntamme ei.

6.2.3 Onko hyväksytyä jatkaa näin?

Kuten jo aiemmassa luvussa kävi ilmi, työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kokemuksellisuuden valossa suhtautuminen yksinhuoltajuuteen on muuttunut yhteiskuntasamme sallivammaksi. Julkisuudessa kuitenkin edelleen yksinhuoltajaperheisiin liitetään enemmän ongelmia kuin kahden vanhemman perheisiin (Forssen, Haataja & Hakovirta, 2009, 11). Yhteiskuntamme rakenteet ja palvelujärjestelmä ovat edelleen sellaisia, että yksinhuoltajuutta pidetään jollain lailla normista poikkeavana tilanteena. Suomalaiseen perhepolitiikkaan ei ole missään vaiheessa kuulunut yksinhuoltajien taloudellinen tukeminen räätälöityjen erityistukien muodossa, yksinomaan yksinhuoltajille tarkoitettuja tukimuotoja ei ole Suomessa missään vaiheessa kehitelty. (Rantalaiho, 2009, 42). Suomalaisessa perhepolitiikassa on kannettu erityistä huolta työn ja perheen yhteensovittamisen helpottamiseksi, mutta lasten huollosta yksin vastaavien yksinhuoltajien asema ei ole noussut esille tästä näkökulmasta (emt., 45). Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit ovat tavoitelleet työntekijäkansalaisuutta olemassa olevista rakenteista huolimatta sopeutuen vallitsevaan tilanteeseen. Osa on tyytyväinen tilanteeseen eikä kaipaa mitään niin sanottuja helpotuksia. Osa kaipaa vahvempaa yhteiskunnan roolia lähinnä taloudellisten toimintamahdollisuuksien monipuol-

listajana. Haastattelemistani työssäkäyvistä yksinhuoltajaäideistä suurin osa on sopeutunut perheen kannalta tilanteeseen, eivätkä he kaipaa puolisoa jakamaan arkea, ainakaan vastuunkannon näkökulmasta käsin.

Mä toivon vaan, et kaikki menee ihan hyvin ja pärjätään. Oon kuitenkin kaiken kaikkiaan ihan tyytyväinen tähän nykyiseen tilanteeseen. Oon oppinu tässä vuosien aikana, että ihan hyvin pärjää, vaikka ois yksinkin.

Näin on ihan hyvä. En mä enää samaan talouteen ketään kaipaa. Tää on meidän perhe, minä ja mun kolme lasta. Näin on hyvä. Välillä tietty toivoo, että ois joku. Ehkä sitten kun mä oon itekseni.

Toivon, että lapsi pärjää ihan hyvin ja eikä saa kauheita traumoja tästä. Oon jotenkin tällä hetkellä todella tyytyväinen tähän tilanteeseen. Että nyt jos ajattelen, että pitäisi jonkun kanssa yhdessä elää, niin se ei tunnu yhtään houkuttelevalta vaihtoehdolta.

Kaiken kaikkiaan haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit ovat sopeutuneet hoitamaan molemmat roolit kunnialla, koska oikein muutakaan vaihtoehtoa ei ole. He hoitavat äidin roolin työntekijyyden ohella. Välillä he ajautuvat tilanteisiin, etenkin pienten koululaisten huoltajina, jossa työ alistuu hoi-valle. Kaikilla haastateltavilla oli pyrkimys työntekijäkansalaisuuteen ja työn tekemisellä oli toki iso taloudellinen merkitys, mutta se tarjosi myös yhteenkuuluvuuden tunteen ja pakoreitin pois intensiivisestä äitiydestä. Yksinhuoltajaäidit ovat oppineet yhdistämään molemmat roolit, työntekijäkansalaisuuden ja äitikansalaisuuden. Tässä roolien yhdistämisessä yhteiskuntamme ei näytä pystyneen tukemaan työssäkäyviä yksinhuoltajaitejä riittävästi.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt selvittämään työssäkäyvien alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta sekä kokemuksellisuuden että yhteiskuntamme rakenteiden kautta. Olen kerännyt tutkimusaineistoni teemahaastattelujen avulla; olen haastatellut kahdeksaa Keski-Pohjanmaan alueella asuvaa ja työskentelevää alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitiä. Tutkielmassani olen esittänyt kaksi tutkimuskysymystä: Millaista on alakouluikäisen yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus ja mitkä yhteiskunnan rakenteelliset tekijät muovaavat yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta. Keräämääni haastatteluaineistoa olen analysoinut temaattisen analyysin avulla. Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi tutkielmani keskeiset johtopäätökset suhteessa tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen ja aihepiirin aiempaan tutkimukseen. Lopuksi pohdin tulosten merkitystä ja nostan esiin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

7.1 Keskeiset johtopäätökset

Tässä luvussa tuon esille suoraan tutkimukseni empiriasta nousseet johtopäätökset sekä käsittelen johtopäätöksiä myös teoreettisen viitekehysesni kautta. Tavoitteena on vielä lopuksi näyttää toteen, että käyttämäni teoreettinen viitekehys ja keräämäni empiirinen aineisto pystyvät tekemään ymmärrettäväksi tutkimani monitahoisen ilmiön- yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni käsittelin työssäkäyvien alakouluikäisten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta kokemuksena ja pyrin selvittämään, millaista heidän työntekijäkansalaisuutensa on. Tutkimustulokseni osoittavat, että työelämän murroksesta ja yksinhuoltajuuden haasteista huolimatta työnteolla on huomattavan iso merkitys yksinhuoltajille. Vaikka tutkielmani yksinhuoltajaäidit voidaan haastattelujen perusteella sijoittaa työssäkäviin köyhiin ja ainakin osalla heistä

työsuhteet ovat prekaareja, niin silti työelämään osallistuminen ja työntekijäkansalaisuuden tavoittelemisen koetaan merkityksellisenä. Työssäkäynti nähtiin taloudellisenä pakkona yhden elättäjän perheessä. Luvussa 2.1 olen kuvannut työelämän prekarisoitumista. Prekaari työntekijäluokka kokee palkkatyöyhteiskunnassa jatkuvaa epävarmuutta toimeentulostaan ja työntekijän täytyy olla valmis vastaanottamaan lyhyt ja epävarmakin työ, koska niiden kautta voi päästä kiinni pysyvämpään työsuhteeseen (Jakonen, 2019, 101; Jakonen, Säilävaara & Ikonen, 2023, 17). Taloudellisen toimeentulon epävarmuus ja jatkuva kamppailu köyhyysrajan tuntumassa sekä prekaarit työsuhteet eivät saaneet haastattelemiani yksinhuoltajaäitejä kyseenalaistamaan työn tekemisen mielekkyyttä, työ nähtiin keinona ansaita itsekunnioitusta ja yhteiskunnallista hyväksyntää sekä toteuttaa ideaalia kunnan kansalaisuutta.

Tutkimustuloksissa nousi vahvasti esille oman, henkilökohtaisen turvaverkon merkitys alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työssäkäynnin turvaajana ja osittain jopa mahdollistajana. Aiempien tutkimusten mukaan (esim. Isola, Roivainen & Hiilamo, 2020) hyvinvointivaltion tehtävä olisi tukea yksinhuoltajaäitien toimintamahdollisuuksien valikon laajuutta. Tutkimustulosteni perusteella hyvinvointivaltio on epäonnistunut tässä tehtävässä. Hyvinvointivaltiolla ei ole osoittaa konkreettisia tukitoimia alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideille heidän ponnisteluissaan kohti työntekijäkansalaisuutta, vaan vastuu lankeaa yksinhuoltajaäideille itselleen sekä heidän omalle henkilökohtaiselle tukiverkollensa. Listerin (2003, 2–3) mukaan kansalaisuuden muotoutuminen on henkilökohtainen prosessi, joka on vahvasti kontekstista riippuvainen ja johon liittyvät henkilökohtaiset oikeudet ja velvollisuudet. Osalla tutkielmani työssäkäyville yksinhuoltajaäideillä ei ollut juuri minkäänlaista tukiverkkoa, joten heidän työntekijäkansalaisuuden tavoittelun konteksti oli selkeästi ”ahtaampi” työntekijäkansalaisuuden tavoittelun näkökulmasta. Mielestäni heillä kuuluisi olla yhtenevät henkilökohtaiset oikeudet samoin kuin henkilökohtaisen turvaverkon omaavillakin yksinhuoltajaäideillä ja hyvinvointivaltion palveluineen kuuluisi ottaa tämä rooli.

Tutkimusaineistosta kauttaaltaan kävi ilmi äitikansalaisuuden ja työntekijäkansalaisuuden välillä tapahtuva henkilökohtainen tasapainottelu. Tulosten mukaan työssäkäynti koettiin merkitykselliseksi monessakin mielessä. Toki äitiyttäkin korostettiin ja haluttiin hoitaa myös äidin rooli kunnialla. Luvussa 2.2 määriteltiin nykyikäistä ihanneäitiä ja intensiivistä äitiyttä, joka korostaa äidin korvaamatonta roolia lapsen hoivaajana. Lisäksi nykypäivän ihanneäidiltä vaaditaan menestyksestä uraa työelämässä ja kaikin puolin onnellisuutta ja onnistunutta äitiyttä. (Ikonen, 2021, 220; Rokkonen, 2020, 14.) Tutkimustulosteni mukaan työssäkäyvien alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideillä ei ole todellista mahdollisuutta toteuttaa molempia rooleja tasapainoisesti samanaikaisesti tai sen mukaan, kumman roolin he itse kokevat ensi-

sijaiseksi. Työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin täytyy hoitaa aina ensisijaisesti äitikansalaisen rooli, koska muuta vaihtoehtoa ei ole. Työntekijäkansalaisuuden tavoittelu alistuu hoivalle ja tähän on osasyllinen yhteiskuntamme rakenteet ja hyvinvointivaltion palveluiden puute. Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit pyrkivät saavuttamaan täyden ja hyväksyttävän kansalaisuuden töitä tekemällä, mutta yksinhuoltajuus ei anna tähän mahdollisuutta. Pelkkä äitikansalaisuus ei kuitenkaan edelleenkään riitä ideaalisen kansalaisuuden saavuttamiseen. Engin F. Isinin kansalaisuus liittyy tiiviisti identiteettiin (ks. luku 3.2). Hän pitää kansalaisuuden tekoja merkittävimpänä kansalaisuuden ulottuvuutena, kansalaisuuden teot ovat joko kollektiivisia tai henkilökohtaisia tekoja, joilla pyritään rikkomaan sosiaalishistoriallisia kaavoja. (Isin & Nielsen, 2008, 2; Rytioja & Kallio, 2018, 11.) Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit eivät halunneet tulla määriteltyksi tietynlaisiksi yksinhuoltajuuden kautta, eikä yksinhuoltajuutta haluttu etenkin ulkopuolisille korostaa, joten kollektiivisuuden teot, vaikka ajatuksentasolle jäävinäkin, loistivat poissaolollaan tässä tutkimusaineistossa. Kyseessä näyttää olevan opittu ylpeys ja pärjäämisen eetos, mikä estää kollektiivisen epäkohtien esille nostamisen ja siten parannusten vaatimisen laajemmassa yhteiskunnallisessa mittakaavassa. Henkilökohtaisina tekoina voidaan nähdä kuitenkin ne valinnat, joita yksinhuoltajaäidit pyrkivät tekemään saavuttaakseen itse itselleen tavoitteeksi asettamansa ja mielekkääksi kokemansa työntekijäkansalaisuuden. He eivät kuitenkaan voineet tavoitella työntekijäkansalaisuutta Isinin määrittelemien aktivistitekojen kautta (ks. luku 3.2), joiden avulla aktiivinen kansalainen taistelee epäoikeudenmukaisuuksia vastaan. Aktivistikansalaisen teot kritisoivat ja joskus jopa rikkovat lakia, kyseenalaistavat vastuullisuuden ja voivat johtaa vastuuttomuuteen. (Isin & Nielsen, 2002, 2, 10, 39.) Työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien kansalaisuuden teot eivät voineet siis kaksinaisen kansalaisuusroolin (äiti ja työntekijä) vuoksi olla aktivistisia; vastuullisuuden kyseenalaistaminen, vastuuttomuus ja lakien rikkominen ei ole mahdollista äitikansalaiselle. Ruth Listerin määrittelee kansalaisuuden käsitteen sisältävän tasa-arvoisen ja antihierarkkisen potentiaalin (Lister, 2007, 2). Näin varmasti onkin, mutta kuten Lister itsekin huomauttaa, täysivaltaisen kansalaisuuden toteutuminen on kontekstisidon nainen. Termit antihierarkkinen ja tasa-arvoinen eivät kuvaa sitä tilannetta, missä haastattelemani työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit ovat arjessaan pyrkiessään työntekijäkansalaisiksi.

Luvussa 3.4 esittelin Gerard Delantyn ajatuksia kansalaisuudesta. Hänen mukaansa kansalaisuus voidaan nähdä oppimisprosessina, jossa kansalaisuus määrittyy jokapäiväisten elämäkokemusten, kognitiivisten prosessien ja arkielämän kulttuuristen lähtökohtien kautta. Kyse ei ole pysyvästä tilasta vaan prosessista, jossa kokemukset muovaavat kansalaisuutta. Kansalaiset oppivat määrittelemään itsensä yksilöinä ja suhteessa muihin kansalaisiin. Kulttuurinen kansalaisuus oppimisprosessina

mahdollistaa myös erilaisten persoonallisten ja henkilökohtaisten identiteettien kuvaamista. (Delanty, 2003, 204, 602.) Delantyn ymmärtävä ajatus kansalaisuuden moninaisuudesta ja henkilökohtaisuudesta sekä vastuista, että velvollisuuksista kansallisvaltiota kohtaan kuvaa mielestäni yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuutta. Delantylle kansalaisuuden kognitiivinen ulottuvuus on institutionaalista ulottuvuutta merkityksellisempää ja kansalaisuus rakentuu henkilökohtaisissa tarinoissa, jotka voivat kuvata melko tavanomaisia elämänkokemuksia. Toki henkilökohtaiset tarinat voivat sisältää epäoikeidenmukaisuuksia, kriisejä ja katastrofejakin. Tarinat ovat henkilökohtaisia, mutta myös kollektiivisia, ja ne rakentuvat muistojen, jaettujen arvojen ja kokemusten myötä. (emt., 602.) Mielestäni Delantyn määritelmä kansalaisuudesta ottaa huomioon kunkin yksilön tunnepitoisen kokemuksen ja tarinan elämänkulusta ja se on merkityksellinen sellaisenaan, kansalaisuuden ei välttämättä tarvitse sisältää kamppailua. Yksilö itse määrittelee, kokeeko hän kansalaisuutensa olevan kamppailua. Tämä ajatus korostui tutkimusaineistossani, vaikka työntekijäkansalaisuus osoitautui ajoittain varsin haastavaksi, niin silti se oli tavallista elettyä elämään ilman subjektiivista kokemusta draamasta. Keräämäni empiirisen aineiston mukaan työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuus rakentuu henkilökohtaisten kokemusten kautta, eletyn elämän kautta.

Vaikka työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit kuvaavat arjen kokemuksiaan varsin tunnepitoisinakin, niin silti he usein pitävät haastavaa tilannetta omien valintojensa seurauksena tai eivät ainakaan pidä tilannettaan lähtökohtaisesti ympäristöstä johtavana. Tämän tutkimuksen perusteella on kuitenkin selkeästi nähtävissä, kuinka yhteiskuntamme rakenteet ja nykyinen (post)hyvinvointivaltion palvelujärjestelmä rajoittavat työssäkäyvien alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuuden muodostumista. Luvuissa 5.1.1 ja 5.1.2 esittelin työni tietoteoriaa, kriittistä realismia, ja sen suhdetta tutkielmaani. Kriittisen realismin mukaan yhteiskuntamme olemassa olevat rakenteet ovat todellisia ja merkityksellisiä, havaitsemme ne tai emme. Tutkijan tehtävänä on tunnistaa sosiaalisen ympäristön olemassa olevat rakenteet ja kyetä kuvailemaan tutkimansa ilmiön keskeinen luonne, sekä selvittää, miten ilmiö on saanut alkunsa ja mitkä seikat ylläpitävät tutkittavaa ilmiötä. (Pekkarinen & Tapola-Haapala, 2009, 194.) Olen pyrkinyt läpi tutkielmani nostamaan esille myös ympäröivän yhteiskuntamme ja suomalaisen nykyisen hyvinvointivaltion asettamat rajoitteet ja palvelujärjestelmän puutteet, mitkä ovat selkeästi havaittavissa puhuttaessa alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideistä ja heidän pyrkimyksissään täysivaltaisiksi työntekijäkansalaisiksi. Hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän pitäisi pystyä tarjoamaan toimiva vaihtoehto henkilökohtaiselle tukiverkolle ja oletukselle, että työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit selviävät arjestaan työn ja äitiyden puristuksessa yksityisesti ja yksin. Työntekijäkansalaisuuden tavoittelu yksinhuoltajaäidin kohdalla

on vahvasti kontekstista riippuvaista ja tällöin yksinhuoltajaäidit joutuvat varsin epä-tasa-arvoiseen asemaan, hyvinvointivaltion pitäisi pystyä tasoittamaan näitä eroja. Yhteiskuntamme rakenteet rajoittavat kansalaisuuden tekoja, yksinhuoltajaäideillä ei ole todellista mahdollisuutta valita äitikansalaisuuden ja työntekijäkansalaisuuden välillä. Kaiken kaikkiaan nykyiset olemassa olevat rakenteet eivät mahdollista mielestäni toimijuutta siinä määrin kuin se olisi suotavaa nykyajassa.

7.2 Pohdintaa

Olen tehnyt tämän tutkielman avulla näkyväksi sen, millaista on alakouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuus ja miten olemassa olevat yhteiskuntamme rakenteet vaikuttavat työntekijäkansalaisuuden muotoutumiseen. Samalla olen pohtinut, voiko yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta ja sen muodostumista tulkita ja määritellä nykyaikaisten kansalaisuusteorioiden kautta.

Tässä kohden tutkielmaani voin todeta, että Isinin, Listerin ja Delantyn ajatukset kansalaisuuden muodostumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä auttoivat ymmärtämään yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuuden rakentumista ja myös sen, miksi täysivaltainen työntekijäkansalaisuus ei ehkä olekaan mahdollista työssäkäyville yksinhuoltajaäideille. Tämän tutkielman perusteella kansalaisuuden rakentuminen on ennen kaikkea kontekstista riippuva henkilökohtainen ja tunnepitoinen kokemus, jossa valinnat halutaan tehdä itse ja myös halutaan seistä omien valintojen takana. Kansalaisuuden ei tarvitse olla radikaaleja tekoja, kuten Isin ehdottaa. Kansalaisuus ei ole antihierarkkista ja tasa-arvoista, kuten Lister toivoo. Tämän tutkielman tulosten valossa kansalaisuus on jokaisen oma, henkilökohtainen projekti, jota yksilöt toteuttavat rakenteiden sallimassa tilassa. Ulkopuolelta ilmiötä tarkastellessa huomaa, että työssäkäyvä yksinhuoltajaäiti on tietyllä tapaa marginaalissa. He itse eivät kuitenkaan näe itseään erityisen hankalassa tai haavoittuvassa asemassa olevina kansalaisina, kyse on ennemminkin tavallisesta elämästä. On kuitenkin niin, että yksin pärjäämisen pakko vääjäämättä verottaa jaksamista. Yksinhuoltajien etujärjestö, Yhden vanhemman perheiden liitto ry, voisi esimerkiksi nostaa julkisuuteen työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien haastavan tilanteen ja organisoida kollektiivista poliittista toimintaa tilanteen parantamiseksi. Myös esimerkiksi Väestöliitto voisi toimia kollektiivisen toiminnan alullepanijana.

Tutkielmani tulosten perusteella on todettava, että hyvinvointivaltion rooli, siten kun olemme sen tottuneet ymmärtämään, ei riitä turvaamaan marginaalissa olevien yksinhuoltajaäitien asemaa työntekijäkansalaisina. Tarvitaan työvoimapoliittisia ja perhepoliittisia muutoksia sekä etuusjärjestelmän hienosäätöä. Koska yksinhuoltajaäidit itse tavoittelevat työntekijäkansalaisuutta niin heidän työllistymistensä ja

työssä pysymistä on syytä tukea. Arjen haasteiden vuoksi esimerkiksi joustavat työajat ja osittainen etätyöskentelymahdollisuus ovat konkreettisia työvoimapolitiittisia keinoja, joilla voidaan mahdollistaa yksinhuoltajaäitien työssäkäyntiä. Kohdennettua taloudellista tukimuotoa voitaisiin kehittää, tukea, joka on suunniteltu yhden vanhemman perheille. Tämä antaisi myös yhteiskunnallista signaalia siitä, että yhden vanhemman perheet tunnustettaisiin tasavertaisena perhemallina perinteisen ydinperheen rinnalla. Uusien taloudellisten tukimuotojen kehittäminen ei kylläkään vaikuta realistiselta vaihtoehdolta, kun seuraa nykyhallituksen suunnitelmia koskien sosiaaliturvan leikkauksia. Kesäkuussa 2023 aloittanut Petteri Orpon hallituksen ohjelman keskeisimpiä leikkauskohteita ovat työttömyysturva, asumistuki, kuntoutu- setuudet ja toimeentulotuki. Tämän lisäksi hallitus esittää, että osaan etuuksista jätettäisiin indeksikorotus tekemättä vuosina 2024–2027 ja tämä tietenkin heikentäisi kotitalouksien ostovoimaa. (Hiilamo ym., 2023, 7.) Näiden suunniteltujen leikkausten perusteella näyttää siltä, että asumistukeen kohdistuvilla leikkauksilla on välitön vaikutus työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien taloudelliseen pärjäämiseen. Toki myös työttömyysturvan heikennykset voivat vaikuttaa myös yksinhuoltajaäitien tulotasoon, jos he ovat työttöminä prekaarien työsuhteiden välissä. Kuriositeettina mainittakoon suunniteltu lapsilisän yksinhuoltajalisän kymmenen euron korotus, se tuskin korvannee esimerkiksi asumistuen leikkauksesta aiheutuneet menetykset. (emt., 22.)

Tämä tutkielman aineisto on kerätty Keski-Pohjanmaan alueelta, joten tulokset eivät ole välttämättä yleistettävissä koko Suomen alueelle. Esimerkiksi pääkaupunki- seudulla ratkaisuja alakouluikäisten hoitoon voi olla runsaammin tarjolla, samoin työmahdollisuudet voivat olla monipuolisempia. Toisaalta taas elinkustannukset kaikkienensa ovat isoissa kaupungeissa korkeammat ja arjen logistiikka vie todennäköisesti enemmän aikaa. Tutkimukseni tarkoitus oli ottaa selville, millaista työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus on ja mitkä rakenteelliset tekijät siihen vaikuttavat. Tämä tutkielma vastaa yllä oleviin kysymyksiin sen perusteella, mitä haastattelemani kahdeksan yksinhuoltajaäitiä kertoivat aiheesta. Tilastollisessa mielessä tuloksia ei voida yleistää, mutta uskon tulosten kuitenkin pystyvän luonnehtimaan myös yleisemmällä tasolla työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien työntekijäkansalaisuutta ja siihen liittyviä haasteita.

Olen tutkinut äitien kokemuksia. Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tehdä empiirinen vertailu siihen, millaista on työssäkäyvien yksinhuoltajaisien työntekijäkansalaisuus. Alistuisiko isien kohdalla työ hoivalle? Tutkielmassani tuli esille, että yhteiskuntamme rakenteet ja käytänteet ovat edelleen varsin sukupuolittuneita, eivätkä ne pysty tukemaan riittävästi yksinhuoltajaäitejä. Tämän vuoksi rakenteiden sukupuolittuneisuuden tutkiminen olisi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe.

Lopuksi haluan vielä nostaa esille vastauksen, jonka yksi haastateltavista antoi kysyttäessä, miten hän on kokenut työssäkäynnin ja yksinhuoltajuuden yhdistämisen.

Mielestäni juuri tämä vastaus kuvaa osuvasti yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuuden tavoittelua elämänmakuisena, iloineen, suruineen ja haasteineen ja ennen kaikkea sitä, että kyseessä on henkilökohtainen projekti.

Perjantaina huudetaan hallelujaa, kun viikko on täynnä. Kyllähän tämä kaiken kaikkiaan jonkinlainen taistelu on. Että sen selviää alusta loppuun. Kunnioitan kyllä.

LÄHTEET

- Barrnes, S. (2008). A case study of the working poor single mother experience: an analysis of the structure versus agency discourse. *Journal of poverty*, 12(2), 175-200. <https://doi.org/10.1080/10875540801973575>
- Braun, V & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. *APA handbook of research methods in psychology*, vol 12. Research designs, H. Cooper. American psychological association.
- Braun, V & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brelaz, C. & Rose, E. (2021). *Civil identity and civil participation in late antiquity and the early middle ages*. Prelobs publishers n., v., Belgium: Turhout.
- Brunila, K., Hakala, K., Lahelma, E. & Teittinen, A. Toim., (2013). *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Hakapaino.
- Campbell, I. & Price, I. (2016). Precarious work and precarious workers: Towards an improved conceptualisation. *The economic and labour relations review*, 27(3), 314-332. DOI:10.1177/1035304616652074.
- Delanty, G. (2003). Citizenship as a learning process: disciplinary citizenship versus cultural citizenship. *Int of lifelong education*, 22(6), 597-605. <https://doi.org/10.1080/0260137032000138158>
- Ekholm, E., & Teittinen, A. (2014). *Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.
- Evers, A. & Guillemard, A-M. (2012). *Social policy and citizenship. The changing landscape*. New York: Oxford university press.
- Forssen, K., Haataja, A. & Hakovirta K. Toim. (2009). *Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009*. Väestöliitto. Turun Yliopisto.
- Haavisto, I. (2019). *Rahan takia. EVA-analyysi 77*. eva_analyysi_no_77.pdf.
- Hakovirta, M. (2006). *Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006*. Väestöliitto.
- Hiilamo, H., Kivipelto, M., Moisio, P., Mukkila, S., Nykänen, E., Ollonqvist, J., Peltoniemi, J., Saikku, P., Tervola, J., Tuovinen, A-K. & Virrankari, L. (2023). *Hallitusohjelman mukaisten sosiaaliturvan leikkausten vaikutukset vuoteen 2027*. Työpaperi 45/2023, Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. Keuruu: Otavan kirjapaino oy.
- Ikonen, H-M. (2021). *Saada kaikki ja olla onnellinen: äitiyrittäjyys tuottavuuden ja affektien aikakaudella*. *Sociologia* 58(3), 219-234. <https://journal.fi/sociologia/article/view/124613>
- Isin, E. F. & Nielsen G. M. Edit. (2008). *Acts of citizenship*. London & New York: Zed books.

- Isin, E. F. & Turner, B. S. (2007). Investigating citizenship: an agenda for citizenship studies. *Citizenship studies*, 11(1), 5-17.
<https://doi.org/10.1080/13621020601099773>
- Isola, A-M., Roivainen, I. & Hiilamo, H. (2020). Lone mothers' experiences of poverty in Finland-a capability approach.
<https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1813192>
- Jakonen, M. (2019). Työssäkäyvän köyhän elämä vaatii jokapäiväistä rohkeutta. Teoksessa Hetemäki, I., Koskinen, H., Pulkkinen, T. & Väliverronen, E. Toim. Kaikenlaista rohkeutta. Tallina: Gaudeamus oy, 97-112.
- Jakonen, M., Säilävaara, J. & Ikonen, H-M. (2023). "Eipä tässä käteen jää juuri yhtään mitään, kun toisesta päästä leikataan heti". Työssäkäyvien köyhien kokemuksia prekaarista työstä ja sosiaaliturvasta 2000-luvun Suomessa. Työväentutkimus: Vuosikirja 37: 6-27.
- Juvonen, T. (2017). Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. Toim. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tallina: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 398-410.
- Kallio, K. P. (2018). Elettyä kansalaisuutta jäljittämässä: kansalaisuuden ulottuvuudet nuorisobarometrissä. Teoksessa Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. Toim. Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, 167-182.
- Kokkonen, T. (2016). Sosiaalinen kansalaisuus kehittyvässä yhteiskunnassa. T. H. Marshallin sosiaalisia oikeuksia korostava kansalaisuuskäsitys hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun innoittajana. Department of social sciences and philosophy, University of Jyväskylä.
- Kurki, L. & Nivala, E. Toim. (2006). Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Tampereen yliopistopaino oy.
- Kuusela, P. & Niiranen, V. Toim. (2006). Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio.
- Lappalainen, S., Isopahkala-Bouret, U. & Lahelma, E. (2010). Kohti työmarkkinakansalaisuutta hoiva-alan ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley Seija, Korhonen, M. & Lappalainen, S. Toim. Yrittäjäkasvatus hallintana. Jyväskylä: Bookwell oy, 187-206.
- Lister, R. (2012). Citizenship and gender. Teoksessa Amenta, E., Nash, K. & Scott, A. Edited. The Wiley-Blackwell companion to political sociology. Blackwell publishing ltd, 372-382.
- Lister, R. (2007). Inclusive citizenship: realizing the potential. *Citizenship studies*, 11(1), 49-61.
- Lister, R. & Campling, J. (2003). *Citizenship: Feminist perspectives*. Bloomsbury Publishing plc.
- Lister, R., Williams, F., Anttonen, A., Bussemaker, J., Gerhard., U., Heinen, J., Johansson, S., Leira, A., Siim, B. & Tobio, C. with Gavanas, A. (2007). *Gendering citizenship in Western Europe. New challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: The policy press.

- McIntyre, L., Officer, S. & Robinson, L. M. (2003). Feeling poor: the felt experience of low- income lone mothers. *Affilia*, 18(3), 316-331.
<https://doi.org/10.1177/0886109903254581>
- Moilanen, S. (2020). Monitahoisten vaatimusten keskellä: yksinhuoltajaäitien epätyypilliset työajat ja työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti. Journal of early childhood education research*, 9(2), 230-241.
- Pyöriä, P & Ojala, S. (2012). Työn prekarisaatio ja kasautuva epävarmuus. *Hallinnon tutkimus*, 31(3), 171-188.
- Rantalaiho, M. (2009). Suomalainen yksinhuoltajuus ja yhteiskuntamuutos: aviottomasta äitiydestä jaettuun vanhemmuuteen. Teoksessa Forssen, K., Haataja, A. & Hakovirta K. toim. *Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009*, 19-45. Väestöliitto. Turun Yliopisto.
- Rokkonen, L. A. (2020). Prekaari äitiys. Kertomuksia palkkatyön reunam,ilta. Publications of the university of Eastern Finland. Dissertations in social sciences and business studies. Nro 235. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. Toim. (2005). Haastattelu-tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.
- Rytioja, A. & Kallio, K. P. (2018). Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta nuorten politiikkakyselyjen valossa, *Sosiologia* 1/2018, 6-27.
- Saari, J. (2019). Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa. Toimi-hankkeen selvityshenkilön raportti 30.1.2019. Sosiaaliturva 2030. Valtioneuvoston kanslia.
- Säilävaara, J., Ikonen, H-M. & Jakonen, M. (ilmestyy). Feeling poor and lonely. The felt-experiences of low-income working lone mothers in Finland. *Affilia*.doi:0.1177/08861099231223495.
- TENK (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje.
https://www.twnk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf
- Tilastokeskus (2019). Perheen määritelmä.
<https://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html#tab1>
- Tilastokeskus (2020). Työllisyyden ja työllisyysasteen määritelmä.
<https://www.stat.fi/til/tyti/kas.html>
- Tokola, N., Rättilä, T., Honkatukia, P., Mubeen, F. E. & Mustalahti, I. (2019). "Haluan tulla nähdyksi huiviltani". Nuorten musliminaisten kokemuksia kuulumisesta työelämässä. *Nuorisotutkimus* 37(2), 21-35.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.
- Varhaiskasvatustilasto 540/2018. [Varhaiskasvatustilasto 540/2018 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX ®](https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/ajantasainen/540/2018)

Zhang, C. & Lillie, N. (2014). Industrial citizenship, cosmopolitanism and European integration. *European journal of social theory*, 18(1), 93-111.
<https://doi.org/10.1177/1368431014553756>

LIITTEET

LIITE 1

TEEMAHAASTATTELU (Elisa Visti)

Millainen on elämäntilanteesi tällä hetkellä?

Miten olet päätenyt tänne asumaan?

Minkälainen on tukiverkostosi?

1. TYÖURA

-työhistoria, millaista työtä tehnyt ja millaisissa työpaikoissa

-kokopäivätyö, vakituinen/määräaikainen, osaprosentti, miksi?

-missä työuran vaiheessa on saanut lapsia

-onko ollut pois työelämästä (vanhempainvapaa, pitempi sairausloma/työkyvyttömyys, työttömyys)

2. TULOT

-palkkatulot (säännöllinen/epäsäännöllinen)

-mahdollinen työttömyysturva (soviteltu päiväraha)

-elätustuki

-muut sivutoimiset ansiotulot, muut tulot

-sosiaalietuudet (asumistuki, lapsilisä, perustoimeentulotuki, harkinnanvarainen toimeentulotuki, kotihoidontuki)

-riittävätkö tulot, toivotko muutoksia etuuksiin

-ennakointi, vaihtelevatko tulot kuukausittain

3. AMMATIN JA TYÖPAIKAN VALINTA

-mitkä asiat ovat vaikuttaneet ammatinvalintaan

-mitkä asiat ovat vaikuttaneet työpaikan valintaan

-millaisia henkilökohtaisia kompromisseja olet joutunut tekemään valitessasi ammattia tai työpaikkaa

-oletko tyytyväinen työhösi; kerrotko työsi hyvät ja huonot puolet

-työnantajan ja työkavereiden suhtautuminen poissaoloihin lapsen vuoksi (lomat, poissaolot lapsen sairauden vuoksi, muut pakolliset lapseen liittyvät menot)

-yhdenvertaisuus työpaikalla

4. TYÖN MERKITYS

-kerrotko mitä työ sinulle merkitsee

- onko työn merkitys muuttunut vuosien varrella
- oletko aktiivinen ammattiyhdistystoiminnassa tai työpaikkasi kehittämisasioissa/työhyvinvointiasioissa
- työntekijän velvollisuudet
- työntekijän oikeudet
- työssä jaksaminen

5. ARJEN HALLINTA

- onko lasten hoito kotona ollut vaihtoehtona palkkatyölle
- lastenhoitojärjestelyt, miten ne toimivat ja ovat toimineet lasten ollessa pienempiä
- millaista on työssäkäynnin ja äitiyden yhteensovittaminen
- minkälaista apua olet saanut tai pyytänyt
- työn ja vapaa-ajan suhde
- millaisia haasteita arjessa on, millaisista asioista olet kantanut huolta, mitä asioita kasaantuu itselle hoidettavaksi
- tämän tilanteen plussat ja miinukset

6. TULEVAISUUS

- mitä työn ja yksinhuoltajaäitiyden yhdistäminen on sinulle opettanut
- ammatilliset toiveet ja haaveet
- perhettä koskevat toiveet ja haaveet
- millaiseksi koet työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin aseman yhteiskunnassamme
- millaisia toiveita sinulla on hyvinvointiyhteiskunnallemme

7. PERUSTIEDOT

- ikä
- lapsien lukumäärä ja ikä
- minkä ikäisenä saanut lapset
- koulutus
- lapsuudenperhe
- parisuhdetilanne

Haluatko lisätä jotain? Haluatko kommentoida haastattelua?

LIITE 2

TIETOSUOJAILMOITUS

Olet osallistumassa tieteelliseen tutkimukseen. Tässä tietosuojailmoituksessa sinulle kerrotaan henkilötietojesi [ja tai lapsesi henkilötietojen käsittelystä] osana tutkimusta. Sinulla on lain mukaan oikeus saada nämä tiedot.

1. Rekisterinpitäjä

Rekisterinpitäjä vastaa henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta tutkimuksessa.

Rekisterinpitäjä, pro gradu-tutkielman suorittaja ja yhteishenkilö: Elisa Visti, maisteriopiskelija, k.elisa.visti@xxxxxxxxx. Käsiteltäessä tutkittavien henkilötietoja rekisterinpitäjä on taho, joka on vastuussa tutkittavien henkilötietojen asiallisesta ja lainmukaisesta käsittelystä.

Tutkimukseni ohjaaja: Professori Nathan Lillie, Jyväskylän yliopisto.
<https://www.jyu.fi/fi/yhteystiedot>

2. Henkilötietojen käsittelijä(t)

Henkilötietojen käsittelijällä tarkoitetaan tahoja, joka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun ja sen antamien ohjeiden mukaisesti. Henkilötietojen käsittelijän kanssa on laadittava tietojenkäsittelysopimus. Tässä tutkimuksessa ei ole muita henkilötietojen käsittelijöitä kuin maisteriopiskelija Elisa Visti ja ohjaaja professori Nathan Lillie.

Tutkimuksen toteutuksen aikana rekisterinpitäjä voi käyttää myös muita henkilötietojen käsittelijöitä, joita ei pystytä nimeämään etukäteen. Käsittelijöiden kanssa tehdään aina tarvittavat sopimukset ja niiden soveltuvuus henkilötietojen tietoturvalliseen käsittelyyn arvioidaan ennen sopimuksen tekoa. Rekisteröityä informoidaan käsittelijän käyttämisestä erikseen, jos muutos on merkittävä rekisteröidyn näkökulmasta.

Tutkimustiedon oikeellisuuden varmistamiseksi rekisterinpitäjä voi antaa tietoja käsiteltäväksi (ensisijaisesti ilman suoria tunnistetietoja) ns. tutkimuksen monitoroijalle tai verifioijalle määrääjälle, mikäli tämä on välttämätöntä. Nämä toimivat tutkimushenkilöstön valvonnassa ja heidän kanssaan tehdään tietojenkäsittelysopimukset.

3. Henkilötietojen muu luovuttaminen tutkimuksen aikana

Tietojasi käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille.

4. Tutkimuksessa ”Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus” käsiteltävät henkilötiedot

Henkilötietojasi käsitellään tiedotteessa kuvattua tutkimustarkoitusta varten.

Tutkimuksessa Sinusta kerätään seuraavia henkilötietoja: kyselyvastaukset, äänitallenne, haastattelumuistiinpanot. Tietojen kerääminen perustuu tutkimussuunnitelmaan.

Tutkimuksessa ei käsitellä erityisiä henkilötietoryhmiä.

Kaikki tutkittavat ovat täysi-ikäisiä.

5. Henkilötietojen käsittelyn oikeudellinen peruste tieteellisessä tutkimuksessa

Yleisen edun mukainen tieteellinen tutkimus (tietosuoja-asetuksen artikla 6.1.e, erityiset henkilötietoryhmät 9.2.j)

6. Henkilötietojen siirto EU/ETA ulkopuolelle

Tutkimuksessa tietojasi ei siirretä EU/ETA-alueen ulkopuolelle.

7. Henkilötietojen suojaaminen

Henkilötietojen käsittely tässä tutkimuksessa perustuu asianmukaiseen tutkimussuunnitelmaan ja tutkimuksella on vastuuhenkilö. Tutkimuksen rekisteriin tallennetaan vain tutkimuksen tarkoituksen kannalta välttämättömiä tietoja.

Tunnistettavuuden poistaminen

Aineisto anonymisoidaan aineiston perustamisvaiheessa (kaikki tunnistetiedot poistetaan täydellisesti, jotta paluuta tunnisteteelliseen tietoon ei ole eikä aineistoon voida yhdistää uusia tietoja).

Tutkimuksessa käsiteltävät henkilötiedot suojataan

käyttäjätunnuksella salasanalla käytön rekisteröinnillä kulunvalvonnalla (fyysinen tila)

muulla tavoin, miten: haastattelut litteroidaan henkilökohtaiselle tietokoneelle omaan kansioonsa, joka on suojattu salasanalla

Tutkimuksesta on tehty **erillinen tietosuojaan vaikutustenarvio**

Kyllä Ei, koska tämän tutkimuksen tekijä on tarkastanut, ettei vaikutustenarviointi ole pakollinen.

8. HENKILÖTIETOJEN KÄSITTELY TUTKIMUKSEN PÄÄTTYMISEN JÄLKEEN

Tutkimusrekisteri hävitetään tutkimuksen päätyttyä arviolta 12.2023 mennessä

9. Rekisteröidyn oikeudet

Suostumuksen peruuttaminen (tietosuoja-asetuksen 7 artikla)

Sinulla on oikeus peruuttaa antamasi suostumus, mikäli henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta suostumuksen perusteella ennen sen peruuttamista suoritettujen käsittelyjen lainmukaisuuteen.

Oikeus saada pääsy tietoihin (tietosuoja-asetuksen 15 artikla)

Sinulla on oikeus saada tieto siitä, käsitelläänkö henkilötietojasi ja mitä henkilötietojasi käsitellään. Voit myös halutessasi pyytää jäljennöksen käsiteltävistä henkilötiedoista.

Oikeus tietojen oikaisemiseen (tietosuoja-asetuksen 16 artikla)

Jos käsiteltävissä henkilötiedoissasi on epätarkkuuksia tai virheitä, sinulla on oikeus pyytää niiden oikaisua tai täydennystä.

Oikeus tietojen poistamiseen (tietosuoja-asetuksen 17 artikla)

Sinulla on oikeus vaatia henkilötietojesi poistamista tietyissä tapauksissa. Oikeutta tietojen poistamiseen ei kuitenkaan ole, jos tietojen poistaminen estää tai vaikeuttaa suuresti käsittelyn tarkoituksen toteutumista tieteellisessä tutkimuksessa.

Oikeus käsittelyn rajoittamiseen (tietosuoja-asetuksen 18 artikla)

Sinulla on oikeus henkilötietojesi käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa kuten, jos kiistät henkilötietojesi paikkansapitävyyden.

Oikeuksista poikkeaminen

Tässä kuvatuista oikeuksista saatetaan tietyissä yksittäistapauksissa poiketa tietosuoja-asetuksessa ja Suomen tietosuojalaissa säädetyillä perusteilla siltä osin, kuin oikeudet estävät tieteellisen tai

historiallisen tutkimustarkoituksen tai tilastollisen tarkoituksen saavuttamisen tai vaikeuttavat sitä suuresti. Tarvetta poiketa oikeuksista arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Oikeuksista voidaan poiketa myös jos rekisteröityä ei pystytä tai ei enää pystytä tunnistamaan.

Profilointi ja automatisoitu päätöksenteko

Tutkimuksessa henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon. Tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyn tarkoituksena ei ole henkilökohtaisten ominaisuuksiesi arviointi, ts. profilointi vaan henkilötietojasi ja ominaisuuksia arvioidaan laajemman tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta.

Rekisteröidyn oikeuksien toteuttaminen

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista, voit olla yhteydessä graduntekijään k.elisa.visti@xxxxxxxxx

Tietoturvaloukkauksesta tai sen epäilystä ilmoittaminen Jyväskylän yliopistolle

<https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuojailmoitus/ilmoita-tietoturvaloukkauksesta>

Sinulla on oikeus tehdä valitus erityisesti vakinaisen asuin- tai työpaikkasi sijainnin mukaiselle valvontaviranomaiselle, mikäli katsot, että henkilötietojen käsittelyssä rikotaan EU:n yleistä tietosuojasetusta (EU) 2016/679. Suomessa valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.

Tietosuojavaltuutetun toimiston ajantasaiset yhteystiedot: <https://tietosuoja.fi/etusivu>

Olet osallistumassa tieteelliseen tutkimukseen. Tässä tietosuojailmoituksessa sinulle kerrotaan henkilötietojesi [ja tai lapsesi henkilötietojen käsittelystä] osana tutkimusta. Sinulla on lain mukaan oikeus saada nämä tiedot.

10. Rekisterinpitäjä

Rekisterinpitäjä vastaa henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta tutkimuksessa.

Rekisterinpitäjä, pro gradu-tutkielman suorittaja ja yhteishenkilö: Elisa Visti, maisteriopiskelija, k.elisa.visti@xxxxxxxxx. Käsiteltäessä tutkittavien henkilötietoja rekisterinpitäjä on taho, joka on vastuussa tutkittavien henkilötietojen asiallisesta ja lainmukaisesta käsittelystä.

Tutkimukseni ohjaaja: Professori Nathan Lillie, Jyväskylän yliopisto.

<https://www.jyu.fi/fi/yhteystiedot>

11. Henkilötietojen käsittelijä(t)

Henkilötietojen käsittelijällä tarkoitetaan tahoja, joka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun ja sen antamien ohjeiden mukaisesti. Henkilötietojen käsittelijän kanssa on laadittava tietojenkäsittelysopimus. Tässä tutkimuksessa ei ole muita henkilötietojen käsittelijöitä kuin maisteriopiskelija Elisa Visti ja ohjaaja professori Nathan Lillie.

Tutkimuksen toteutuksen aikana rekisterinpitäjä voi käyttää myös muita henkilötietojen käsittelijöitä, joita ei pystytä nimeämään etukäteen. Käsittelijöiden kanssa tehdään aina tarvittavat sopimukset ja niiden soveltuvuus henkilötietojen tietoturvalliseen käsittelyyn arvioidaan ennen sopimuksen tekoa. Rekisteröityä informoidaan käsittelijän käyttämisestä erikseen, jos muutos on merkittävä rekisteröidyn näkökulmasta.

Tutkimustiedon oikeellisuuden varmistamiseksi rekisterinpitäjä voi antaa tietoja käsiteltäväksi (ensisijaisesti ilman suoria tunnistetietoja) ns. tutkimuksen monitoroijalle tai verifioijalle määrääjälle, mikäli tämä on välttämätöntä. Nämä toimivat tutkimushenkilöstön valvonnassa ja heidän kanssaan tehdään tietojenkäsittelysopimukset.

12. Henkilötietojen muu luovuttaminen tutkimuksen aikana

Tietojasi käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille.

13. Tutkimuksessa ”Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus” käsiteltävät henkilötiedot

Henkilötietojasi käsitellään tiedotteessa kuvattua tutkimustarkoitusta varten.

Tutkimuksessa Sinusta kerätään seuraavia henkilötietoja: kyselyvastaukset, äänitallenne, haastattelumuistiinpanot. Tietojen kerääminen perustuu tutkimussuunnitelmaan.

Tutkimuksessa ei käsitellä erityisiä henkilötietoryhmiä.

Kaikki tutkittavat ovat täysi-ikäisiä.

14. Henkilötietojen käsittelyn oikeudellinen peruste tieteellisessä tutkimuksessa

Yleisen edun mukainen tieteellinen tutkimus (tietosuojasetuksen artikla 6.1.e, erityiset henkilötietoryhmät 9.2.j)

15. Henkilötietojen siirto EU/ETA ulkopuolelle

Tutkimuksessa tietojasi ei siirretä EU/ETA-alueen ulkopuolelle.

16. Henkilötietojen suojaaminen

Henkilötietojen käsittely tässä tutkimuksessa perustuu asianmukaiseen tutkimussuunnitelmaan ja tutkimuksella on vastuuhenkilö. Tutkimuksen rekisteriin tallennetaan vain tutkimuksen tarkoituksen kannalta välttämättömiä tietoja.

Tunnistettavuuden poistaminen

Aineisto anonymisoidaan aineiston perustamisvaiheessa (kaikki tunnistetiedot poistetaan täydellisesti, jotta paluuta tunnisteteelliseen tietoon ei ole eikä aineistoon voida yhdistää uusia tietoja).

Tutkimuksessa käsiteltävät henkilötiedot suojataan

käyttäjätunnuksella salasanalla käytön rekisteröinnillä kulunvalvonnalla (fyysinen tila)

muulla tavoin, miten: haastattelut litteroidaan henkilökohtaiselle tietokoneelle omaan kansioonsa, joka on suojattu salasanalla

Tutkimuksesta on tehty **erillinen tietosuojan vaikutustenarvio**

Kyllä Ei, koska tämän tutkimuksen tekijä on tarkastanut, ettei vaikutustenenarviointi ole pakollinen.

17. HENKILÖTIETOJEN KÄSITTELY TUTKIMUKSEN PÄÄTTYMISEN JÄLKEEN

Tutkimusrekisteri hävitetään tutkimuksen päätyttyä arviolta 12.2023 mennessä

18. Rekisteröidyn oikeudet

Suostumuksen peruuttaminen (tietosuoja-asetuksen 7 artikla)

Sinulla on oikeus peruuttaa antamasi suostumus, mikäli henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta suostumuksen perusteella ennen sen peruuttamista suoritettun käsittelyn lainmukaisuuteen.

Oikeus saada pääsy tietoihin (tietosuoja-asetuksen 15 artikla)

Sinulla on oikeus saada tieto siitä, käsitelläänkö henkilötietojasi ja mitä henkilötietojasi käsitellään. Voit myös halutessasi pyytää jäljennöksen käsiteltävistä henkilötiedoista.

Oikeus tietojen oikaisemiseen (tietosuoja-asetuksen 16 artikla)

Jos käsiteltävissä henkilötiedoissasi on epätarkkuuksia tai virheitä, sinulla on oikeus pyytää niiden oikaisua tai täydennystä.

Oikeus tietojen poistamiseen (tietosuoja-asetuksen 17 artikla)

Sinulla on oikeus vaatia henkilötietojesi poistamista tietyissä tapauksissa. Oikeutta tietojen poistamiseen ei kuitenkaan ole, jos tietojen poistaminen estää tai vaikeuttaa suuresti käsittelyn tarkoituksen toteutumista tieteellisessä tutkimuksessa.

Oikeus käsittelyn rajoittamiseen (tietosuoja-asetuksen 18 artikla)

Sinulla on oikeus henkilötietojesi käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa kuten, jos kiität henkilötietojesi paikkansapitävyyden.

Oikeuksista poikkeaminen

Tässä kuvatuista oikeuksista saatetaan tietyissä yksittäistapauksissa poiketa tietosuoja-asetuksessa ja Suomen tietosuojalaissa säädetyillä perusteilla siltä osin, kuin oikeudet estävät tieteellisen tai historiallisen tutkimustarkoituksen tai tilastollisen tarkoituksen saavuttamisen tai vaikeuttavat sitä suuresti. Tarvetta poiketa oikeuksista arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Oikeuksista voidaan poiketa myös, jos rekisteröityä ei pystytä tai ei enää pystytä tunnistamaan.

Profilointi ja automatisoitu päätöksenteko

Tutkimuksessa henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon. Tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyn tarkoituksena ei ole henkilökohtaisten ominaisuuksiesi arviointi, ts. profilointi vaan henkilötietojasi ja ominaisuuksia arvioidaan laajemman tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta.

Rekisteröidyn oikeuksien toteuttaminen

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista, voit olla yhteydessä graduntekijään k.elisa.visti@xxxxxxxxxx

Tietoturvaloukkauksesta tai sen epäilystä ilmoittaminen Jyväskylän yliopistolle

<https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuojailmoitus/ilmoita-tietoturvaloukkauksesta>

Sinulla on oikeus tehdä valitus erityisesti vakinaisen asuin- tai työpaikkasi sijainnin mukaiselle valvontaviranomaiselle, mikäli katsot, että henkilötietojen käsittelyssä rikotaan EU:n yleistä tietosuoja-asetusta (EU) 2016/679. Suomessa valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.

Tietosuojavaltuutetun toimiston ajantasaiset yhteystiedot: <https://tietosuoja.fi/etusivu>

LIITE 3

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Pro gradu-tutkielma: Yksinhuoltajaäidin työntekijäkansalaisuus

Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa syytä kertomatta keskeyttää osallistumiseni tutkimukseen tai peruuttaa antamani suostumuksen. Keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttämiseen asti minusta kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut tiedotteen tutkittavalle ja minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkijoille tarkentavia kysymyksiä, joten olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä.

Antamalla suostumukseni osallistua tähän tutkimukseen tutkittavana hyväksyn, että minulta kerätään tietoa tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen ja että minulta kerättyjä henkilötietoja kerätään, käytetään ja käsitellään pro gradu-tutkielman kirjoittamiseksi yhteiskuntapolitiikan koulutusohjelman maisteriopinnoissa, pro-gradu tutkielman vastuuhjaajan valvonnassa.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot, olen harkinnut edellä mainittuja kohtia ja olen päättänyt, että haluan osallistua tutkimukseen tai niihin osioihin, joihin olen merkinnyt "kyllä".

Kyllä Ei

Vahvistus:

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus

nimenselvennys ja päivämäärä

Lomakkeen vastaanottajan allekirjoitus

nimenselvennys ja päivämäärä

Yhteystiedot:

Pro gradu-tutkielman tekijä, maisteriopiskelija Elisa Visti, xxxxxxx, xxxxxxx, p. xxxxxxxxxxxxxx, sähköposti: k.elisa.visti@xxxxxxxx

Pro gradu- tutkielman ohjaaja, professori Nathan Lillie, Jyväskylän yliopisto, PL 35(O), 40014 Jyväskylän yliopisto, sähköposti: nathan.a.lillie@xxxxxxxx

Tästä sopimuksesta tehdään 2 (kaksi) kappaletta, joista toinen annetaan tutkimukseen osallistuvalla ja toinen jää tutkimuksen tekijälle